

MET

Magyar Etnokoreológiai Társaság

Adatok és reflexiók a magyar és nemzetiségi néptánc kutatás történetéhez

ETNOKOREOLÓGIAI SZEMLE I.

ETNOKOREOLÓGIAI SZEMLE

I.

A Magyar Etnokoreológiai Társaság kiadványsorozata

Sorozatszerkesztők:

Korom Alexandra

Székely Anna

Varga Sándor

ADATOK ÉS REFLEXIÓK
A MAGYAR ÉS NEMZETISÉGI NÉPTÁNCKUTATÁS TÖRTÉNETÉHEZ

Szerkesztette:
Korom Alexandra
Varga Sándor

Magyar Etnokoreológiai Társaság
Budapest
2024

A kötet a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézet támogatásával jelenik meg.

**BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
ZENETUDOMÁNYI INTÉZET**

ISBN : 978-615-6782-00-7

ISSN: 3004-3093

© Szerkesztők és szerzők, 2024

Kiadja a Magyar Etnokoreológiai Társaság.

1145 Budapest, Columbus utca 87-89.

www.etnokoreologia.hu

Borítóterv: Berkes Tamás

Tördelés: Balogh János

A kiadásért a Társaság elnöksége felel.

TARTALOM

ELŐSZÓ.....	7
BALOGH JÁNOS: Magyar néptánc kutatás a történeti Baranyában és Szlavóniában.....	9
Bevezetés	9
Gyűjtések.....	10
<i>Publikált gyűjtések</i>	<i>10</i>
<i>Nem publikált gyűjtések.....</i>	<i>16</i>
Szakirodalmi áttekintő.....	17
<i>Kiadványok baranyai adatokkal.....</i>	<i>17</i>
<i>Monografikus feldolgozások</i>	<i>20</i>
Összefoglalás.....	21
Irodalomjegyzék	22
Függelék.....	27
<i>Függelék 1.....</i>	<i>27</i>
<i>Függelék 2.....</i>	<i>35</i>
KOROM ALEXANDRA: A magyarországi német nemzetiségi tánc kutatás története	38
Bevezetés	38
Kutatás forrásai és gyűjtési módszere	39
Tánc kutatási áttekintő	40
<i>Tánc kutatási törekvések az első világháború előtt</i>	<i>40</i>
<i>A tudományos tánc kutatás kezdete: Karl Horak öröksége</i>	<i>41</i>
<i>A tánc kutatás újraéledése a második világháború után.....</i>	<i>45</i>
<i>Lépések az intézményesült kutatás felé: a Német Szövetség tevékenységének hatása a táncéletre.....</i>	<i>46</i>
<i>A német néptánc „varázsában”: Keszler Mária és Kiss Gáborné munkássága</i>	<i>49</i>
<i>Egy lipcsei professzor a magyarországi németek között.....</i>	<i>51</i>
<i>Kutatás a nyolcvanas évektől napjainkig</i>	<i>52</i>
<i>Kitekintés.....</i>	<i>54</i>
Irodalomjegyzék	56
Függelék.....	65
<i>Függelék 1.</i>	<i>65</i>
<i>Függelék 2.....</i>	<i>65</i>
<i>Függelék 3.....</i>	<i>66</i>
RESÓCKI ROLLAND: Tánc kutatás Vajdaságban: A vajdasági Tisza mente	67
Bevezető	67
A vajdasági Tisza mente általános néprajzi jellemzése	67
Kutatástörténet Vajdaságban	70

Kutatások a vajdasági Tisza mentén.....	76
Jelenkori kutatások a vajdasági Tisza mentén	79
Összegzés.....	82
Irodalomjegyzék	83
Függelék.....	87
1. sz. Függelék.....	87
2. sz. Függelék.....	88
3. sz. Függelék.....	89
4. sz. Függelék.....	90

Előszó

2019-ben a Magyar Táncművészeti Egyetem, a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszéke és a Magyar Etnokoreológiai Társaság egy új könyvsorozatot indított útjának *Etnokoreológiai Füzetek* címmel, azzal a céllal, hogy a magyar néptánc kutatás formai–strukturális és esztétikai irányultsága mellé a társadalmi és történeti kontextusokra, mentalitástörténetre és lokális életvilágokra reflektálni tudó megközelítéseknek is helyet adjon. Az átalakuló tudományfinanszírozási helyzet miatt az *Etnokoreológiai Füzeteknek* egyetlen száma jelent meg csupán. 2024-től a Magyar Táncművészeti Egyetem megváltozott publikációs stratégiája miatt a Magyar Etnokoreológiai Társaság kutatói egy önálló, más intézménytől független sorozatot szerettek volna indítani.

Az új kiadványsorozat az *Etnokoreológiai Szemle* címet kapta. Az új sorozat célja, hogy fiatal kutatók, egyetemi hallgatók aktuális vizsgálatairól számoljon be, hozzásegítve őket publikációs lehetőségekhez, az olvasóközönség számára pedig tájékoztatást adjon az új tánckutató generáció munkáiról.

Az emberi kultúra gazdagsága és sokszínűsége lehetővé teszi különböző régiókban és közösségekben egyedi kulturális kifejeződések kialakulását, amelyek tükrözik az adott csoport életének, történelmének és környezetének sajátosságait. A néptánc ezen kulturális örökség ma is egyik legélénkebben élő formája, mely évszázadok óta szorosan kötődik az emberek életéhez és közösségi szerveződéséhez. A tánc egy olyan eszköz, amely hozzájárulhat az identitás, belső érzések, csoportkohézió kifejezéséhez, elősegítve adott közösség kulturális örökségének megőrzését és ápolását.

A tánc kutatása, mint tudományterület, viszonylag új keletű, de rendkívül sokrétű diszciplína. Az elmúlt évtizedekben a hazai tánc kutatás jelentős fejlődésen ment keresztül, és egyre több figyelem irányult rá tudományos és művészeti közösségekben egyaránt. A folklorisztikai vizsgálatok mellett, egyre fontosabbá vált a tánc társadalmi, történelmi és kulturális kontextusban való beágyazódásának kutatása, feldolgozása is. A globalizáció és a digitalizáció új lehetőségeket teremtett a táncok és kulturális hagyományok dokumentálásában és terjesztésében, miközben új kihívások elé is állította a kutatókat. Az archív anyagok, történeti dokumentumok, tánc, - és magnófelvételek, etnográfiai és antropológiai információk digitális hozzáférése lehetővé tette, hogy a korábban nehezen elérhető vagy elveszettnek hitt adatok újra felfedezhetővé, kutathatóvá, megoszthatóvá váljanak. Mindezek mellett azonban szem előtt kell tartani, hogy a digitális térben a kontextus, adat torzulhat, ami megnehezítheti a táncok és azok forrásainak értelmezését és megértését, emiatt szükséges a kutatás során a kritikai szemléletű forrásfeldolgozás.

Az *Etnokoreológiai Szemle* jelen kötetébe három, a tánc kutatás történeti kontextusában való vizsgálatával foglalkozó tanulmány került be. Az átfogó kutatástörténeti írások mindegyike egy-egy, a hazai tánc kutatási palettáról régóta hiányzó specifikus témát jár körül.

A kötet első tanulmányában Balogh János táncpedagógus és etnográfus a *Magyar néptánc kutatás a történeti Baranyában és Szlavóniában* című tánc kutatás-történeti összefoglalását tűzte ki céljául. A szerző tanulmánya elsősorban archívumokban fellelhető gyűjtési anyagokra támaszkodik, emellett elvégzi az archívumi források szakirodalmi vetületeinek kritikai összefoglalását. Az írást kiegészíti a szerző saját Drávaszögi táncélet és népi orvoslás szokásaihoz készített terepfelmérő kérdőíve, amely hasznos módszertani segédlet lehet tánc kutatással foglalkozó gyűjtők számára.

Korom Alexandra a Szegedi Tudományegyetem tánckutató doktorjelöltje, *A magyarországi német nemzetiségi tánc kutatás története* címmel készítette el a kötet soron következő tanulmányában a hazai svábokra vonatkozó tánc kutatás történetének szakirodalmi áttekintését az 1930-as évektől napjainkig. Hazánkban élő nemzetiségek tánc kincsének felgyűjtésével, tudományos igényű kutatásával különböző intenzitású kísérletek voltak, de átfogó monografikus munkák eddig egyik nemzetiség esetében sem keletkeztek. A szerző tanulmányában jelzi, hogy ezen a területen is érzékelhető a téma elhanyagoltsága, ezért a kötetben megjelenő összefoglaló írás elkészülése nem várathatott magára tovább. A kutató jelen írása egyrészt egy alapos összefoglalója a német nemzetiség tánc hagyományával foglalkozó forrásoknak, másrészt figyelemfelhívás a magyarországi nemzetiségek tudományos szintű jelenkori kutatásának elhanyagoltságára.

A szemle záró tanulmányában Resócki Rolland táncpedagógus és etnográfus *Tánc kutatás Vajdaságban: A vajdasági Tisza mente* címmel írta meg sokéves kutatásának eredményeit a vajdasági tánc folklór területén. A kutatások nem csupán a táncok tipológiájára, hanem a formai, strukturális és funkcionális elemzésekre is kiterjedtek. Emellett a szerző vizsgálta a délszláv eredetű és polgári táncokat is, szélesebb perspektívát nyitva az interetnikus kapcsolatok felé. Resócki már a Szegedi Tudományegyetem néprajz szakos hallgatójaként is kiemelt figyelmet szentelt szülőhazája, a vajdasági Tisza mente tánc hagyományainak megismerésére, átadására és életben tartására. A tanulmánykötetben is ismertetett kutatás célja a 20. századi vajdasági kutatási anyagok, gyűjtési eredmények bemutatása, amellyel a magyar néptánc hagyományokról szerzett ismeretek további gazdagításához igyekszik a szerző hozzájárulni.

Bízunk benne, hogy jelen kötet nemcsak további gondolatokat és kutatásokat fog ösztönözi a témában, hanem rávilágít a tánc kutatás történeti kontextusban való elhelyezésének relevanciájára is. A tánc kutatás történetének feltárása lehetővé teszi a tánc különböző funkcióira, például a közösségi szerepére történő reflexiók és azok változásának megismerését. Különösen igaz ez a globalizáció korában, amikor a kulturális határok elmosódásával és az információs társadalom térnyerésével a közösségek új kihívások elé néznek a hagyományos kulturális gyakorlatok megőrzése és átöröklése terén. Ebben a kontextusban a tánc kutatás történeti megközelítése segít megérteni és értékelni az egyes csoportok sajátos táncos hagyományait, és hozzájárulni a kulturális sokszínűség megőrzéséhez.

Köszönettel tartozunk mindazoknak, akik részt vettek e munka létrehozásában.

Korom Alexandra – Varga Sándor

Magyar néptánc kutatás a történeti Baranyában és Szlavóniában

Bevezetés

A történeti Baranya vármegye és Szlavónia tánc kutatás-történetének összefoglalására vállalkozom ebben a tanulmányban.

Forrásként elsősorban azokat az archívumokban fellelhető gyűjtési anyagokat vettem alapul, melyek a történeti Baranya és Szlavónia területén található települések magyar néptánc hagyományának kutatásával kapcsolatban keletkeztek. A történeti Baranya és Szlavónia itt az 1910-ben fennálló közigazgatási egységeket jelenti. Néptánc hagyomány alatt a faluközösségekben élő parasztság, hagyományozódás útján, nemzedékek óta felmenőitől örökölt, a magáénak tekintett és a saját normái szerint alakított táncait értem. Baranyában és Szlavóniában ezeknek a táncoknak és a hozzájuk kapcsolódó hagyományoknak a célzott kutatása, lejegyzése, filmes rögzítése 1941 óta zajlik. Az így keletkezett – és témához kapcsolódó – archívumi források itt összefoglalt lelőhelyei a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézet Népzene- és Néptánc kutató Osztály és Archivuma, a Janus Pannonius Múzeum Néprajzi Osztálya és a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára.¹

Mivel értelmezésemben a kutatástörténet jellemzően az *archívumi források (elérhető, ellenőrizhető, verifikálható) szakirodalmi vetületének kritikai összefoglalóját* is jelentik, ezért a gyűjtési anyagok mellett jelzem azokat is. A terepmunka során keletkezett hangzóanyagok, filmek, fotók, kéziratok azonban nem minden esetben kerültek az archívumokba, így a tánc hagyományra vonatkozó szakirodalom másik része nem adatolt, ezért nem ellenőrizhető gyűjtési anyagra épül. Ezek – ismertetésük mellett – az 1. függelék táblázatában nem szerepelnek, mivel a gyűjtések részletesebb adatait nem ismerjük. Ilyenek például Székely Mária későbbiekben ismertetett írásai.

A tánc hagyománnyal foglalkozó, és a tanulmányomban is részletezett szakirodalom egy része csak példákat hoz baranyai településekről, főként a tánc típusokról (kanásztánc, ugrós, karikázó, körscárdás, lassú- és friss csárdás) készült monográfiák esetében. Más részük egy tájegység (Sárköz, Duna mente, Völgyesség) vagy település (Dunafalva, Dunaszekcső, Magyarhertelend, Hosszúhát, Ócsárd, Kémes, Magyarereggy) tánc hagyományainak feldolgozására törekszik. Írásomban e felosztásban először a (publikált és nem publikált) gyűjtéseket foglalom össze, majd a baranyai és szlavóniai magyar tánc folklorral (is) foglalkozó szakirodalmat ismertetem. Először a csak példákat tartalmazó, majd a monografikus jellegű (táji vagy települési) írásokat mutatom be.

¹ Korom Alexandra jelen kiadványban megjelenő „A magyarországi német nemzetiségi tánc kutatás története” című tanulmánya a baranyai adatokat is tartalmazza. A helyi délszláv tánc kutatásról nem készült ehhez hasonló összefoglaló, a roma közösségekben végzett tánc kutatásról pedig nincs tudomásom. Az archívumi források listáját a függelékben adom közre azzal, hogy a helyi nemzetiségek és nemzeti kisebbségek hagyományos táncait érintő gyűjtési anyagokat és egyéb forrásokat nem tartalmazza.

Az archívumi forrásokat elsőként Andrásfalvy Bertalan foglalta össze az 1981-ben megjelent „Baranyai táncagyományok” című tanulmányában, majd erre építve készült egy már annotált forrásjegyzék 2011-ben, jelen írás szerzőjétől, *A baranyai néptánc kutatás forrásai. Kézírtos és filmes gyűjtemsek annotált forrásjegyzéke (1941–1981)* címmel. Jelen tanulmányom ezen utóbbiban, valamint az ennek felhasználásával, ezt követően készült két monográfiában (Balogh és Gunszt, *Tűzet viszek; Hegyljától Tótorszáig*) csak érintett kutatástörténet bővített, kiegészített, részletesebb, egyetlen írásba történő összefoglalása.

Gyűjtemsek

Publikált gyűjtemsek

A 19. század közepe táján, az országosan is tapasztalható tudományos érdeklődés kibontakozásával együtt, Baranyában is megindultak a néprajzi érdeklődésű kutatások. Ennek célja a lokális közösségek megismerése, korabeli ország-, táj- és népismereti források összegyűjtése és rendszerezése volt (Begovác 152–156). E reformkori törekvések eredményei között az első összegzésként tartható számon két 1845-ben megjelent munka, Haas Mihály *Baranya földirati, statistikai és történeti tekintetben*, valamint Hölbling Miksa *Baranya vármegyének orvosi helyirata* című kötetei.

Az ezt követő évtizedekben azonban ehhez hasonló, a reformkor szellemi törekvéseit is tovább vivő monografikus munka nem született, megjelenéséhez sokáig nem állhattak rendelkezésre a feltételek. Az 1889-ben megalakult Magyar Néprajzi Társaság mely az általa képviselt és közvetített szemléletben, a magyar nyelv és kultúra elsődleges pozíciójának fenntartása mellett – a haza fogalmát mintegy kiszélesítve – a birodalmi patriotizmust kívánta erősíteni a soknyelvű állam népeinek, nemzetiségeinek összehasonlító kutatásával és ezáltal egymáshoz való közeledésük elősegítésével (vö: Kósa). Ezeknek az eszméknek a lenyomata a millennium idején kiadott, Várady Ferenc által szerkesztett *Baranya múltja és jelene* című monográfia két kötete (1896 és 1897).

A táncal és zenével kapcsolatban Haas a németeket (57, 81) és a rácokat (81) is említi. Magyar vonatkozású leírást Pécs polgári táncalval kapcsolatban találunk nála (320). Várady a német szokások és táncok (162–163, 267–269), mellett a magyar lakodalomról (244–247) is beszámol. Külön kiemelhető ebből a kopácsi (Drávaszög) néphagyományok és a lakodalom (272–290) igen részletes leírása.

Ezekben a *leíró jellegű* munkákban természetesen még nem táncelemzések voltak, csupán a hagyományos életre, táncos szokásokra, néhol táncokra vonatkozó, vázlatos bemutatások, és adatok. Az ezekben fellelhető *néprajzi célzatú leírások* még nem saját gyűjtemsek beszámolóí, azaz valamely célzott, etnikus jelenségeket feltáró terepmunka leírásai, azok különböző kontextusokban feltárt értelmezései, vagy ilyen szakirodalmak összegzései. Az e könyvekben megjelent leírások a lokális közösségek – főként egyházi – előjáróinak általánosító laikus, sztereotipikus, naiv benyomásait és vélekedéseit teszik közzé. Ezzel együtt képet adnak az adott korszak szemléletéről, az akkor még gyakorlatban lévő magyar és nemzetiségi népszokásokról, a táncok elnevezéseiről, azok szokáskörnyezetéről.

Az első világháborút lezáró fegyverszüneti egyezmény alapján Pécs és Baranya vármegye nagyobb része 1921 augusztusáig Szerb Királyi megszállás alá került. A megye népességét nem csak a jelentős mértékű emigráció csökkentette. A trianoni szerződés Baranya délkeleti részét, 34 településsel, valamint több mint 51 ezer lakossal déli szomszédunkhoz, az akkor még létező Jugoszláviához csatolta (Kovacsics 39–40).

Ez az időszak az irredenta mozgalmak², levente- és cserkész szövetségek³ korszaka, melyben a magyar identitást a hagyományos paraszti kultúra ismerete, gyűjtése, átadása, mintegy megőrzése fejezte ki. A haza és a nemzeti érzelmek kifejezésének cselekvésre késztető erői nem csak a meglévő néphagyomány felkarolásában nyilvánultak meg, hanem a hagyományalkotásban is, melyeket a kultúr- és geopolitika ma már nehezen visszafejthető hatásai irányítottak. Ezekkel a jellemzőkkel is leírható a korszak egyik fontos jelenségévé váló Gyöngyösbokréta mozgalom⁴, melynek hatására Baranyában számos településen szerveződtek a korábbi, vagy újonnan „teremtett” (vö: Hofer 10–11; Hobsbawm) hagyomány köré kultúr csoportok. E csoportok közül néhány kiemelt figyelmet kapott, vagy sikeresebben működött, így a második világháború után jelentősebb szerepük volt a fellendülő néptáncmozgalomban és a táncgyűjtések során. Önálló tánc kutatás azonban Baranyában sem létezett még ekkor. A baranyai és szlavóniai táncokra vonatkozó utalások vagy leírások – ahogy az alább felsorolt munkákban is – megfigyelések laikus lejegyzései.

A korabeli történeti forrásokat használó, de táncelemzéseket és gyűjtéseket még nem tartalmazó *A magyarság táncai* című munkát Réthei Pirkkel Marián 1924-ben publikálta. Könyve a későbbi néptánc kutatás egyik elsődleges forrása lett. Baranyai vonatkozású adatai azonban első sorban tánciskolákra és a 18–19. századi társastáncokra vonatkoznak.

Kiss Géza kákicsi református lelkész a tudományos igényességgel feltárt ormánsági népéletet jelenítette meg 1937-ben kiadott könyvében (Kiss, *Ormánság*). Az ebben szereplő leírások már a mozdulatok szintjén elevenítik fel a táncokat, olyannyira, hogy a szöveges leírás alapján tánclejegyzés is készült Lugossy Emma és Gönyey Sándor *Magyar népi táncok 1.* című könyvében.

1935–1940 között Baranya falvait járta, illetve kántorokkal, tanítókkal, amatőr gyűjtőkkel együttműködve jegyezte le a néphagyomány jelenségeit Berze Nagy János. *Baranyai Magyar Néphagyományok* címmel 1940-ben jelent meg Pécsen három kötetből álló gyűjteménye, mely már táncos szokások és az azokhoz tartozó dalok leírásait is tartalmazza.

Kiss Lajos népzene kutató a szlavóniai vokális zenei hagyományok kutatása miatt 1940 nyarán kereste fel a szigetmagyarság falvait. E kutatásai érintették az énekes női körtáncokat is, melynek eredményeit több ízben publikálta („A szlavóniai magyar népsziget népzeneje”; „A szlavóniai magyar virrasztóénekek...”; „A szlavóniai szigetmagyarság ősi népzeneje”; „A szlavóniai sziget-magyarság ősi népzeneje”; „Szlavóniai magyar népdalok”; „Zenetörténeti emlékek...”).

2 Az irredentizmus - etnikai vagy történelmi jogokra hivatkozva - más országok területeinek elcsatolását követelő mozgalom. Magyarországon a két világháború között kialakult szellemi irányzat, mely az elcsatolt területek visszaállítását igyekezett elérni (Bövebben: Zeidler 13–16)

3 A leventemozgalmat, mint speciálisan magyar intézményt, az általános védkötelezettség helyettesítésére hozták létre, tartalékképzés céljából. A vallási és nemzeterkölcsei nevelés mellett a fiatalok katonai szolgálatra való felkészítése is a része volt. A cserkészet eredetileg egy önkéntes, vallásos, politikamentes ifjúságnevelő mozgalom, melynek alapvető célja, a fiatalok támogatása volt testi, lelki, társadalmi és szellemi képességeik teljes kifejlesztésében. A Magyar Cserkészszövetséget 1912-ben hozták létre. Jelentős szerepe volt a hadsereg felszerelésének átmentésében. A második világháborút követően végleg feloszlatták (Boros 93, 96–97). Mindkettő közös jellemzőjének tekinthető a közösség alakítása, a kollektív identitás megteremtése a közös kulturális örökség megnevezésével (Zeidler 8–9).

4 A mozgalmat Paulini Béla kezdeményezte és szervezte, mely 1931–1944 között minden év augusztus 20-i ünnepségén rendezte meg a parasztcsoportok tánc-, ének- és játékbemutatóit Budapesten. Ezeknek a csoportoknak a nagy részéből alakult meg 1935-ben a Magyar Bokréta Szövetség, amely összefogta és irányította a helyi szervezeteket, szervezte a bemutatókat. A budapesti bemutaton túl országos és külföldi szereplésekre is vitték a csoportokat. A mozgalomnak számos szervezeten kívüli, de Bokrétás csoportnak tekintett tagja is volt (bővebben: Debreczeni; Gönyey; Pálfi; Viski; Völly).

A második világháború után, az intézményesített néptánc kutatás megindulásával (1. ábra) sorra születtek olyan, a néptánc tudományt megteremtő munkák, melyek alapját általában az előzetes feltáró terepmunkák és az erre épülő filmes gyűjtések teremtették meg (Pesovár E., „A magyar tánc kutatás 25 éve” 79–88).

Az első baranyai táncfilm a *hosszúhetényi kanásztánc* volt, melyet Molnár István 1941-ben Budapesten rögzített. Ennek a formai elemzését és sajátos mozgásrendszerébe illesztését az 1947-ben megjelent munkájában kísérelte meg (vö: Molnár, *Magyar Táncgyománnyok*). E felvétel továbbá egyik példája volt a kanásztánc és seprútánc típust meghatározó munkának (Pesovár E., „Kanásztánc és seprútánc...”). A hosszúhetényi kanásztáncot az 1950-es években rekonstruálták és egységesítették, feltehetőleg a Bokrétságok változatai alapján (Fügedi és Varga 63). Az 1975-ben készített felvételen („Kanásztánc”) már bővített változatban adták elő (Balogh és Gunszt, *Tűzet viszek* 309–310).

Az archívumi források alapján úgy tűnhet, mintha 1950-ben a gyűjtők egymástól függetlenül jelentek volna meg néhány baranyai településen. Az időpontok egyezése (1950 december) és a helyszínek átfedése miatt azonban valószínűbb – annak ellenére, hogy a jelentésekre mindig csak egy gyűjtő neve került – szervezeten, együtt keresték fel a helységeket. Így Birjánban, Bogádon, Hosszúhetényben, Ócsárdon, és Kozármislenyben alkalmi társulásban együtt dolgozhatott Molnár István néptánc kutató, koreográfus és táncművész (Fuchs, „Molnár István”), Simon Antal (1927–2015) koreográfus, aki 1954–1970 között a Pécsi Mecsek Táncegyüttes tagja és művészeti vezetője is volt (Fuchs, „Simon Antal”), özv. Mocsáry Jenőné főiskolai tanár, Kolta Ferenc megyei táncszakelőadó és Tóth Pál József.⁵

1951 és 1958 között a szervezett gyűjtéseket a Pécs-Baranyai Megyei Tánc tanítók Munkaközössége végezte, mely a Népművelési Minisztérium intenciójának megfelelően 1951 júniusában, Sztipics József neves pécsi táncmester (Balogh, *Tánc mesterek könyve* 18) elnökletével alakult meg és további működését a Városi Tanács Népművelési Osztályával való szoros együttműködés jellemezte (Balogh és Gunszt, *Tűzet viszek* 16). Ez a szervezet a társastánc, a balett és a néptánc mestereit igyekezett összefogni, és a Népművelési Intézet szakmai irányítása alatt állt. A szerteágazó képzettségű munkaközösségi tagokhoz pedagógus, zenész, koreográfus és néprajzkutató is csatlakozott, de nem minden helyszínen voltak jelen. Ez jól mérhető a leírások részletzettségében, a jelentések váltakozó minőségében. F. Balog Géza társastánc tanár (Balogh, *Tánc mesterek könyve* 21) például alapos és részletes szöveges táncleírásokat és kottákat, a szebényi gyűjtési anyag alapján pedig táncösszeállítást is készített. Simon Antal a gyűjtések alkalmával kinetográfiával⁶ jegyezte le a motívumokat. Albert Éva⁷ a szokáskörnyezetről, viseletről, hagyományozódásról tudott szakavatott leírást adni. Jegyzőkönyvei további ajánlásokat tartalmaznak a csoportoknak a helyi hagyományok ápolásának elősegítése érdekében. Ez, valamint Szentpál Mária tánc kutató, kinetográfus (Fuchs, „Szentpál Mária”) megjegyzése a gyűjtésekkel kapcsolatos lektori jelentésében (Szentpál M., „Lektori jegyzet”) egyértelműen jelezték, hogy ezek a terepmunkák nem a következő évtizedek filmes gyűjtéseit voltak hivatottak előkészíteni. A kutatónak elsődlegesen – a későbbi színpadi feldolgozás miatt – a motívumok gyűjtése volt a feladatuk.

A drávaszögi és szlavóniai táncgyűjtések hiányát első sorban a helyi érdekeltségű szakemberek hiánya okozta (Lábadi, „A Drávaszög és magyarságának néprajzi kutatása”; „A horvátországi magyarság néprajzi kutatása”). Kiss Lajos először 1941-ben publikált népzenei kutatása („A szlavóniai szigetmagyarság ősi népzeneje”) mellett Penavin Olga néprajzkutató gyűjtései között is találhatók

⁵ Utóbbiakról bővebb információ nem áll rendelkezésre.

⁶ Lábán-féle tánclejegyző rendszer.

⁷ Albert Éváról életrajzi adat nem áll rendelkezésre.

táncok és táncos szokások leírásai. Penavin 1947 és 1950 közötti szlavóniai gyűjtéseiben leírja a látott táncokat és a hozzájuk kapcsolódó szokásokat. A *kalala*, *rëza*, *ugrós*, *szüreti kalala*⁸, és a *dërënka*⁹ táncok leírásai több publikációjában előkerültek. (Penavin, „A szlavóniai sziget-magyarság”; „A szlavóniai sziget-magyarság: Folytatás”; „A szlavóniai sziget-magyarság: Befejező rész”; „Szlavóniai kisszótár”; *A nagyacsaládszervezet*...). Mivel Martin György ezeket a leírásokat is felhasználta körtánc-monográfiájában (Martin, *A magyar körtánc* ...), fontosnak tartom megjegyezni, hogy mindhárom munkával szemben támaszthatók kifogások. Kiss Lajos különböző időkben megjelent publikációiban („Szlavóniai magyar népdalok”; „A szlavóniai magyar népsziget népzeneje”; „A szlavóniai szigetmagyarság ősi népzeneje”) eltérően értelmezhető beszámolókat írt a *kalala*-ról, és a *rëza*-ról (vö.: Balogh és Gunszt, *Hegyaljától Tótországig* 47–48). Berkes Eszterrel szemben, a vele azonos terepen, azonos adatközlőkkel (de nem egy időben) dolgozó Penavin Olga eltérő formai leírást adott a *kalala*, *rëza*, és a *dërënka* táncokról (Balogh és Gunszt, *Hegyaljától Tótországig* 48–56). Mindezek mellett a két kutató nem idézte egymást egyetlen munkájában sem. A szlavóniai körtánc Berkes általi „rekonstruálása” dominánsan Kiss Lajos leírására, és a töredékes filmes adatokra épült. A két írás vizsgálata közben tűnt fel, hogy Martin Berkes tanulmányának egyes részeit hivatkozás nélkül¹⁰ átvette, illetve az általa újra közölt dalok énekeseit sem tüntette fel.¹¹ A kutatói állásfoglalások ellentmondásait úgy oldotta fel, hogy a beszámolókat különböző időre érvényes leírásoknak tekintette és - mintegy idővonalra helyezve - a hagyomány változásának jellemezte azt, minden további adatolás nélkül (Martin, *A magyar körtánc*... 39–60).

Az 1960-as évektől képzett, hivatásos kutatók és táncoktatók¹² járták a megye falvait. Ezek, a már központilag szervezett filmes gyűjtések esetlegesen támaszkodhattak a korábbi terepmunkákra, de jellemzően más szempontok alapján választották ki a kutatópontokat. Mindezek mellett a felkeresett települések

[...] térképre vetítése során megfigyelhető, hogy a filmes gyűjtések, illetve a Néprajzi Intézet munkatársai által végzett kézíratos gyűjtések helyszínei vasúttal, vagy főúton közvetlenül megközelíthető helyen vannak. [...] Ettől távolabbi pontokon, esetleges átszállással, vagy mellékutakon megközelíthető helységekből csak a megyei kutatók gyűjtöttek. (Balogh, *A baranyai néptánc kutatás forrásai* 16)

Ebben az időben jutott el magyarországi tánckutató a szlavóniai falvakba is. Berkes Eszter 1964 decemberében végzett tájékozódó jellegű gyűjtést, majd 1965 nyarán Martin Györggyel együtt kereste fel a szlavóniai falvakat, végül 1967 júliusában még kiegészítő gyűjtéseket végzett (Berkes, „A szlavóniai...” 127, 2. lábjegyzet). E terepmunkák alapján született meg a „A szlavóniai magyar népsziget táncmagyományai” című tanulmánya. Berkes személye, oktató, gyűjtő és terepmunka tevékenysége több szempontból jelentős. Oktatott a Horvátországi Magyarok Szövetsége által 1967-ben, Kórógyon megszervezett táncoktatói tanfolyamon, melynek eredményeként tanítványai helyben és Vörösmarton táncsoportokat indítottak. Ugyan így részt vállalt az 1971-ben, szintén a HMSZ által kezdeményezett központi táncgyűjtés létrehozásában.

Táncoktatói tevékenysége lehetőséget adott számára további gyűjtésekre is¹³, melyek – a visszaemlékezésben írtak alapján úgy tűnik –, már ad-hoc jellegűek, vagyis nem egy tudatos kutatási program részei voltak („Visszatekintés” 136–137). A filmen és kéziratban rendelkezésre álló, szlavóniai és drávaszegi gyermekjátékok, énekes női körtáncok, ugrósok és csárdások, polgári társastáncok mellett a dályhegyi¹⁴ gyűjtési anyagban olyan táncos jelenségek is láthatók, melyek nehezen illeszthetők a magyar táncfolklór típusrendjébe (Balogh és Gunszt, *Hegyaljától Tótországig* 69–72; Martin, *Magyar*

8 A szentlászlói (Szlavónia) böjti kapuzó, vonuló, falukerülő leánytánc neve (Martin, „Kalala” 713).

9 A kórógyi (Szlavónia) böjti leánykörtánc neve (Martin, „Dërënka” 576).

10 Például Martin *A magyar körtánc* 40 – Berkes „A szlavóniai magyar népsziget táncmagyományai” 128; Martin 44 – Berkes 129; Martin 45 – Berkes 130; Martin 46 – Berkes 133; Martin 49 – Berkes 139.

11 A dallampéldák jegyzeteiben csak a hangszalagok leltári száma, a gyűjtők, a gyűjtés éve és az esetleges közlések könyvészeti adatai szerepelnek.

12 Martin György, Pesovár Ernő, Pesovár Ferenc, Lugossy Emma, Pálfi Gyula, Maác László, Andrásfalvy Bertalan, Kaposi Edit, Borbély Jolán, Bodai József, Orsovsky István stb.

13 Dályhegy 1967 (Ft. 614. 24–32); Kopács 1971 (Ft. 763. 1–7); Sepse 1972 (Ft. 778. 1–6); Szentlászló 1973 (Ft. 831); Bácskertes 1974 (Ft. 846. 3a-d); Gombos 1974 (Ft. 846. 2a-d; Ft. 846. 4a-d); Haraszi 1974 (Ft. 846. 1); Várdaróc 1974 (Ft. 846. 5a-f).

14 Dályhegy a Szlavón-hegylábon, a szerb többségű Dály település külterületi, magyar lakosságú része.

tánc típusok... 28–41, 75–78). Mivel az itt élő magyarság Gombosról és Doroszlóról települt át, az összehasonlító kutatások elengedhetetlenek lesznek a jelenség vizsgálatához.¹⁵

1970 és 1979 között gyűjtött Székely Mária¹⁶, aki tíz település 47 adatközlőjét szolgáltatta meg. *A Föld, föld... Gyűjtés a Dunatáj magyarságának szellemi néprajzi hagyományaiából* címen 1981-ben publikált anyag nem csupán egy népdalgyűjtemény. A megidézett visszaemlékezések a helyi hagyományokba, a dalok szokáskörnyezetébe, és énekesek életvilágába engednek pillanatnyi bepillantást. Székely a Nyugat-bácskai településekről Csonoplya, Doroszló [Doroslovo], Gombos [Bogojevo], Bácskertes [Kupusna], Regőce [Ridica], Szilágy [Svilojevo] és Telecska, a Szlavón hegyhátról Erdőd [Erdut], Szlavóniából Kórógy [Korog] és Szentlászló [Laslovo] a Drávaszögből pedig Kiskőszeg [Batina] és Kopács [Kopacevo] falvaiban gyűjtött. Publikált gyűjtési anyagai archívumba nem kerültek.

Székely Mária 1975 és 1978 között a csirajozás és a tüskömtánc vizsgálatához Gomboson, Doroszlón és Erdődön gyűjtött. Anyagát 1980-ban a Hungarológiai Közleményekben publikálta („Bácskai és hegyháti...”). A leánytáncok vizsgálatához korábbi gyűjtési anyagok újragyűjtése, a táncanyag, a dallamok, szövegek elemzése, a tánc, a dallam, a szöveg alakulásának vizsgálása, kölcsönhatásuk, alakulásuk összefüggésének megvilágítása, a tánc hagyomány és a hozzá fűződő dalok életben tartásának kérdése, az újratánítás hagyományápolásban való szerepének kidomborítása, tanulmányozása volt a célja („A Dunamenti leánytáncok gyűjtése” 89). Gyűjtött anyagait a délszláv körtáncok kontextusában is vizsgálta („Bácskai és hegyháti...”).

Az 1980-as évek közepétől a baranyai tánc hagyományra vonatkozó szervezett kutatások szinte teljesen leálltak. A Magyar Táncművészeti Főiskola végzőseinek – Gyuricza László és Strack Orsolya – diplomamunkáihoz Dunafalván és Dunaszekcsőn¹⁷ végzett kutatásokon túl (Gyuricza; Strack) mindössze egyetlen szervezett gyűjtés zajlott ebben az időszakban, Hosszúhetényben.

Ennek és a szintén ide szervezett 1995 évi terepmunkának a tapasztalatai és eredményei megjelentek a település táncéletéről később kiadott monográfiában (Fügedi és Varga). A gyűjtésekkel kapcsolatban e kötetből Varga Sándort idézem, aki a 2000-es évek elején a Muharay Népművészeti Szövetség és a Hosszúhetényi Népi Együttes felkérésére táncoktatóként is részt vett a helyi tánc hagyományok „visszatánításának” kísérletében:

15 A gombosi táncokkal kapcsolatban Klima Döniz visszacsatoló interjúkat is készített, melynek alapján többek között a dályhegyi formákat is vizsgálták (vö: Klima).

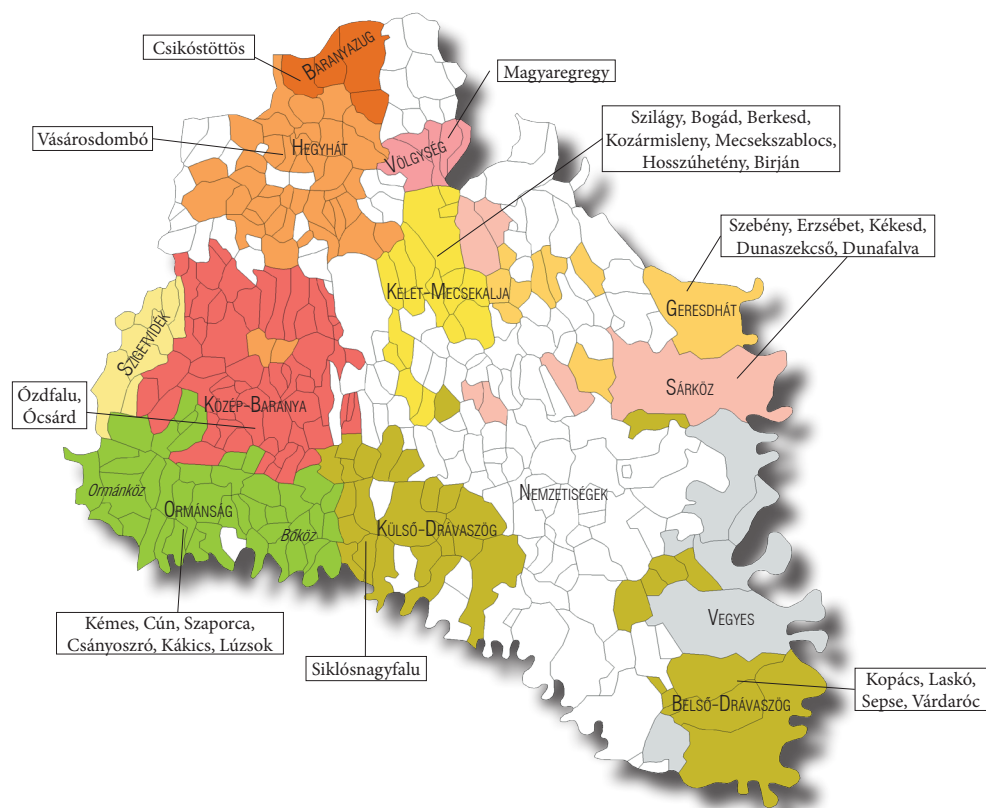
16 „Székely Mária 1941-ben született Zomborban. A gimnáziumot szülővárosában végezte, majd az Újvidéki Bölcsészettudományi karon magyar nyelvből és irodalomból diplomázott. Apatinban él. A helybeli irodalmi kör tagja, műfordító. Néprajzi gyűjtéssel 1970 óta foglalkozik. Írásai az újvidéki Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményeiben, a Magyar Szóban és a Dunatájban jelentek meg” (Székely, *Föld, föld...* 2).

17 A települések 1996-tól Bács-Kiskun vármegyéhez tartoznak.

A Baranya Megyei Művelődési Központ, a Hosszúhetényi Népi Együttes és a ZTI, Laknerné Brückler Andrea, Papp János és Felföldi László koordinálásával 1995 augusztusában egyhetes táncfolklorisztikai gyűjtőtábort szervezett Hosszúhetényben, ahol kezdő kutatóként magam is jelen voltam. A tábor célja a helyi tánc kultúráról addig gyűjtött anyag kiegészítése és ellenőrzése volt. (15)

2001-ben már a Pécsi Tudományegyetem Néprajz és Kulturális Antropológia Tanszékének hallgatói számára szervezett újabb kutatótábort Andrásfalvy Bertalan és Varga Sándor (16).

A 2000-es évektől újra lendületet kapott a baranyai tánc hagyományok kutatása és publikálása. A már említett 2001 évi hosszúhetényi szervezett terepmunkán túl a Táncművészeti Főiskola végzős hallgatóinak diplomamunkáihoz kapcsolódnak terepmunkák és archívumi kutatások. Ennek során 2008-ban Németh Csilla Magyaregregy, valamint Kirch Zoltán Kémes és Szaporca tánc hagyományait dolgozták fel. 2009-ben – Andrásfalvy Bertalan javaslatára – elkészült a történelmi Baranya tánc hagyományainak első, monografikus igényű feldolgozása első sorban a rendelkezésre álló archívumi források felhasználásával (Balogh, *Baranya néptánc hagyományai*...). Ide tartozik még az ormánsági népzenei örökség vizsgálata, melyhez Kiss Alfréd zenetanár végzett gyűjtéseket, készített személyes interjúkat Tar Istvánnal (*Tar István ormánsági cimbalmos játéka*...).

1. ábra Kéziratos és filmes gyűjtések a történelmi Baranya néprajzi csoportjainak területén (1941–1981). Zentai János és Patáky András adatai, Agárdi Norbert térképrajza felhasználásával összeállította Balogh János.

Kurucz Réka és Molnár Péter 2011 évi szlavóniai (Kórógy és Szentlászló) táncgyűjtéseik anyagát a további esetleges feldolgozás céljából számomra is elérhetővé tették. Sem ezek, sem a későbbi saját gyűjtéseink nem kerültek még feldolgozásra és publikálásra.

A 2014 évi gyűjtéseink célja az volt, hogy meglévő személyes kapcsolatainkra építve a korábbi gyűjtési pontokat felkeressük, hogy további adatokkal egészíthessük ki készülő *Tűzet viszek. Tánchagyományok és táncos népszokások a történelmi Baranyában* című kötetünket. Gunszt Andreával Kozármislenyben kerestük fel a kozármislenyi táncgyűjtések archív felvételein (ZTI Ft.817.5; Ft. 817.7; Ft. 907.3) is táncoló Panta Annát.¹⁸ A vele készített interjú alkalmával bemutattuk (és át is adtuk) neki a róla készült – de általa még sohasem látott – korabeli felvételeket. Az interjú során a gyűjtés körülményeiről, Józsa Gergelyről¹⁹, a helyi táncsoportról és általában a korabeli, általa is megélt táncéletéről kérdeztük. Ugyan ebben az évben csoportos interjút készítettem a korábban filmre vett táncosokkal és idősebb emlékezőkkel Magyaregregyen. Itt a kozármislenyi gyűjtéshez hasonló kérdések mellett fotók (digitális másolatai) is kerültek a gyűjtési anyagba. Ócsárdon az egykori bokrétás csoport egyetlen, még élő tagjával, Teigl Bélánéval²⁰ tudtam beszélgetni. Az interjú leginkább a helyi csoport és az ócsárdi táncélet köré szerveződött.

2015 évi gyűjtésünk a történelmi Baranya tánchagyományait feldolgozó kötet drávaszögi ismeretanyagát kívánta kibővíteni. Ennek előkészítése során a Magyar Egyesületek Szövetsége és a Baranyai Júlia Népfőiskola támogatásával saját szerkesztésű, magyar nyelvű gyűjtési kérdőíveket (lásd 2. függelék) küldtünk ki a magyaralkta településekre.²¹ A kérdőívekben a táncéletre, táncokra, a szokásokra és a gyógyításra kérdeztünk rá.²² Az adatfeltárást és a gyűjtési utómunkákat magyar anyanyelvű helyi kulturális köz munkások segítették, akik a legtöbb esetben ismerték a felkeresett személyeket. A kérés szerint házról-házra jártak, azonban nem mindenhol tudtak adatokat gyűjteni. A kérdőívek alapján meghatároztuk, hogy mely településeken kiket keresünk fel. Elsődleges szempont volt a válaszadási hajlandóság, majd a válaszok minősége és mennyisége, vagyis a releváns (a tárgyhoz kapcsolódó és lényeges) minél több feltett kérdésre adott felelet. Ebből fel tudtuk mérni azt is, hol várhatunk esetleg még további interjúalanyokat.²³

18 Koller Istvánné, sz. Panta Anna (1948–2021). Józsa Gergely unokája. Táncos adatközlő.

19 Józsa Gergely (1921 Egerág – 1997 Kozármisleny). Táncos adatközlő, a népművészet mestere (1977).

20 Teigl Béláné sz. Miszlang Katalin (1933 Bosta – 2022 Ócsárd). Táncos adatközlő. Elmondása szerint a Földműves Szövetkezet 1952 körül kezdte szervezni a helyi táncsoportot, melyhez ő is csatlakozott.

21 Mindezek szervezésében és lebonyolításában döntő szerepe volt Sipos-Zsivics Tünde néprajzkutatónak, aki az egyhetes gyűjtéshez számunkra a szállást és étkezést is biztosította.

22 Idézve a kérdőívek tartalmából:

- Táncélet, tánc: Volt-e a helységben kultúrscsoport, táncsoport? Tagja volt-e, vagy ismer olyat, aki tagja volt ennek a csoportnak? Mit táncoltak a csoportban? Volt-e tánciskola? Emlékszik-e régi táncokra, s azok neveire? Kik járták? Hogyan járták? Mikor járták? Milyen alkalommal jártak?
- Szokások: Emlékszik-e régi énekes-táncos népszokásokra? Emlékszik-e régi táncos családi szokásokra? Mióta nincs szokásban?
- Gyógyítás: Volt-e régen gyógyítással foglalkozó férfi / nő a faluban, vagy a környékén? Kihez jártak ebből a faluból? Hogyan nevezték őket a helységben? Volt-e régen jóslással foglalkozó férfi / nő a faluban, vagy a környékén? Kihez jártak akkor ebből a faluból? Ismer-e most működő gyógyítókat a környéken, vagy távolabb? Hogyan nevezik őket a helységben? Járt-e ilyen gyógyítónál, vagy tud-e olyanról, aki volt már? Van-e most jóslással foglalkozó férfi / nő a környékén? Kihez járnak ilyen ügyben a faluból?

23 A nagy mennyiségű interjúk, terepnaplók jegyzetek, fotók feldolgozása, értelmezése még nem történt meg. Ez, valamint a gyűjtőmunka körülményei, tudományos megalapozottsága egy önálló tanulmány keretében válhat majd értelmezhetővé, jelen írásban erre nem vállalkozom.

A gyűjtőcsoport²⁴ az esetek többségében együtt kereste fel az emlékezőket, csak néhány esetben volt szükség egyidejű interjúra.

A kérdőívek alapján, a gyűjtőkörút során Bellye, Csúza, Darázs, Hercegszöllős, Karancs, Kiskőszeg, Kopács, Laskó, Nagybodolya, Pélmonostor, Sepse, Szentlászló, Újbezdán, Várdaróc, Vörösmart településeken összesen 45 adatközlővel rögzítettünk interjút. A rendelkezésünkre bocsátott fotókat utólag beszkenelve, részletes anyakönyvvel együtt kaptuk meg, melyet Sipos-Zsivics Tünde szervezésében a korábban is segédkező közmunkások végeztek el.²⁵

Szakirodalmi áttekintő

Kiadványok baranyai adatokkal

1947-ben jelent meg Lugossy Emma és Gönyey Sándor összeállításában a *Magyar népi táncok 1.* című könyv, mely az első táncjelírást is tartalmazó kiadvány volt. Ebben két baranyai tánc egyszerű lejegyzése szintén szerepel. A *kákicsi dobogós*-t Kiss Géza *Ormányság* című kötetében lévő leírás alapján rekonstruálták, míg a *mecsekszabolcsi ugrós* közvetlen megfigyelés alapján került lejegyzésre 1938-ban. A táncok forrásadatai hiányoznak, mert

[a] gyűjtés nagy része régebbi időkből származik, körülményeinek pontos adatai a háborús események folytán elvesztek. Ez az oka annak, hogy némely táncnál az adatokat nem közölhetjük. (Lugossy és Gönyey 96)

Mecsekszabolcsról nincs tudomásunk gyűjtésről, azonban Gyöngyösbokrétá csoport működött itt az 1930-as években (Pálfi 149), így vélhetőleg az ő repertoárjukból származik a lejegyzett motívumsor.

1953-ban a Néptáncosok Kiskönyvtára sorozat első számaként megjelent kiadványban, melynek előszavában kinyilvánított célja volt, hogy „az élenjáró együtteseink műsorában feltűnt legszebb magyar néptáncokoreográfiákat a táncmozgalom rendelkezésére bocsássa” (Szentpál, „Előszó” 3), Vajk Mária szerzeményeként tették közzé a „Birjáni üveges-tánc” című darabot (Vajk 5–20). Ugyan ezen sorozat 12–13. számában, 1955-ben Molnár István „Csárdás iskola I” című műve jelent meg, melyben a többek között a *birjáni csárdást*, mint báli táncot igyekezett népszerűsíteni.

Különérdekességként említem itt, hogy 1947–1949 között kutatócsoport gyűjtött a baranyai Völgységbe telepített bukovinai székelyek, illetve a moldvai csángók között. Mindkét magyar népcsoport 1945–1946-ban érkezett a korábban németek lakta baranyai (és tolnai) falvakba. E gyűjtések tehát a nem helyi magyarság körében zajlottak. Kultúrájuk nem a baranyai táncagyományt reprezentálja. Ez az oka annak, hogy a függelék táblázatában a gyűjtéshez kapcsolódó archivumi források sem szerepelnek.

Ennek a kutatómunkának az eredményeként jelent meg 1958-ban Belényessy Márta *Kultúra és tánc a bukovinai székelyeknél* című kötete, mely nem a tánc morfológiai sajátosságait elemzi, hanem annak társadalomnéprajzi kontextusait igyekszik értelmezni.

²⁴ Sipos-Zsivics Tünde néprajzkutató mellett a csoport tagjai voltak, Gunszt Andrea pedagógus, néptáncoktató, amatőr hagyománykutató, Balogh János táncpedagógus, (akkor még) amatőr táncutató, valamint Kis-Halas Judit etnográfus, hiedelemkutató.

²⁵ Ezeknek az anyagoknak a feldolgozása még nem történt meg, mivel java részük a népiegyüttesi mozgalommal és a tánciskolához kötődő emlékekkel hozhatók összefüggésbe. A megkérdezett emlékezők kora miatt már nem egy korábban élő hagyomány tükröződött az interjúkban, hanem a családban hallott/átvett narratívák és a kollektív emlékezet. Azaz táncos szokásokat, táncokat nem hagyományos funkciójában, hanem a színpadon láttak vagy műveltek a megkérdezettek. Ezek a visszaemlékezések a szélesebben vett „paraszi” vagy inkább falusi táncműveltség vizsgálatához szolgálhatnak majd értékes információkat.

1955 és 1956-ban adták ki a *Magyar Népzene Tára III. A és B* köteteit, melyek a lakodalmi szokások összefoglalását kísérelték meg. A táncokkal foglalkozó B kötet baranyai vonatkozású adatainak többsége a bukovinai és moldvai szokásokat írja le. Rajtuk kívül Püspökszenterzsébet²⁶ (457, 519, 520, 528, 547, 57–572), Mohács (474), és Szilágy (490, 520, 529, 547, 570–571) lakodalmi táncai szerepelnek. Az adatokhoz filmfelvételek nincsenek jelezve, a motívumokat szöveges leírásban közölték, mindössze két tánchoz készült kinetográfia. A Lugossy Emma által készített táncleírásokat, azok szemléletét és rendszerezési elveit ért kritikák (Lányi, Martin, és Pesovár; Morvay) már ekkor felhívták a figyelmet azokra a táncszerkesztési zenei és motívikai sajátosságokra, melyek leírásait helyenként a tánctudomány korai kiadványai, és a táncokat népszerűsítő sorozatok rendre kihagyták (vö: Felföldi, „Gondolatok...” 489–490; „A táncfolklorisztikai...” 247; Morvay).

Martin György 1979-ben publikált – a tanulmányban már említett – monográfiája a magyar körtáncok vizsgálatába valamennyi elérhető és ismert forrást bevonta. A baranyai tánc hagyományok feldolgozása során szintén ezt a metodikát követtük. Martin kötetében valamennyi baranyai kéziratot, filmet és tanulmányt felhasználta a típusmeghatározás során. Az általam végzett vizsgálatok alapján Martin néhány esetben olyan megállapítást tett, mely a rendelkezésre álló adatok alapján nem igazolható. Ilyen például, hogy Dunafalva és Dunaszekcső énekes női körtáncai nem négyrészesek. Dunafalván több, lassú és gyors részből álló *körtáncot* találtunk (Balogh és Gunszt, *Tűzet viszek* 182).

Andrásfalvy Bertalan bevezetőben már említett „Baranyai tánc hagyományok” című tanulmánya első katalógusa a baranyai tánc kutatás forrásainak. Mindezek mellett a tanulmánykötet, melyben ez az írás megjelent, a baranyai táncokat a tánc típusok kontextusában is igyekezett bemutatni. A kötet írásaiban a *kanásztánc*cal, *ugróssal*, (Pesovár F., „Kanásztánc, ugrós”) és a *csárdások*kal (Pesovár E., „Csárdás Dél-Dunántúlon”) kapcsolatban megfogalmazott megállapítások és az archívumi források alapján elvégzett morfológiai vizsgálatok eredményeinek (Balogh és Gunszt, *Tűzet viszek* 181–196) összevetése alapján szükséges kiemelni, hogy azok jelentősen eltérnek.

Ennek egyik oka lehetne a megfelelő mennyiségű adatok hiánya. Ezzel kapcsolatban Martin 1965-ben úgy jellemezte – többek között – a baranyai tánc kutatás helyzetét, hogy „[h]iányosan, vagy alig kutatott, rendkívül elhanyagolt, illetve csak negatív eredményeket, és igen gyenge, töredékes táncanyagot produkáló terület[ek]” (Martin, „Beszámoló a Népművészeti...” 258). A tanulmánykötet (Bodai) 1981-es megjelenéséig – a függelék táblázatából is kiolvashatóan – további 26 alkalommal zajlottak filmes gyűjtések a baranyai településeken, mely mind mennyiségében, mind minőségében felülmúlta a korábbi időszakot. Az ok így sokkal inkább az volt, hogy a tanulmányok szerzői nem nézték meg a gyűjtött filmeket, kéziratokat a jellemzéshez, így még átfogó elemzést sem végeztek. Megállapításaikat – mely alapján Baranya tánc hagyományai átmenetet képeznek Somogy és Sárköz tánc kultúrája között – a már korábban feldolgozott, elemzett anyagok (vö.: Morvay és Pesovár; Martin, *A sárközi-dunamenti...*) alapján általánosították.

A kanásztánc-ugrós típuscsalád jellemzőinek vizsgálata során baranyai példák is megjelentek a tanulmányokban. A páros ugrós formai elemzéséhez Pesovár Ernő a *kozármislenyi páros verbunk* felvételeit is felhasználta (2. ábra) Ezt a folyamatot később már nem hozta példaként, mert Józsa Gergely *ugrósa* nem volt összeegyeztethető a *kanásztánc-ugrós* általa meghatározott strófikus szerkesztési metodikájával (Pesovár F., „Kanásztánc, ugrós”; Pesovár E., *Tánc hagyományunk...*).

²⁶ Ma Erzsébet község.

2. ábra Kozármislenyi páros verbunk. Józsa Gergely és Koller Istvánné Panta Anna. Forrás: BTK Zenetudományi Intézet, Tf.27299.

Baranyai archív felvételekről származó motívumokat is tartalmaz Martin *A sárközi-dunamenti táncok motívumkincse* című munkája, mely a táncfilmek alapján a motívumok meghatározását és rendszerezését tűzte ki célul. A kötetben sajnos a települések sárközi dialektushoz sorolása nem minden esetben kellően indokolt, illetve félreértésen vagy kevés információ alapján alapult. Ide sorolható Birján esete is, ahol a katalógusban feltüntetett motívumok egy része nem volt összeegyeztethető az alapul szolgáló felvételekkel²⁷, ezért a feldolgozás során saját folyamatlejegyzéseimet használtam (Balogh és Gunszt, *Tűzet viszek* 214).

2005-ben Pesovár Ernő kezdeményezésére kezdődtek meg a munkálatok a *kanásztánc-ugrós* típuscsaláddal kapcsolatban tervezett monográfia-sorozat kiadásához. Ennek az első, 2010-ben

²⁷ Martin György motívumrendszerező munkájában (Martin *A sárközi-dunamenti...*) a birjáni ugrós motívumait a sárközi-dunamenti táncok közé sorolta, bővebb indoklás nélkül. A 25. számú motívumlejegyzés Szabó Mária *birjáni páros ugrósában* (Ft.73.1a-d) táncolt motívuma. A 38. és 39. számú Benács Vince egyik motívumpárjának első tagja, mely a felvételeken önállóan nem fordult elő a táncban. A 40. számú az előbbi második tagja, mely önállóan szintén nem fordult elő. A 41. számú csapást is tartalmazó motívum a birjáni felvételeken nem szerepel. A 43. szintén Benács Vince motívumpárjának egyik tagja. Az 52., 62., 65., 83. és 83., 85. számú a *birjáni kőrtáncban* (Ft.74.1a-e) fordult elő - némi értelmezési (lejegyzési) különbséggel. Ezek a homogén, szimmetrikusan ismétlődő, támasztékában, ritmikájában, és gesztusaiban azonos motívumokból két ütem került lejegyzésre, míg az ismétlődő motívumpárokat Martin önállóan tekintette, és kettőre bontva szerepeltette, mellyel tulajdonképpen mellyel tulajdonképpen a táncfolyamat szerkesztési sajátosságait „oldotta fel”. A 89. számú csak Benács Vince *birjáni páros ugrósában* (73.1ad) fordul elő. A motívummal megfordul maga körül, ennek jelölése hiányzik a lejegyzésben. A 202 – 203. számú szintén Benács Vince motívumai. Minden esetben a motívumpár első tagjai voltak. A közölt metszet táncfolyamatának végén jelent meg, mellyel valóban megfordította a párt alkotó tagok sorrendjét. Azonban a 203. számú szereplő csapás nincs a filmen. A 207. motívumpárt a lejegyzett formában nem találtam a felvételeken. A kiforduláskor táncolt páros támasztékismétlő háromlépését megelőző motívuma nem azonos a Martin által lejegyzettel. A 329. számú a *birjáni kőlo* (Ft.73.4a-c), a jegyzőkönyvön „férfitánc” néven szereplő folyamatának lépése, melyet Martin a *verbunk* motívumtípusai között közölt (Martin felsorolt motívum példái: 192–195, 203).

megjelent kötetében Paksa Katalin a tánc típus és kísérő zenéje közötti összefüggéseket tárta fel, a Martin György által összegyűjtött dallampéldák kiegészítésével és elemzésével. *Az ugrós táncok zenéje* című monográfiája számos baranyai vonatkozású dallampéldát, és táncra vonatkozó adatot is közöl.

2013-ban, a sorozat második köteteként a lejegyzésre és elemzésre kiválasztott ugrós táncok antológiája jelent meg (Fügedi és Vavrincez). A kötetben közölt példákban a táncfolyamatok teljes szinkronlejegyzését közölték, a kísérő zenék ismertetése mellett. Baranyából az ócsárdi (158–160), hosszúhetényi (122–157) és dunafalvi (196–197) példák szerepelnek. E kötettel kapcsolatban szükséges megjegyezni, hogy az ugrós tánc típus meghatározását nem a teljes forrásanyag bevonásával végezték. A lejegyzett folyamatok olyan, még Pesovár Ernő által válogatott táncpéldák, melyeknek mind formai, mind szerkezeti szempontból illeszkednek az általa kidolgozott kanásztánc-ugrós típuscsalád koncepciójához.

Monografikus feldolgozások

Ebben az alfejezetben említhető és a korábbiakban a gyűjtésekhez kapcsolódóan említett munkák közös jellemzője, hogy monografikus igénnyel, a táncfolklorisztika módszereinek felhasználásával igyekeztek egy tájegység, néprajzi csoport, vagy település táncagyományait feltárni. Időrendben az első Berkes Eszter 1969-ben megjelent „A szlavóniai magyar népszínpad táncagyománya” című tanulmánya. Ezt követően említhető meg a baranyai táncagyományok feltárását összefoglaló munka előkészületeihez kapcsolódóan készült jegyzék annotált katalógusként történt kiadása. A *baranyai néptánc kutatás forrásai. Kéziratok és filmes gyűjtések annotált forrásjegyzéke* című, 2011-ben megjelent munkámat a Hosszúhetényről írt monográfia is jól tudta hasznosítani. A Fügedi János és Varga Sándor közös munkájában 2014-ben megjelent *Régi tánc kultúra egy baranyai faluban* című kötet a táncfolyamatok morfológiai elemzése mellett, Hosszúhetény korabeli táncműveltségét a társadalomnéprajz kontextusában is vizsgálja. Varga Sándor e munkáját megelőzően 2013-ban Magyarhertelend a táncéletéről jelentetett meg egy tanulmányt (Varga, „Egy hegyháti falu magyar...”), amelyből kiderül, hogy a baranyai Hegyhát településének táncemlékeiből már teljesen kikoptak a hagyományos formák és jobbra a tánciskolával és az ott szerzett ismeretekkel kapcsolatos emlékeket tudták felidézni a helyiek.

2015-ben (Balogh és Gunszt *Tűzet viszek*) és 2016-ban (Balogh és Gunszt *Hegyaljától Tótorszáig*) kiadott kötetünk tudományos igényességgel készült, részletes forrásfeltáró és elemző munkák, melyek a baranyai táncfolklor vonatkozásában (is) valamennyi elérhető forrást bevontak a feltáró, elemző és értékelő munkába. A *Tűzet viszek* kötettel kapcsolatban többek között a terepmunka-módszertan, a források kezelésének módjai, valamint a különböző módon bevont források értelmezési kereteinek leírása (ezek hiánya) merült fel szakmai kifogásként (Varga, „Tűzet viszek” 86).

Mindezek mellett a lejegyzett táncfolyamatok morfológiai elemzését és összehasonlító vizsgálatát is elvégeztem. Részletesen rávilágítottam továbbá a korábbi szakmunkák hiányosságaira és tévedéseire, az énekes női *körtáncok* és a *lassúcsárdás* összefüggéseire, valamint az *ugrós* és *kanászverbunk* típuskülönbségeire, és az *ugrós* táncfolyamatok sajátos baranyai szerkesztési mintáira (vö: Balogh *Az ugrós*).

Összefoglalás

Az intézményesített tánc kutatás megindulásáig a publikált táncgyűjtések jobbára laikus leírások voltak, azt követően azonban – a tánc filmes rögzítésével és a tánclejegyzéssel – megkezdődtek a különböző néprajzi jelenségekhez kapcsolódó, vagy kulturális csoportok körében végzett gyűjtőmunkák publikációi. Ezek egy része a történeti Baranya és Szlavónia területén gyűjtött adatokat is tartalmaz, más része viszont monografikus jelleggel tárja fel egy-egy település, néprajzi csoport, illetőleg a megye tánc hagyományait.

Baranyában a klasszikus értelemben vett néptánc hagyományok második világháborút követő évtizedekben rögzített formáinak felkutatása, rögzítése lezárult. Az archívumokban őrzött filmek, hangzóanyagok, kéziratok feldolgozása ugyan jelentősnek mondható, azonban koránt sem teljes.

A táncfolklorisztikai szemléletű morfológiai elemzések revíziója mellett elengedhetetlen a táncfolyamatok kinetográfiai lejegyzéseinek lektorálása és publikációja. A tánclejegyzések vizsgálata fedi fel azokat a táncszerkesztési sajátosságokat, melyeknek többek között a tánc típus meghatározásában és összehasonlító elemzésében van jelentős szerepe.

A helyi táncfolklór változásainak értelmezését árnyalhatja a fentiekben ismertetett, nem publikált gyűjtési anyagok feldolgozása.

Ugyan így szükséges táncok formai és funkcionális vonatkozásait, valamint a paraszti táncműveltséget ért hatások vizsgálata, különös tekintettel a nemzetiségi és a polgári táncokra. A táncmesterek városi kultúrában betöltött szerepén túl (Balogh, „Az első pécsi zsidó táncmester”; „Táncmesterek könyve”; „Zsidó táncmesterek Pécsen a 19. században”), vidéki működésükről csak Varga Sándor már idézett publikációiból, Magyarhertelend és Hosszúhetény vonatkozásában vannak részletesebb ismereteink.

A fent megfogalmazott formai, funkcionális és összehasonlító elemzések csak a társadalmi, gazdasági és politikai jelentésmezőben értelmezhetők megfelelően (Varga, „A gazdasági, társadalmi...” 182). Ebben a kontextusban pedig már megvalósul a tánc kulturális jelenséggé történő értelmezése is.

Irodalomjegyzék

- Agárdi Norbert Zsolt. *Automatizálási lehetőségek a tematikus kartográfiában*. 2014, Eötvös Lóránd Tudományegyetem Informatikai Kar Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék, Doktori disszertáció, 2014.
- Andrásfalvy Bertalan. „Baranyai táncgyománnyok.” *Tánc kutatás és táncgyomány Dél-Dunántúlon*, szerkesztette Bodai József, Népművelési Propaganda Iroda, [1981], pp. 7–21.
- Balogh János. *Baranya néptáncgyománya, és alkalmazása a tanítás-tanulás folyamatában*. 2009. Magyar Táncművészeti Főiskola, szakdolgozat.
- . *A baranyai néptánc kutatás forrásai. Kézirat és filmes gyűjtések annotált forrásjegyzéke (1941–1981)*. Misina Kulturális- és Táncgyesület, 2011.
- . „Az első pécsi zsidó táncmester.” *Targum*, 2. szám, 2023, pp. 48–65. www.targum.academy/targum-2022-2-4/.
- . „Az ugrós.” *Tánc és kulturális örökség: VII. Nemzetközi Tánc tudományi Konferencia a Magyar Táncművészeti Egyetemen 2019. november 15–16*, szerkesztette Lanszki Anita, Magyar Táncművészeti Egyetem, 2020, pp. 39–48. Táncművészet és tudomány 12.
- . *Táncmesterek könyve. Pécsi és baranyai táncmesterek élete, működése és a kulturális életre gyakorolt hatásuk a 19–20. században*. 2023. Szegedi Tudományegyetem, szakdolgozat.
- . „Zsidó táncmesterek Pécsen a 19. században.” *DiákKörKép 5: Tudományos diákköri írások a néprajz szegedi műhelyéből*, szerkesztette Glässer Norbert és Takács Gergely, SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, 2023, pp. 9–23. Táj és népi kultúra 19.
- Balogh János és Gunszt Andrea. *Tűzet viszek. Táncgyományok és táncos népszokások a történelmi Baranyában*. 1. kötet, Janus Pannonius Múzeum, 2015.
- . *Hegyaljától Tótorszáig. Táncgyományok és táncos népszokások a történelmi Baranyában*. 2. kötet, Janus Pannonius Múzeum, 2016.
- Bartók Béla, Kodály Zoltán és Kiss Lajos, szerkesztők. *A Magyar Népzene Tára: Lakodalom*. 3/A kötet. Akadémiai Kiadó, 1955.
- . *Magyar Népzene Tára: Lakodalom*. 3/B kötet. Akadémiai Kiadó, 1956.
- Begovác Rózsa. „Baranyai néprajzi gyűjtemények és kutatástörténet.” *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve*, 48–49. évf., 2004, pp. 152–156. Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága.
- Belényessy Márta. *Kultúra és tánc a bukovinai székelynél*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1958.
- Berkes Eszter. „A szlavóniai magyar népszízet táncgyományai.” *Tánc tudományi Tanulmányok 1967–1968*, szerkesztette Dienes Gedeon és Maác László, A Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, 1969, pp. 127–196.
- . „Visszatekintés.” *Évkönyv I, Horvátországi Magyarok Szövetsége*, 1979, pp. 135–139.
- Berze Nagy János, szerkesztő. *Baranyai magyar néphagyományok*. Baranya Vármegye Közössége, 1940. 1. kötet.
- . *Baranyai magyar néphagyományok*. Baranya Vármegye Közössége, 1940. 2. kötet.
- . *Baranyai magyar néphagyományok*. Baranya Vármegye Közössége, 1940. 3. kötet.
- Birjáni páros ugrós. Előadták Benács Vince, Szabó Mária és birjáni táncosok, gyűjtötte Molnár István, 1950. december 21., BTK Zenetudományi Intézet, Ft.73.1a–d.

- Birjáni ugrós. Előadták birjáni táncosok, gyűjtötte: Molnár István, 1950. december 21., BTK Zenetudományi Intézet, Ft.73.2a–h.
- Birjáni karikázó. Előadták birjáni női táncosok, gyűjtötte Molnár István, 1950. december 21., BTK Zenetudományi Intézet, 73.3a–c.
- Birjáni kóló. Előadták birjáni férfi táncosok, gyűjtötte Molnár István, 1950. december 21., BTK Zenetudományi Intézet, Ft.73.4a–c.
- Birjáni körtánc. Előadták a birjáni táncosok, 1950. december 21., BTK Zenetudományi Intézet, Ft.74.1a–e.
- Bodai József, szerkesztő. *Tánc kutatás és tánc hagyomány Dél-Dunántúlon*. Népművelési Propaganda Iroda, [1981]. Néptáncosok Könyvtára 1.
- Boros László. „Cserkészek és leventék Kárpátalján 1938–1941 között.” *Acta Beregsasensis* 10. évf., 1. szám, 2011, pp. 93–100.
- Debreczeni, László. „A gyöngyösbokréta aktaiból.” *Táncművészeti Értesítő* 1956, 99–104.
- Felföldi László. „A táncfolklorisztikai adatok leírásának és kiadásának terve és szabályai az egyéniségi elv figyelembevételével.” *Zenetudományi Dolgozatok 2004–2005*, szerkesztette Sz. Farkas Márta, MTA Zenetudományi Intézete, 2005, pp. 243–258.
- . „Gondolatok az összehasonlító módszerről.” *Zenetudományi Dolgozatok 2003 II.*, MTA Zenetudományi Intézete, 2003, pp. 487–496.
- Fuchs Lívia. „Molnár István.” *Magyar Színházművészeti Lexikon*, főszerkesztő Székely György, Akadémiai Kiadó, 1994. Magyar Elektronikus Könyvtár, mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz15/452.html.
- . 1994. „Simon Antal.” *Magyar Színházművészeti Lexikon*, főszerkesztő Székely György, Akadémiai Kiadó, 1994. Magyar Elektronikus Könyvtár, mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz23/170.html.
- . „Szentpál Mária.” *Magyar Színházművészeti Lexikon*, főszerkesztő Székely György, Akadémiai Kiadó, 1994. Magyar Elektronikus Könyvtár, mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz24/274.html.
- Fügedi János. *Tánc - Jel – Írás: A néptáncok lejegyzése Lábán-kinetográfiával: Szóló és körformák*. Budapest, L'Harmattan Kiadó / MTA Zenetudományi Intézet, 2011.
- Fügedi János és Varga Sándor. *Régi tánc kultúra egy baranyai faluban*. Budapest, L'Harmattan Kiadó / MTA BTK Zenetudományi Intézet, 2014. Az európai régi táncréteg: Ugrós monográfiák.
- Fügedi János és Vavrincez András, szerkesztők. *Régi magyar táncstílus: Az ugrós: Antológia / Old Hungarian Dance Style: The Ugrós: Anthology*. L'Harmattan Kiadó / MTA BTK Zenetudományi Intézet, 2013. Az európai táncréteg: Ugrós monográfiák.
- Gönyey, Sándor. „Az 1938-iki Gyöngyösbokrétáról.” *Ethnographia*, 49. évf., 1–2. szám, 1938, pp. 427–429.
- Haas Mihály. *Baranya földirati, statistikai és történeti tekintetben*. Baranya Megyei Könyvtár, 1985. Reprint. Eredetileg megjelent Pannonia Könyvek, 1845.
- Hobsbawm, Eric. „Tömeges hagyomány-termelés: Európa 1870–1914.” *Hagyomány és hagyományalkotás: Tanulmánygyűjtemény*, szerkesztette Hofer Tamás és Niedermüller Péter. MTA Néprajzi Kutatócsoport, 1987, pp. 127–197. Kultúra-elmélet és nemzeti kultúrák.
- Hofer Tamás. „Előszó.” *Hagyomány és hagyományalkotás. Tanulmánygyűjtemény*. Szerkesztette Hofer Tamás és Niedermüller Péter. Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport, 1987, pp. 7–14. Kultúra-elmélet és nemzeti kultúrák.
- Hosszúhetényi kanásztánc. Előadták hosszúhetényi táncosok, gyűjtötte: Andrásfalvy Bertalan, Kaszás János, Martin György, Németh István, Pálfi Gyula és Pesovár Ferenc, 1975. november 23., BTK Zenetudományi Intézet, Ft.916.4.

- Hölbling Miksa. *Baranya Vármegyének orvosi helyirata*. Pécs, 1845. Digitália, digitalia.lib.pte.hu/hu/pub/hobling-miksa-baranya-varmegyének-orvosi-helyirata-pecs-lyceum-1845-1397. Szkenelt.
- Gyuricza László. *Dunafalva táncélete*. 1989. Magyar Táncművészeti Főiskola, szakdolgozat.
- Kanásztánc. Előadták hosszúhetényi táncosok, gyűjtötte Molnár István, 1941. augusztus 18., BTK Zenetudományi Intézet, Ft.5.
- Kirch Zoltán. *Kémes és Szaporca táncai és táncélete. Az ormánsági kanásztánc tanításának módszertana, hat modul órában*. 2008. Magyar Táncművészeti Főiskola, szakdolgozat.
- Kiss Alfréd. *Tar István ormánsági cimbalmos játéka és tanítási módszere az alapfokú művészetoktatásban*. 2010. Nyíregyházi Főiskola Ének-Zene Tanszék, szakdolgozat.
- Kiss Géza. *Ormánság*. Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet, 1937.
- Kiss Lajos. „A szlavóniai magyar népszíngét népzeneje.” *MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei*, 14. évf., 1–4. szám, 1959, pp. 269–311.
- . „A szlavóniai magyar virrasztóénekek zenetörténeti jelentőségéről.” *MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei*, 22. évf., 1–4. szám, 1965, pp. 123–147.
- . „A szlavóniai sziget-magyarság ősi népzeneje.” *Kalangya*, 10. évf., 1–2. szám, 1941, pp. 1–29.
- . „A szlavóniai szigetmagyarság ősi népzeneje.” *Szavóniai hétköznapiak*, szerkesztette Penavin Olga, Fórum Könyv és Lapkiadó Vállalat, 1973, pp. 107–146.
- . „Szavóniai magyar népdalok.” *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*, szerkesztette Gunda Béla, Magyar Néprajzi Társaság, 1943, pp. 317–321.
- . „Zenetörténeti emlékek a szlavóniai virrasztó énekekben.” *Ethnographia*, 77. évf., 1. szám, 1966, pp. 153–207.
- Klima Döniz. „»Mi megtanultunk táncolni..., mert élni akartunk« A gombosi táncok kutatástörténete.” *DiákKörKép 5: Tudományos diákköri írások a néprajz szegedi műhelyéből*, szerkesztette Glässer Norbert és Takács Gergely, 2023, pp. 84–96.
- Kósa László. „A Magyar Néprajzi Társaság története 1889–1989.” Magyar Néprajzi Társaság, 1989. A Magyar Néprajzi Társaság Kiskönyvtára.
- Kozármislenyi páros verbunk. Előadják Józsa Gergely és Panta Anna, gyűjtők Andrásfalvy Bertalan, Bodai József, Csapó Károly, Csernavölgyi Józsefné, Halmos István, Martin György, Pálffy Gyula, Pesovár Ernő, Pesovár Ferenc, Rábai Miklós, Szabó Jolán és Sztanó Pál, 1973.04.22, BTK Zenetudományi Intézet, Ft.817.5.
- . Helyszíni felvétel a Ft.817.5 tánc rögzítésekor. Józsa Gergely és Panta Anna tánca, fotográfus Pesovár Ernő, 1973.04.22, BTK Zenetudományi Intézet, Tf.27299
- Kovacsics József. *Baranya megyei népességtörténeti lexikon*. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2003.
- Lábadai Károly. „A Drávaszög és magyarságának néprajzi kutatása.” *Néprajzi Látóhatár*, 8. évf., 1–4. szám, 1999, pp. 39–52.
- . „A horvátországi magyarság néprajzi kutatása.” *Magyar-Svéd online források prezentációja*. 2002, n. pag., www.hunsor.se/dosszie/horvmagyarsagneprajzikutatasa.pdf. Letöltés dátuma: 2023. október 13.
- Lugossy Emma és Gönyey Sándor, összeállítók. *Magyar népi táncok I: 15 páros és csoportos tánc leírással, táncírással, zenei mellékletekkel és 132 táncrajzzal*. Budapest, Budapest Székesfőváros Irodalmi és Művészeti Intézet, 1947.

- Lugossy Emma. „A táncok rendje.” *Magyar Népzene Tára: Lakodalom*, szerkesztette Bartók Béla, Kodály Zoltán és Kiss Lajos, 3/B. kötet, Akadémiai Kiadó, 1956, pp. 417–660.
- Lányi Ágoston, Martin György és Pesovár Ernő. „Lugossy Emma: A táncok rendje.” *Magyar Táncfolklorisztikai Szöveggyűjtemény II/A*, szerkesztette Felföldi László és Karácsony Zoltán, Gondolat Kiadó / Európai Folklor Intézet, 2006, pp. 49–55.
- Martin György. *A magyar körtánc és európai rokonsága*. Budapest, Akadémia Kiadó, 1979.
- . *A sárközi-dunamenti táncok motívumkincse: Motívumkutatás, motívumrendszerzés*. Budapest, Planétás Kiadó, 1999. Jelenlévő múlt.
- . „Beszámoló a Népművészeti és Népművelési Intézetben végzett tánckutató munka eredményeiről.” *Ethnographia*, 76.évf., 2. szám, 1965, pp. 251–259.
- . „Dönrénka.” *Magyar Néprajzi Lexikon*, főszerkesztő Ortutay Gyula, 1. kötet, Akadémiai Kiadó, 1977, p. 576.
- . „Kalala.” *Magyar Néprajzi Lexikon*, főszerkesztő Ortutay Gyula, 2. kötet, Akadémiai Kiadó, 1979, p. 713.
- . *Magyar tánc típusok és táncdialektusok*. Második, átdolgozott kiadás, Budapest, Planétás Kiadó, 1995.
- Molnár István. „Csárdás iskola I.” *Néptáncosok Kiskönyvtára*, szerkesztette Népművészeti Intézet, 12–13. kötet, Művelt Nép Könyvkiadó, 1955.
- . *Magyar Táncchagyományok*. Budapest, Magyar Élet Könyvkiadó, 1947.
- Morvay Péter. „Bartók Béla – Kodály Zoltán: A Magyar Népzene Tára. III/B. Lakodalom. Lugossy Emma: A táncok rendje.” *Ethnographia*, 68. évf., 4. szám, 1957, pp. 639–642.
- Morvay Péter és Pesovár Ernő, szerkesztők. *Somogyi táncok*. Budapest, Művelt Nép Könyvkiadó, 1954.
- Németh Csilla. *Magyaregregyi lakodalmas: Magyaregregyi ugrós tanításának módszertana*. 2008. Magyar Táncművészeti Főiskola, szakdolgozat.
- Pataky András. *Délkelet-Baranya (Drávaszög) hat évszázados településtörténete, lakosságának nemzetiségi összetétele és változásai*. 2010, Huncro Sajtó és Nyomdaipari Kft.
- Pálfi Csaba. „A Gyöngyösbokréta története.” *Tánctudományi Tanulmányok 1969–1970*, szerkesztette Dienes Gedeon és Maácz László, Budapest, Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, 1970, pp. 115–162.
- . „A gyöngyösbokréta története.” *Magyar Táncfolklorisztikai Szöveggyűjtemény II/A*, szerkesztette Felföldi László és Karácsony Zoltán, Gondolat Kiadó / Európai Folklor Intézet, 2006, pp. 397–433.
- Penavin Olga. „A szlavóniai sziget-magyarság.” *Híd*, 14. évf., 11. szám, 1950, pp. 795–801
- . „A szlavóniai sziget-magyarság: Folytatás.” *Híd*, 14. évf., 12. szám, 1950, pp. 895–901.
- . „A szlavóniai sziget-magyarság: Befejező rész.” *Híd*, 15. évf., 1. szám, 1951, pp. 62–69.
- . „Szlavóniai kissoztár.” *Szlavóniai hétköznapiak*, szerkesztette Penavin Olga, Fórum Könyv és Lapkiadó Vállalat, 1973. pp. 183–248.
- . *A nagyacsaládszervezet Szlavóniában (Kórógyon)*. Fórum Könyvkiadó, 1981.
- Pesovár Ernő. „A magyar tánc kutatás 25 éve.” *Tánc tudományi Tanulmányok 1969–1970*, szerkesztette Dienes Gedeon és Maácz László, Budapest, Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, 1970, pp. 79–89.
- . „Az ugrós páros.” *Tánc tudományi Tanulmányok 1976–1977*, szerkesztette Kaposi Edit és Pesovár Ernő, Budapest, Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, 1977, pp. 243–263.
- . „Csárdás Dél-Dunántúlon.” *Tánc kutatás és tánc hagyomány Dél-Dunántúlon*, szerkesztette Bodai József, Népművelési Propaganda Iroda, [1981], pp. 117–123.

- . *Tánc hagyományunk történeti rétegei: A magyar néptánc története*. Szombathely, Berzsenyi Dániel Főiskola, 2003.
- Pesovár Ferenc. „Kánásztánc és seprűtánc: Mutatványos táncaink két típusa”. *Tánc tudományi Tanulmányok 1967–1968*, szerkesztette Dienes Gedeon és Maász László, Budapest, Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, 1968, pp. 93–125.
- . „Kánásztánc, ugrós”. *Tánc kutatás és tánc hagyomány Dél-Dunántúlon*, szerkesztette Bodai József, Népművelési Propaganda Iroda, [1981], pp. 94–98.
- Réthei Prikkel Marián. *A magyarság táncai*. Állami Könyvterjesztő Vállalat, 1985. Reprint. Eredetileg megjelent: Studium Kiadó, 1924.
- Strack Orsolya. *A dunaszekcsői böjti ugró*. 1996. Magyar Táncművészeti Főiskola, szakdolgozat.
- Székely Mária. „A Dunamenti leánytáncok gyűjtése”. *Hungarológiai Közlemények*, 12. évf., 42–43. szám, 1980, pp. 89–109.
- . „Bácskai és hegyháti (szlavóniai) női kőrtáncaink tartalmi jegyei a délszláv kőrtánc hagyomány tükrében”. *Hungarológiai Közlemények*, 17. évf., 3–4. szám (1985): pp. 309–342.
- . *Föld, föld...: Gyűjtés a Dunától magyarságának szellemi néprajzi hagyományaiból*. Apatini Irodalmi Kör, 1981.
- Szentpál Mária. „Előszó”. *Néptáncosok Kiskönyvtára*, 1. kötet, szerkesztette u.ő., Művelt Nép Könyvkiadó, 1953, pp. 3–4. *Néptáncosok Kiskönyvtára: Birjáni üveges-tánc/Darudöbögő*.
- . Lektorai jegyzet, Kolta Ferenc, a Baranya megyei településeken 1952.07.11–1952.07.23. között, a Népművészeti Intézet megbízásából, a Pécs-Baranyai Megyei Tánc tanítók Munkaközössége által végzett gyűjtések jelentéséhez. 1952, MTA BTK Zenetudományi Intézet, Néptánc Archivum, Akt.122. Kézirat.
- Vajk Mária. „Birjáni üveges-tánc”. *Néptáncosok Kiskönyvtára*, szerkesztette Sz. Szentpál Mária, 1. kötet, Művelt Nép Könyvkiadó, 1953, pp. 5–20
- Varga Sándor. „A gazdasági, társadalmi és politikai kontextuselemzés szükségessége a néptánc kutatásban: A belső mezősegi, hosszúhetényi, kapuvári és a végvári vizsgálatok tanulságairól”. *A mozgás misztériuma: Tanulmányok Fügedi János tiszteletére*, szerkesztette Pál-Kovács Dóra és Szőnyi Vivien, L'Harmattan Kiadó, 2020, pp. 173–190.
- . „Egy hegyháti falu magyar lakosságának hagyományos tánc kultúrájáról”. *Folkszemle*, 2013. november. folkradio.hu/folkszemle/cikk/2/egy-hegyhati-falu-magyar-lakossaganak-hagyomanyos-tanc-kulturajarol.
- . „Tűzet viszek”. *Tánc tudományi Közlemények*, 7. évf., 2. szám, 2015, pp. 85–90. Recenzió.
- Várady Ferencz, szerkesztő. *Baranya múltja és jelene*. Telegdi Ármin Könyvnyomdája [Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Részvénytársaság], 1896. 1. kötet.
- . *Baranya múltja és jelene*. Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Részvénytársaság, 1897. 2. kötet.
- Viski Károly. „Gyöngyösbokréta”. *Magyar tánc folklórisztikai szöveggyűjtemény I*, szerkesztette Karácsony Zoltán, Európai Folklór Intézet, 2004, pp. 169–178.
- Volly István. „A gyöngyösbokréta indulása”. *Tánc tudományi Tanulmányok 1976–1977*, szerkesztette Kaposi Edit és Pesovár Ernő, Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, 1977, pp. 343–368.
- Zeidler Miklós. *A magyar irredenta kultusz a két világháború között*. Teleki László Alapítvány, 2002. Regio Könyvek.
- Zentai, János. „Baranya megye magyar néprajzi csoportjai”. *Ethnographia* 89. évf. 4. szám, 1978, pp. 519–557.

Függelék

Függelék 1.

Publikált források

Az itt felsorolt forrásokat a Janus Pannonius Múzeum Néprajzi Múzeumának archívuma (JPMNA), a HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Osztálya archívumának (ZTI) Filmtára (Ft), Kézirattára (Akt) őrzi.

Év	Hely	Archívumi azonosító	Jelleg	Leírás	Feldolgozás
1941	Hosszúhetény	ZTI Ft 5	Táncfilm	Molnár István gyűjtése. A Gyöngyösbokrétás csoportról Budapesten készített felvétel. Kanásztánc.	Molnár 1947, Pesovár 1968 (kanásztánc), Balogh 2011, Fügedi – Varga 2014, Balogh és Gunszt 2015 (tánc kutatás és tánc hagyomány)
1950	Birján	JPMNA 126-75	Táncgyűjtés	Gyűjtő: Molnár István. Időpont 1950 december 21. Birján, iskolaudvar. Jelentés a ZTI Ft. 73 sz. alatti gyűjtéséről. Kanásztánc, ugrós, csárdások, karikázó.	Vajk 1953, Molnár 1955, Martin 1979, Martin 1999, Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015
1950	Birján	ZTI Ft 73	Táncfilm	Gyűjtő: Molnár István. Ugrós, karikázó, kóló	Martin 1979, Martin 1999, Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015
1950	Birján	ZTI Ft 74	Táncgyűjtés	Gyűjtő: Molnár István. Felvételek a birjáni kultúrcsoportnak összeállított táncokról.	Martin 1979, Martin 1999, Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015
1950	Bogád	ZTI AKT 1-6	Táncgyűjtés	Molnár István gyűjtése és összeállítása, illetve Mocsáry Jenőné táncgyűjtései.	Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015
1950	Hosszúhetény	JPMNA 124-75	Néprajzi gyűjtés	Molnár István gyűjtési jelentése: viselet, táncok, és táncos szokások.	Molnár 1947, Balogh 2011, Fügedi – Varga 2014, Balogh és Gunszt 2015 (tánc kutatás és tánc hagyomány)
1950	Kozármisleny	ZTI AKT 15	Táncgyűjtés	Gyűjtő: Simon Antal. A helyszíni megfigyelés alapján a motívumokat Lábán-kinetográfiával jegyezte le.	Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015
1950	Ócsárd	JPMNA 121-75	Táncleírás	Gyűjtő: Kolta Ferenc. Táncok: „Hátraugrós” csárdás, kanásztánc	Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015
1950	Ócsárd	JPMNA 122-75	Táncleírás	Gyűjtő: Tóth Pál József. Verbung és csárdás. „Kérdőív a néptáncok kutatásához.	Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015
1951	Szebeny	ZTI Ft 78	Táncfilm	Gyűjtő: Kaposi Edit, Böröcz József, Erdős Lajos. Táncok: páros és kettes ugrós, csárdás	Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015
1952	Csikóstöttös	ZTI AKT 7-10	Táncgyűjtés	Sallai Árpád gyűjtése. Főként motívumokat írt le. Párnatánc, párosverbung, csillagtánc, lassú csárdás. Utóbbi kettő inkább magyarosított kontratánc.	Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015

Év	Hely	Archívumi azonosító	Jelleg	Leírás	Feldolgozás
1952	Lúzsok	ZTI AKT 179	Táncgyűjtés	Gyűjtő: Hermann Ferenc Tánc: kanászverbung	Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015
1952	Ózdfalu	ZTI AKT 123	Táncgyűjtés	Gyűjtő: F. Balog Géza. Táncok: Söprútánc, verbung	Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015
1952	Siklósnagyfalu	ZTI AKT 122	Táncgyűjtés	Gyűjtő: F. Balog Géza. Táncok: verbung, zsebkendőtánc, frisscsárdás	Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015
1952	Szebény	ZTI AKT 342	Táncgyűjtés	Gyűjtő: F. Balogh Géza. Táncok: verbung, lassú és gyorscsárdás. A gyűjtési anyagból összeállítást készített.	Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015
1952	Vásárosdombó	ZTI AKT 11-14	Táncgyűjtés	Gyűjtő: Sallai Árpád. Időpont: 1950-1953 között. Táncok: páros ugrós, kanásztánc, frisscsárdás, és a lakodalmi táncként ismert konyhatánc.	Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015
1953	Berkesd	ZTI AKT 335d	Néprajzi gyűjtés	Viselet, táncadatok és táncos hagyományok leírása. A községben 1951 július 21 - és 23 között végeztek gyűjtést, de az anyaghoz mellékelt dal-szövegek dátuma szerint 1953 augusztusában újra felkeresték. Gyűjtők: Albert Éva, Gábor Péter, Szekeres György, Orsovsky István, Kovács András zenész és F. Balogh Géza.	Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015
1953	Bezedek	ZTI Ft 455	Néprajzi film	Szóts István felvételei a bezedeki falunapról, és vásárról.	Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015
1953	Hosszúhetény	JPMNA 123-75	Táncgyűjtés	dr. Jancsó Miklósné budapesti táncoktató kérdőíves gyűjtése. Kanásztánc, verbung, csárdás, párnatánc, mártogatós, gyorscsárdás, köröszt-tánc, lakodalmás tánc.	Balogh 2011, Fügedi – Varga 2014, Balogh és Gunszt 2015 (táncutató és táncanyag)
1953	Kékesd	ZTI AKT 335e	Táncalkalmak	Gyűjtők: Albert Éva, Gábor Péter, Szekeres György, Orsovsky István, Kovács András zenész, és F. Balogh Géza	Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015
1953	Kémes	ZTI AKT 340	Táncleírás	Másolat Kiss Géza: Ormányság c. könyvéből	Kirch 2008, Kiss 2010, Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2016

Év	Hely	Archívumi azonosító	Jelleg	Leírás	Feldolgozás
1953	Kozármisleny	ZTI AKT 335c	Táncalkalmak	Gyűjtők: Albert Éva, Gábor Péter, Szekeres György, Orsovsky István, Kovács András zenész, és F. Balogh Géza.	Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015
1953	Szebény	ZTI AKT 335b	Gyűjtési jelentés	Gyűjtők: Albert Éva, Gábor Péter, Szekeres György, Orsovsky István, Kovács András zenész, és F. Balogh Géza. Táncok: lassú és gyorscsárdás, verbung, üveges tánc	Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015
1954	Hosszúhetény	ZTI AKT 433	Táncgyűjtés	Gyűjtő: Baló István. Táncok és táncalkalmak	Balogh 2011, Fügedi – Varga 2014, Balogh és Gunszt 2015 (tánc kutatás és tánc hagyomány)
1955	Csányoszró	ZTI AKT 540	Táncos népszokások	Jelentés Orsovsky István gyűjtéséről, melyet nem adtak le. Népszokások: fonó, játszóház, bál, mátkázás, lakodalom.	Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015
1957	Hosszúhetény	ZTI AKT 453	Táncgyűjtés	Gyűjtő: Éri Istvánné Borbély Jolán. Szöveges táncgyűjtés.	Balogh 2011, Fügedi – Varga 2014, Balogh és Gunszt 2015 (tánc kutatás és tánc hagyomány)
1958	Ócsárd	ZTI Ft 387	Táncfilm	Gyűjtők: Guller Jánosné, Borbély Jolán, Martin György, Pesovár Ernő, Pesovár Ferenc, Kápolnai Imre.	Orsovsky 1958, Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015
1958	Szebény	ZTI Ft 403.3	Táncfilm	Gyűjtők: Borbély Jolán, Lányi Ágoston, Maác László, Martin György, Pesovár Ferenc. Táncok: Lassú és frisscsárdás, ugrós, menettánc	Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015
1961	Dunafalva	ZTI Ft 477	Táncfilm	Gyűjtők: Andrásfalvy Bertalan, Dezső Attila, Martin György, Novák Ferenc, Pesovár Ferenc, Simon Antal, Siptár Ernőné. Táncok: Karikázó, csárdások, ugrós, kukunystye	Martin 1979, Gyuricza 1989, Strack 1993, Martin 1999, Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015
1961	Dunaszekcső	ZTI Ft 476	Táncfilm	Gyűjtők: Andrásfalvy Bertalan, Dezső Attila, Martin György, Novák Ferenc, Pesovár Ferenc, Simon Antal, Siptár Ernőné. Táncok: csárdások, karikázó, ugrós, körcsárdás.	Martin 1979, Strack 1993, Martin 1999, Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015

Év	Hely	Archívumi azonosító	Jelleg	Leírás	Feldolgozás
1963	Vásárosbéc (Dióspuszta)	ZTI Ft 530	Táncfilm	Gyűjtő: Andrásfalvy Bertalan, Táncok: csépha- darótánc, kisszéktánc, lassú és frisscsárdás, szülő ugrós, vegyes csoportos ugrós, páros ugrós.	Balogh 2011
1964	Rétfalu	ZTI Ft 577	Táncfilm	Szlavónia. Gyűjtők: Berkes Eszter, Egyed Emese, Gyurkovics Ernő református lelkész. Táncok: Lassú és frisscsárdás, kanásztánc, párnatánc.	Berkes 1969, Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2016
1965	Hosszúhetény	ZTI Ft 760	Táncfilm	Gyűjtők: Andrásfalvy Bertalan, Pesovár Ferenc. Táncok: Ugrós, karikázó, kanásztánc, csárdások, iványozás (vonuló-kapuzó leányjáték)	Pesovár 1968 (kanásztánc), Martin 1979 (körtán- cok), Balogh 2011, Fügedi – Varga 2014, Balogh és Gunszt 2015 (táncutatás és táncagyomány)
1965	Kórógy	ZTI Ft 576	Táncfilm	Szlavónia. Gyűjtők: Berkes Eszter, Martin György Döme Izra, Lebár Lajos, Sipos Mihály. Táncok: seprűtánc, karikázó, csárdás	Berkes 1969, Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2016
1965	Rétfalu	ZTI Ft 556	Táncfilm	Szlavónia. Gyűjtők: Berkes Eszter, Gyurkovics Hunor. Táncok: Lassú és frisscsárdás, körcsár- dás, „Rica csárdás”	Berkes 1969, Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2016
1965	Szentlászló	ZTI Ft 575	Táncfilm	Szlavónia. Gyűjtők: Berkes Eszter, Martin György. Táncok: Lassú és frisscsárdás, körcsár- dás, karikázó, menettánc.	Berkes 1969, Martin 1979, Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2016
1967	Dály-hegy	ZTI Ft 614	Táncfilm	Szlavónia. Gyűjtők: Berkes Eszter, Lebár Lajos, Gyurkovics Emese, Pavocsevics Martinné. Tán- cok: körcsárdás és páros csárdás.	Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2016
1967	Haraszti	ZTI Ft 614	Táncfilm	Szlavónia. Gyűjtők: Berkes Eszter, Lebár Lajos, Gyurkovics Emese, Pavocsevics Martinné.	Berkes 1969, Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2016
1967	Kórógy	ZTI Ft 614	Táncfilm	Szlavónia. Gyűjtők: Berkes Eszter, Lebár Lajos, Gyurkovics Emese, Pavocsevics Martinné. Tán- cok: játékok, üvegtánc	Berkes 1969, Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2016
1967	Laskó	ZTI Ft 614	Táncfilm	Drávaszög. Gyűjtők: Berkes Eszter, Lebár Lajos, Gyurkovics Emese, Pavocsevics Martinné. Tán- cok: csárdás és párnatánc	Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2016

Év	Hely	Archívumi azonosító	Jelleg	Leírás	Feldolgozás
1967	Szentlászló	ZTI Ft 614.3	Táncfilm	Szlavónia. Gyűjtők: Berkes Eszter, Lebár Lajos, Gyurkovics Emese, Pavocsevic Martinné. Táncok: Békátánc, csárdások, karikázó	Berkes 1969, Martin 1979, Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2016
1968	Kórógy	ZTI Ft 634	Táncfilm	Szlavónia. Gyűjtő: Berkes Eszter. Táncok: csárdás, körcsárdás	Berkes 1969, Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2016
1971	Kopács	ZTI Ft 763	Táncfilm	Szlavónia. Berkes Eszter gyűjtése. Gyermeekjátékok (iskolások), körcsárdás, lakodalmi menet.	Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2016
1972	Magyaregregy	ZTI Ft 797	Táncfilm	Gyűjtők: Andrásfalvy Bertalan, Martin György, Pesovár Ernő, Pesovár Ferenc. Táncok: ugrós (verbung), csárdások (lassú és friss), karikázó.	Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015
1972	Sepse	ZTI Ft 778	Táncfilm	Drávaszög. Gyűjtők: Berkes Eszter, Zima Imre, Molnár Sándor, Zima Imréné, Joóné. A magnót és a lemezjátszót Molnár Sándor 17 éves (a tánccsoport tagja) kezelte. Táncok: Lassú és friss csárdás, polka, sormagyar, körcsárdás, metttánc	Martin 1979, Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2016
1973	Kozármisleny	ZTI Ft 817.5 és 817.7	Táncfilm	Gyűjtők: Andrásfalvy Bertalan, Sztanó Hédi, Csapó Károly, Martin György, Pesovár Ernő, Pesovár Ferenc, Bodai József, Rábai Miklós, Pálffy Gyula, Halmos István, Csernavölgyi Józsefné Szabó Jolán. Táncok: ugrós (páros verbung), csárdások (lassú és friss)	Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015
1973	Magyaregregy	ZTI Ft 817	Táncfilm	Gyűjtők: Andrásfalvy Bertalan, Sztanó Hédi, Csapó Károly, Martin György, Pesovár Ernő, Pesovár Ferenc, Bodai József, Rábai Miklós, Pálffy Gyula, Halmos István, Csernavölgyi Józsefné Szabó Jolán. Táncok: ugrós (verbung), csárdások (lassú és friss), karikázó, párnatánc.	Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015

Év	Hely	Archívumi azonosító	Jelleg	Leírás	Feldolgozás
1974	Kozármisleny	ZTI Ft 907	Táncfilm	Gyűjtők: Andrásfalvy Bertalan, Pesovár Ernő, Olsvai Imre. A Magyar Televízió felvétele a Magyarországi Néptáncok sorozatból (rendezte: Lengyelffi Miklós) Témája a dunántúli ugrós, és karikázó volt. A felvétel a Sióagárdi Hagyományörző Együttesnél készült, melynek vendége volt Józsa Gergely és Panta Anna.	Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015
1974	Várdaróc	ZTI Ft 846	Táncfilm	Drávaszög. Gyűjtők: Berkes Eszter. A Gombosi Fesztivál Gyöngyösbokrétás csoportjának felvétele Tánc: lassúcsárdás.	Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2016
1975	Dunafalva	ZTI Ft 883	Táncfilm	Gyűjtők: Foltin Jolán, Lelkes Lajos, Roger Beckmans, Claude Flagel. Táncok: karikázó	Martin 1979, Gyuricza 1989, Strack 1993, Martin 1999, Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015
1975	Dunaszekcső	ZTI Ft 883	Táncfilm	Gyűjtők: Foltin Jolán, Lelkes Lajos, Roger Beckmans, Claude Flagel. Táncok: karikázó, csárdás	Martin 1979, Strack 1993, Martin 1999, Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015
1975	Hosszúhetény	ZTI Ft 888	Táncgyűjtés	Gyűjtők: Martin György, Németh István, Pesovár Ernő, Pesovár Ferenc, Sztanó Pál, Pálffy Gyula. A kalocsai Fesztiválon készített színpadi táncfelvételek. Táncok: kanásztánc, verbung	Martin 1979 (körtáncok), Balogh 2011, Fügedi – Varga 2014, Balogh és Gunszt 2015 (tánc kutatás és tánc hagyomány)
1975	Hosszúhetény	ZTI Ft 916	Táncgyűjtés	Gyűjtők: Kaszás János, Andrásfalvy Bertalan, Martin György, Pesovár Ferenc, Németh István, Pálffy Gyula. Táncok: kanásztánc, verbung, lassú - és gyorscsárdás, karikázó, párnatánc, Iványozás, Hogy a csibe, „segg tánc” ¹ (körösz-tánc).	Martin 1979 (körtáncok), Fügedi – Vavrinecz 2013 (ugrós), Paksa 2010 (zene), Balogh 2011, Fügedi – Varga 2014, Balogh és Gunszt 2015 (tánc kutatás és tánc hagyomány)
1976	Bogád	JPMNA 37-76-II	Néprajzi dolgozat	Éliás Anna Mária: Bogádi lakodalmak. A kézirat a lakodalom részletezése előtt a falu történetéről, lakosságáról, néprajzi sajátosságairól, nyelvjárásáról és viseletéről is beszámol.	Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015

¹ Kórógyon „zsidó nanó”, Vörösmarton arschpolka („seggpolka”), a bukovinai székelyeknél „köszöntős” vagy „ez az Ádámé” néven ismerik.

Év	Hely	Archívumi azonosító	Jelleg	Leírás	Feldolgozás
1976	Cún	ZTI Ft 936	Táncfilm	Gyűjtők: Andrásfalvy Bertalan, Bodai József, Mészáros István, Tar László. Csárdások.	Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015
1976	Kozármisleny	Jelzet nélkül	Táncfilm	„Aprók Táncá” (sorozat). A TV felvétel az Akadémia archívumába nem került, ezért azonosító jelzete. nincs. Rendező: Seregi László. Zenekar: Sebő Együttes. Táncok: hordótánc, páros verbung	Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015
1976	Szaporca	ZTI Ft 936	Táncfilm	Gyűjtők: Andrásfalvy Bertalan, Bodai József, Mészáros István, Tar László. Táncok: csárdás, ugrós, menettánc, lakodalmi jelenetek: menyasszonybúcsúztatás, vonulás, vőfélyvers.	Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015
1977	Hosszúhetény	JPMNA 187-78	Táncok, táncalkalmak	Gyűjtő: Vadasi Tibor. Tánccélet, játszóház, játékok	Balogh 2011, Fügedi – Varga 2014, Balogh és Gunszt 2015 (tánc kutatás és tánc hagyomány)
1981	Kozármisleny	ZTI Ft 1101.34	Táncfilm	Gyűjtők: Andrásfalvy Bertalan, Pesovár Ernő, Olsvai Imre, TV. Józsa Gergely Lázár Katalinnal táncol. A felvétel a VII. Duna menti Folklórfesztiválon készült, a Népművészet Mestereinek bemutatóján. Kísérő zenekar: Muzsikás	Balogh 2011, Balogh és Gunszt 2015
1985	Magyaregregy	JPMNA 571-88	Népszokások	A kelemenjárás Magyaregregyen	Balogh és Gunszt 2015
1992	Hosszúhetény	JPMNA 645-92	Lakodalmi szokások	Dallos Nándor: Hosszúhetényi lakodalmi szokások.	Balogh 2011, Fügedi – Varga 2014, Balogh és Gunszt 2015 (tánc kutatás és tánc hagyomány)

Függelék 2.**Terepfelmérő kérdőív**

Kérdőív a Drávaszögi táncélet és népi orvoslás szokásairól. A szerzők saját tulajdona. Kézirat.
Készítették: Balogh János, Gunszt Andrea, Kis-Halas Judit, 2015.

HELYSÉG:	
DÁTUM:	
ADATRÖGZÍTŐ:	

KÉRDŐÍV

A	TELEPÜLÉS:	
	DÁTUM:	
	GYŰJTŐ NEVE:	
	GYŰJTŐ ELÉRHETŐSÉGE:	

B	MELLÉKLET	db	Megjegyzés
	KÉSZÍTETT FOTÓ:		
	ÁTVETT FÉNYKÉP:		
	ÁTVETT HANGANYAG (CD, magnószalag)		
	ÁTVETT FILM (filmszalag, videokazetta):		
	EGYÉB TÁRGYAK:		

C	ADATKÖZLŐ NEVE	SZÜLETÉSI ÉV	SZÜLETÉSI HELY	FOGLALKOZÁS / SZAKMA	CSALÁDJA MIÓTA ÉL A TELEPÜLÉSEN	HONNAN SZÁRMAZNAK

FELKERESHETI-E MAGYARORSZÁGRÓL NÉPRAJZKUTATÓ, TÁNCKUTATÓ?

D	ADATKÖZLŐ NEVE	TELEFON	E-MAIL	LEVÉLCÍM

E	TÁNCÉLET
1	VOLT-E A HELYSÉGBEN KULTÚRCSOPORT, TÁNCCSOPORT? (Neve, mikor volt, ki vezette)
2	TAGJA VOLT-E, VAGY ISMER OLYAT, AKI TAGJA VOLT ENNEK A CSOPORTNAK?
3	MIT TÁNCOLTAK A CSOPORTBAN? (helyi táncokat, máshonnan valókat)
4	VOLT-E TÁNCISKOLA? (1950-90 között, a második világháború előtt, a két háború között, stb.)

F	TÁNC
1	EMLÉKSZIK-E RÉGI TÁNCOKRA, S AZOK NEVEIRE? (Látásból, hallomásból, ahogy ott nevezték.)
2	KIK JÁRTÁK? (férfiak, nők, gyerekek, vegyesen, pásztorok, horvátok, stb.)
3	HOGYAN JÁRTÁK? (Egyesben, párosan, sorban, körben, stb.)
4	MIKOR JÁRTÁK? (1950-90 között, a második világháború előtt, a két háború között, stb.)
5	MILYEN ALKALOMMAL JÁRTÁK? (Mulatságban, lakodalomban, farsangkor, böjtben, fonóban, bucsuban, stb.)

G	SZOKÁSOK
1	EMLÉKSZIK-E RÉGI ÉNEKES-TÁNCOS NÉPSZOKÁSOKRA? (Látásból, hallomásból, ahogy ott nevezték. Pl.: lucázás, fonó, játszó, regölés, betlehemezés, farsangolás, maszkázás, Gergelyjárás, Háromkirályjárás, Balázsolás, Pünkösddőlés, Szentivánnapi tűzugrás, aratóbál, szüreti bál, stb.)
2	EMLÉKSZIK-E RÉGI TÁNCOS CSALÁDI SZOKÁSOKRA? (Látásból, hallomásból, ahogy ott nevezték. Pl.: Lakodalom, keresztelő, komaválasztás, komázás. stb.)
3	MIÓTA NINCS SZOKÁSBAN? (1950-90 között, a második világháború előtt, a két háború között, stb.)

H	GYÓGYÍTÁS
1	Volt-e régen gyógyítással foglalkozó férfi / nő a faluban, vagy a környéken? Kihez jártak ebből a faluból?
2	HOGYAN NEVEZTÉK ŐKET A HELYSÉGBEN (Nem a nevük kell, az elnevezésük)
3	Volt-e régen jóslással foglalkozó férfi / nő a faluban, vagy a környéken? Kihez jártak akkor ebből a faluból?
4	ISMER-E MOST MŰKÖDŐ GYÓGYÍTÓKAT A KÖRNYÉKEN, VAGY TÁVOLABB
5	HOGYAN NEVEZIK ŐKET A HELYSÉGBEN (Nem a nevük kell, az elnevezésük)
6	JÁRT-E ILYEN GYÓGYÍTÓNÁL, VAGY TUD-E OLYANRÓL, AKI VOLT MÁR (Pl.: igen járt, de nem tud másról)
7	Van-e most jóslással foglalkozó férfi / nő a környéken? Kihez járnak ilyen ügyben a faluból?

Megjegyzések:

Kelt:

Adatrögzítő aláírása

A magyarországi német nemzetiségi tánc kutatás története Szakirodalmi áttekintő

Bevezetés

A hazai svábok azt tartják magukról, hogy „énekelve, zenélve, táncolva jönnek a világra” (Manherz szerk., *A magyarországi németek* 76). Néphagyományukban szinte minden közösségi eseményre, ünnepre, érzelmi állapotra található ének, zene vagy tánc (Manherz szerk., *A magyarországi németek* 76). Már Haas Mihály szerkesztésében megjelent *Baranya: [Baranya földirati, statistikai [sic!] és történeti tekintetben]* című munkában is említésre került, hogy „A tánczot a német is szenvedélyesen szereti és annak nála a legalább is három napig eltartó bucsuk’ alkalmával (Freßkermeß) sem vége, sem hossza, az egészségnek stb. sokszor nem csekély kárára” (Haas 57).

A 18. század folyamán három nagy hullámban Magyarországra érkezett németek, elsősorban a törökök által lepusztított és a magyarok által elhagyott településekre telepedtek le (Manherz szerk., *A magyarországi németek* 3–7). Az új hazájukba betelepült németek fejlett zenei kultúrát hoztak magukkal (Manherz szerk., *A magyarországi németek* 76). A falusi közösségekben, családi környezetben nemzedékeken keresztül meg tudták őrizni anyanyelvi, tárgyi és szellemi kultúrájukat, népművészetüket, ének, - zene, - és tánc hagyományukat.

A német nemzetiség kulturális örökségének fennmaradása lehetőséget biztosított a kutatók számára azok felgyűjtésére. A doktori kutatásomhoz gyűjtött írott források alapján már egészen korán körvonalazódott, hogy azok nagy száma ellenére a csoport táncéletéről rendszerezett, átfogó kutatástörténeti áttekintés nem áll rendelkezésünkre, tematikus (táncos) monográfia eddig nem keletkezett.¹ A fellelhető forrásokat áttekintve kirajzolódott a téma elhanyagoltsága, valamint az azt átfogó bibliográfia hiánya.² E tanulmány témaválasztása emiatt indokolt.

Jelen tanulmányomban arra vállalkozok, hogy a hazai német nemzetiség tánc hagyományával foglalkozó forrásokat a lehető legalaposabban összefoglaljam és bemutassam.³ Az írás további célja, hogy reflektáljon a 21. századi német nemzetiségi tánc hagyomány tudományos szintű kutatásának elhanyagoltságára.

1 Kiss Gáborné a hetvenes évek végén „A magyarországi német tánc hagyomány és forrásai” című tanulmányában igyekezett egy szakirodalmi összefoglalást készíteni (457–459). Az elkészített irodalomjegyzék nem teljes körű.

2 Jelen tanulmányban bibliográfia alatt, egy külön kötetet vagy tanulmányt értek, amiben össze van gyűjtve a témába vágó szakirodalom.

3 Tanulmányomat három függék egészíti ki:

Függék 1: Karl Horak nem beazonosítható, ill. nem fellelhető, de hivatkozott írásai.

Függék 2: *Deutscher Kalender és Neue Zeitung* válogatott tánc hagyománnyal kapcsolatos írásai.

Függék 3: Részlet Kurt Petermann Martin Györgynek írt leveléből.

Kutatás forrásai és gyűjtési módszere

A mai kor tánckutatója számára a hazai német nemzetiség tánc hagyományának szakirodalmi összefoglalása a fent említett tények miatt tanulságos és hosszadalmas vállalkozás. Ezt támasztja alá a tanulmány kutatási időkerete is, hiszen jelen írás egy 2019-ben elkezdett, összetett forrásfeltérési időszak eredménye. A német nemzetiségi tánc hagyománnyal foglalkozó irodalom összeállítását és a kutatástörténet folyamatának átláthatóságát sok esetben megnehezítette a pontatlanul lejegyzett szakirodalmi hivatkozás. Emellett, a Covid-19 világjárvány sem kedvezett az adatgyűjtésnek, a könyvtárak bezárásával a helyszíni feltérzés lehetőségének folyamata leállt, csak az online elérhető gyűjtemények anyagára támaszkodhattam, ami sok esetben nem mutatott túl a katalógusban található információkon.⁴

A munkát a magyar könyvtárak, digitális archívumok, gyűjtemények forrásainak feltérzésével kezdtem.⁵ A kutatás során arra a megállapításra jutottam, hogy bár a német nemzetiségi néprajz széles körű szakirodalma hazánkban megtalálható, táncos témájú publikációk csak csekély mértékben lelhetők fel. A dokumentumok kereszthivatkozás módszerével feldolgozott irodalomjegyzékei alapján korán nyilvánvalóvá vált, hogy a német nemzetiségi táncok forrásanyaga a hazai adatbázisokon, bibliotéka állományokon túlmutató, szélesebb spektrummal rendelkezik. Ezek a források elsősorban a németországi és osztrák könyvtárak gyűjteményében vannak.⁶ Ezt követően a hazai archívumi gyűjtési munkámat kiegészítette – lehetőségeimhez mérten⁷ – a külföldi anyagok feltérzése is.⁸

A hazai sváb táncokkal foglalkozó tudományos közlések jelentős része az 1960-as és az 1970-es években magyar szakmai periodikákban, illetve magyarországi németek folyóirataiban jelentek meg. Ezért a forrásfeltérzés során, az áttekinthetőbb kutatástörténeti összefoglalás érdekében figyelembe vettem az önálló kiadványok mellett, másodlagos forrásként az írott sajtóanyagokban közölt tanulmányokat, újságcikkeket, közléseket is.

4 A katalógusok anyagának betekintéséhez a világjárvány lezárásának feloldását követően volt lehetőségem.

5 Forrásfeltérést az alábbi hazai könyvtárakban, archívumokban, valamint elektronikusan elérhető magyar adatbázisokban végeztem: Arcanum Digitális Tudománytár, HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archívum [továbbiakban: ZTI Néptánc Archívum], HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Tudástár [továbbiakban: ZTI Néptánc Tudástár], Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Hagyományok Háza Folklórdokumentációs Könyvtár és Archívum - Martin György MédiaTár [továbbiakban Hagyományok Háza], Magyarországi Németek Könyvtára, Magyar Etnokoreológiai Társaság - Pesovár Könyvtár, Szegedi Német Nemzetiségi Önkormányzat könyvtára, Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Kunó Könyvtár [továbbiakban: SZTE KK Könyvtár], Országos Széchenyi Könyvtár, „Örökség-Kultúra” Oktatási E-Könyv és MédiaTár, Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Könyvtára. A forrásfeltéráshoz felhasználtam továbbá a tulajdonomban levő, valamint az interjúalanyaim személyes könyvgyűjteményében őrzött köteteket, dokumentumokat.

6 A forrásfeltéráshoz az alábbi német és osztrák könyvtárak online katalógusában kerestem, a feltárt és a témához releváns irodalmat könyvtári táv-szolgáltatás keretében bocsátották rendelkezésemre: Universitätsbibliothek Leipzig, Österreichische Nationalbibliothek Archiv des Österreichischen Volksliedwerkes, Wissenschaftliche Bibliothek im Sudetendeutschen Haus München.

7 Az elsősorban az említett Covid-19 járvány lezárásai miatt, nem volt lehetőségem külföldi terepmunkákra.

8 A külföldi könyvtárak anyagának kutatásakor, nem volt lehetőségem további, Duna menti svábokkal foglalkozó intézmények anyagainak megtekintésére. A jövőben szükségesnek gondolom, a Institut für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde (IdGL Tübingen), valamint a Institut für Volkskunde der Deutschen des östlichen Europa (IVDE Freiburg) könyvtári állományának vizsgálatára is, amelyben feltárt források jelen tanulmány kiegészítéseként szolgálhatnak.

Tánc kutatási áttekintő

Tánc kutatási törekvések az első világháború előtt

A magyarországi német nemzetiség tánc hagyományának gyűjtését és kutatását több korszakra lehet bontani. Összevetve a hazai svábok kultúrájára vonatkozó nem táncos jellegű néprajzi kutatásokkal, a táncfolklór gyűjtése viszonylag későn, az 1930-as évek elején kezdődött meg.⁹

A harmincas éveket megelőzően néhány forrás foglalkozik érintőlegesen a tánc hagyománnyal, táncos szokásokkal, amelyek forrásértéküket tekintve inkább ismeretterjesztők, mintsem tudományos megalapozottságúak, viszont említésük nélkül nem lenne teljes a kutatástörténeti kép. Ide sorolom a korábban már említett Haas Mihály 1845-ben megírt *Baranya: [Baranya földirati, statistikai [sic!] és történeti tekintetben]* című dolgozatát, amelyben a németek új szokásaira és táncos-zenes hagyományaira utalt (Haas 57, 81), a Néprajzi Értesítőben 1910-ben megjelent Hajnal Ignác és Ernyey József „Legénybíróságok a Körömczbányát környező német falvakban” című közös tanulmányát, valamint a Nemzetiségi Ismeretterjesztő Könyvtár gondozásában kiadott Czirbusz Géza dolgozatát a délmagyarországi-, és Nitsch Mátyás írását a dél-dunántúli németekről. Pesovár Ferenc is említést tett Somogy megye táncéletére vonatkozó tanulmányában egy német lakodalmi táncról („Tánc kutatás és...” 39, 43), amire Endrei Ákos „Somogy vármegye népe” című művében talált rá.

Ezen kiadványok ismeretének tükrében, a tánc történeti kutatásom kezdőpontjaként a harmincas éveket választottam, amikor megjelentek a magyar szakirodalomban a német nemzetiségi táncokkal foglalkozó első önálló dolgozatok.

A fellelhető első különálló magyarországi német táncokkal foglalkozó „Deutsche Hochzeitstänze in der Schwäbischen Türkei”¹⁰ című német nyelvű dolgozat Basch Ferenc Antal munkája.¹¹ Basch írásában a táncélet egy kis szegmensét mutatta be, írásának fókuszpontja néhány dél-dunántúli német ajkú település esküvői tánc.¹² A szerző részletgazdag táncleírásokat, elemzéseket, valamint ritka fényképdokumentációkat tárt az olvasó elé, ezzel értékes forrást biztosíthatva a tánc kutatás számára. Basch e korai munkájában a sváb esküvői tánc hagyományok egyik eleme a *Nonnentanz*¹³ kapcsán már

9 A német néprajzi témájú kutatások szervezeten a Magyar Néprajzi Társaság megalakulását követően az 1890-es évek végétől kezdve indultak meg. A vizsgálatok fókuszába eleinte a népi folklór, monda- és mitológiai kutatás, településtörténet, tárgyi emlékek, valamint nyelvészeti szempontból a nyelvjárásokra vonatkozó megfigyelések kerültek. A témáról bővebben lásd: Manherz, *A magyarországi német nemzetiség néprajzáról*.

10 A dolgozat irodalomjegyzékében található német nyelvű kötetek, tanulmányok és egyéb dokumentumok címeinek, valamint azokból való német nyelvű idézetek jelen tanulmány szerzőjének saját magyar nyelvű fordításai, az ettől eltérők külön jelzéssel rendelkeznek.

11 „Schwäbische Türkei”-nak a második világháborúig nagy számban németek által lakott vidéket nevezték, Baranya és Tolna megyék területén. A kifejezés a 19. századtól terjedt el a hazai németek között. Számos forrásban a vidék nevének magyarosított formájával, a „Sváb–Törökország”-gal találkozhatunk (Filep, 435).

12 Basch tanulmányának keletkezésekor (1933) a szerző a Német Közművelődési Egyesület titkára volt és számos tudományos munkát publikált (Kenyeres főszerk., 69). Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a dolgozat említésekor és annak értelmezésekor azon történelmi kontextust, hogy a szerző az 1930-as évek elejétől szélsőséges nacionalista propagandista, majd nemzetszocialista lett (Kenyeres főszerk., 69). A tanulmány az említett történelmi tények ismeretében forráskritikával kezelendő. Az írás egyes szóhasználati, szófordulatai és nyelvezete a szélsőséges nacionalizmus ösgermán ideológiájára tesz utalást (pl. Volksgut).

12 A bemutatott települések: Alsónána, Bátaapáti, Belecscsa, Gyöng, Keszőhidegkút, Udvari, Szárazd, Szűr.

13 A *Nonnentanz*, magyarul *apácatánc*, egy párfogó - párválasztó lakodalmi táncos társasjáték. A magyar lakodalmi szokásokban is megtalálható *kacsázás* (Maáz 72; Bartók et al., szerk. 641) illetve, *szoknyaborogatós* (Maáz, 148; Bartók et al., szerk. 648, 650) néven. Goldschmidt német néptáncokról szóló kézikönyvében nem tesz említést a tánc típusról, így elképzelhető, hogy a hazai svábok körében a magyar táncos játékok változata „honosodott” meg és nem az őházából hozták magukkal. A pontos meghatározáshoz témában további folklórisztikai kutatás szükséges. Az apácatáncról lásd bővebben:

hivatkozott Karl Horak¹⁴ osztrák professzorra, akinek később a hazai német nemzetiségi tánc kutatás, a táncos közösségek a legjelentősebb forrásértékű szakmai anyagát köszönhettem.¹⁵

A tudományos tánc kutatás kezdete: Karl Horak öröksége

A szaktanulmányokban fellelhető hivatkozások alapján Horak témakutatása hazánk dél-dunántúli területére összpontosult. Pesovár leírása szerint a tánc kutató „gyűjtései általában a zenét és a mozgásanyagot is tartalmazzák” („Tánc kutatás és...” 45). Horak a saját táncgyűjtéseit egy többkötetes füzet sorozat keretében jelentette meg.¹⁶ A füzet sorozat keretében a „Volkstänze aus der Schwäbischen Türkei (Südungarn)” és a „Deutsche Volkstänze aus dem Donauraum” című füzetekben foglalkozott a hazai német néptáncal. A kiadványokban az általános bevezető részt követően szöveges táncleírásokat és kottákat közölt a tájegységre vonatkozóan. Munkájának forrásértékét növelik a kiadvány végén elhelyezett megjegyzések, amelyekben a szerző feltüntette a gyűjtések helyét, az adatközlők teljes nevét, valamint a tánc szokások, táncok előfordulásának rövid leírását (Horak „Volkstänze aus der...”; „Deutsche Volkstänze...”; Martin „A Tolna megyei...” 34; Petermann *Tanzbibliographie* 15. kötet, 1139, 1143).

Horak a két világháború közötti gyűjtéseit tartalmazó kiadványkötetei, sokáig nem voltak a hazai táncosok, folkloristák számára ismertek. A kutató páratlan, közel négyszáz magyarországi német nemzetiségi néptáncot, viseletet jegyzett fel, valamint feleségével és egyben kutatótársával Greta Horakkal közösen számos gyermekjátékot, mondókát rögzített. A magyarországi németek körében végzett kutatói tevékenységükről és annak eredményeiről jelenlegi ismereteim szerint, összegző monográfia nem készült.¹⁷ Horak gyűjtéséből néhány település táncanyaga csak jóval később az 1990-es évek elején vált az *Ungarndeutsche Volkstänze* című füzet sorozat által ismertté.¹⁸

Bartók et.al., szerk. 648.

A táncnevek magyar fordítása nem szokásos, hiszen táncneveknek legtöbb esetben sajátos földrajzi, történeti jelentősége van. A táncok elnevezéséről, leírásáról, eredetéről bővebben lásd: ZTI Néptánc Tudástár - Lexikon, valamint Martin „Tánc és társadalom...”

14 Az 1930-as évek elején kibontakozott az ún. *Sprachinselforschung* irányzat, amelynek köszönhetően számos osztrák és német kutató fordult az óhazától főként Kelet-Európába elszakadt németek kutatásának irányába. (A német nyelvészeti kutatásról lásd bővebben: Manherz szerk., *A magyarországi németek* 63, 68–69; „A magyarországi német dialektológiáról...”) Az irányzat egyik követője volt Karl Horak is (Manherz, *A magyarországi német nemzetiség...* 26). Horak 1929–36 között több ízben visszatért Magyarországra, hiszen felismerte, hogy a településeken megtalálhatók olyan hagyományok, amik vélhetően az óhazából származnak:

Amikor feleségemmel több mint hatvan évvel ezelőtt elhatároztuk, hogy felkutatjuk a Magyarországon szétszórta németek néphagyományainak zenei részét, nem is sejtettük, milyen fáradtságos, de egyben mélyen kielégítő munka áll előttünk. Amit itt találtunk a gazdag és élő hagyományban, az minden várakozásunkat felülmúlta [...] Így a települések elzártsága ellenére a zenei néphagyományok terén is nagy formagazdagság alakulhatott ki. Bár a régi formák visszaszorultak, a jelentőség teljes szokások könnyed szórakozássá változtak, a kívülről felvett kezdeményezések pedig gazdagították a hagyományt. (Karl Horak Idézve: Heil, *Ungarndeutsche...* Heft 1. 5)

15 Karl Horak tanulmánya a „Der Nonnentanz” 1933-ban a *Das deutsche Volkslied* füzet sorozat 35. számában jelent meg. A kiadvány hazai fellelhetősége általam nem ismert, de több tanulmányban találok vele szakirodalmi hivatkozásként (lásd bővebben: Basch 202, 205; Manherz, *A magyarországi német nemzetiség...* 70).

16 A *Deutsche Volkstänze* füzet sorozat nem csak a hazai német táncokkal, hanem a német nyelvterületek, valamint a Kárpátok és Közép-Kelet Európa diaszpóra németiségeivel is foglalkozik.

17 Horak további magyarországi német nemzetiségi néptáncra vonatkozó tanulmányai, kisebb kiadványai, ismeretterjesztő cikkei nem kerültek itthon publikálásra, számos tanulmány csak külföldi könyvtárakban, archívumokban érhető el. Emiatt a folklorista munkái a hazai tánc kutatók, gyűjtők számára a mai napig nehezen hozzáférhetőek.

18 Az alábbi települések kerültek a szerkesztő Heil Helmut által beavagatásra: Babarc, Nagynyárad, Szűr, Véménd. (*Ungarndeutsche...* Heft 1.); Budaörs, Somogydöröcske, Bácsalmás, Bátorcsanak, Csávo, Németboly, Palé, Dunakömlőd, Ág, Obánya (*Ungarndeutsche...* Heft 2. 31–32); Boly, Hásságy, Kisnyárad, Gyöng, Kéty, Németkér, Kakasd, Mórág, Gajdobra, Himesháza, Bataapáti, Szágy, Gadács, Gödre (*Ungarndeutsche...* Heft 4. 27).

A hetvenes-nyolcvanas években keletkezett hazai németekkel foglalkozó írásokban sok esetben a bibliográfiákban találhatunk Horak írásaira vonatkozó címeket, irodalmi hivatkozásokat. A forrásokról azonban nem kapunk tiszta képet, eredetiségük nehezen visszakövethető. A bibliográfiák csupán címfelsorolást tartalmaznak, esetleg a kiadás helyét közlik. Ezek alapján nehezen vagy egyáltalán nem találhatóak meg a kutató munkái, tartalmuk csak a cím alapján sejthető.¹⁹ A Horak-féle tanulmányok, könyvek egy része nem került kiadásra, a háború előtti német nyelvű kiadványok csak kis példányszámban lelhetőek fel a hazai könyvtárakban, újranyomott példányuk nincs, illetve nem ismert.²⁰

Kurt Petermann táncbibliográfiai kötetei közelebbi képet adtak Horak munkásságáról.²¹ Ebben a bibliográfiai gyűjteményben találkoztam először a „Der Volkstanz in der Schwäbischen Türkei. Mit 6 Photographien, 5 Landkarten und 1 Übersichtstafel” című, Petermann által monografikusnak nevezett tanulmány említésével is (*Tanzbibliographie* 15. kötet, 1144).²² Petermann nem túlzott, hiszen az írás három nagy egységre bontva mutatta be a folklorista 1929–1936 között a „Sváb-Törökország”-ban felgyűjtött közel négyszáz feljegyzésből álló anyagát.²³ A feljegyzés a táncformák leírása mellett, a kapcsolódó táncdallamot, a tánchoz tartozó éneket, tánclépéseket, eseteként a tánc szokáskörnyezetét is közli. A kötet a jelenlegi hazai német tánc kutatás számára több szempontból is értékes. Egyrészt Horak olyan összehasonlító összegzési munkát végzett, amelyhez hasonló legjobb tudomásom szerint a mai napig nem készült a hazai sváb tánc kincsével kapcsolatban. A *Siebenschritt*²⁴ tánchoz tartozó ének, hétféle, különböző településen feljegyzett szövegváltozatának közlése például felbecsülhetetlen dokumentációt tartalmaz. A tanulmányban közölt fényképek, a korabeli táncmozdulatok, viseletek egy korszak vizuális lenyomataként értelmezhető. Másrészt az írásban elhelyezett térkép és áttekintő táblázat segítségével közelebbi képet kaphatunk a második világháború előtti „Sváb-Törökország” közel hatvan településének tánc és dalkészletéről.²⁵

19 Az említett köteteket lásd bővebben: függelék 1. Vö: Kiss, „A magyarországi német tánc hagyomány...” 457–458; Manherz, *A magyarországi német nemzetiség...* 70.

20 Az alábbi hazai könyvtárak és intézmények rendelkeznek korlátozott számban Horak kiadványaival, valamint írásait tartalmazó kötetekkel: Hagyományok Háza, SZTE KK Könyvtár.

21 Kurt Petermannról és a táncbibliográfiáról bővebben lásd a tanulmány későbbi fejezeteiben.

22 Manherz *A magyarországi német nemzetiség néprajzáról* című kiadványában irodalomjegyzékében bár tesz említést a tanulmányról, mindezt bővebb leírás és a cím pontos, illetve teljes leírása nélkül. Emiatt sokáig kérdéses volt, hogy Petermann és Manherz ugyanarra a tanulmányra hivatkozik-e. Címet lásd: Manherz, *A magyarországi német nemzetiség...* 70; Függelék 1.

23 Egységek:

I. Monografikus tanulmány a „Sváb-Törökország” táncos örökségéről. Négyszáz néptáncfeljegyzéséből az alábbi táncok és leírásuk kerültek közlésre (Horak „Der Volkstanz in der ...”; Petermann *Tanzbibliographie* 15. kötet, 1144):

A. Figurális táncok: *Siebenschritt* (Bikacs [sic!] [Bikács]); *Herr Schmidt, Zwiebach* [Driedam] (Morac [sic!] [Mórág]); *Kreuzpolka, Offener Walzer, Hupferisch* [Banci] (Németbolc [sic!] [Németboly]); *Mailänder* (Szaic [sic!] [Szajk]); *Graziana* (Ag [sic!] [Ág]), *Schubri* (Somogc-Döröcske [sic!] [Somogydöröcske]); *Judenbub* (Bikacs [sic!] [Bikács]); *Patschgalopp* (Kisnograd [sic!] [Kisnyárad]); *Patschpolka* (Németbolc [sic!] [Németboly]); *Patschpolka* (Ag [sic!] [Ág]); *Plätscher-Polka, Schustertanz* (Nágocs).

B. Játékos táncok: *Nonnentanz; Ganausertanz; Kreuzertanz; Kissentanz; Besentanz; Sauhaltertanz; Nadeltanz.*

C. Körtáncok: *Polka und* [és] *Zeppel, Schottisch; Rheinländer.*

D. Külföldi táncok: *Magyar-Polka, Walachischer Tanz.*

II. Tánc szerepe a nép életében. Áttekintő táblázat a „Sváb-Törökország” ismert néptáncairól az 1936-os év végi állapotok alapján.

III. Összehasonlítás az anyaországi táncokkal.

24 Kötött szerkezetű páros tánc, a német táncfolklorban általánosan előforduló táncfajta (Martin, *Magyar Néprajzi Lexikon* 536). A táncnak magyarul több elnevezése is ismert *hétlépés* vagy *hétléptű*. A táncról lásd bővebben: Martin, *Magyar Néprajzi Lexikon* 536; Goldschmidt 273–278. A hazai svábok körében leggyakrabban a német kifejezés használatos, magyarul *hétlépéses* -ként említik.

25 Az összehasonlító táblázatban mérnöki pontossággal jegyezte le Horak, hogy melyik településen, melyik táncforma és

Szintén a Petermann-féle bibliográfia adott segítséget a „Tänze aus den deutschen Volksinseln im Osten”²⁶ illetve a „Donauschwäbische Volkstänze”²⁷ című írások tartalmi megismertetéséhez (Petermann *Tanzbibliographie* 15. kötet 1139, 1141). A szerző mindkét tanulmányban, de leginkább a „Sváb-Törökország”-ban gyűjtött anyagaiból közölt dallam- és táncleírásokat, valamint tánculcsokat.²⁸

A *Neue Heimatblätter*-ben megjelent a „Beiträge zur Volkstanzforschung in den deutschen Siedlungen Ungarns. 1. Der Neubayrische” című dolgozatban a kutató két Baranya megyei faluban²⁹ végzett terepmunkája alapján mutatta be és hasonlította össze a *Neubayrische* nevű táncformát.³⁰ A tanulmány a *Neubayrische*-hez kapcsolódó településenként eltérő táncdallam változatait és táncleírását tartalmazza. Horak írása végén felhívta a figyelmet arra, hogy a kutatás ne csak a jelenkor néptáncába fogózkodjon, elszakadva a nép valós hétköznapi életétől, hanem minden kis egységet, népeleti kapcsolatot vizsgáljon, ami szorosan kapcsolódik magához a megfigyelt néphez (146). Ha így teszünk, akkor Horak szerint a „néphagyomány, nem egy kiszáradt, hanem egy élettel duzzadó gyógynövényhez fog hasonlítani” (146). A fent említett folyóirat hasábjain a folklorista korábbi tanulmányának folytatásaként „Beiträge zur Volkstanzforschung in den deutschen Siedlungen Ungarns. 2. Der Sauhaltertanz” címmel jelent meg az 1935-ös dunakömlödi terepmunkája során felgyűjtött *Sauhaltertanz*³¹-hoz tartozó adalék, amely szintén rövid tánc, - és dallamleírást tartalmaz (283–285). A kutató munkájában arra kereste a választ, hogy a *Sauhaltertanz* lehetett-e egyike azon ritka példának, amikor a magyar tánc bekerült a német tánckészletbe (285).

A *Kinderlieder, Reime und Spiele der Ungarndeutschen* című kiadvány bevezetőjében olvashatjuk, hogy 1931 és 1934 között Horaknak Greta Horakkal lehetősége volt ötvenkettő településen terepmunkát

variánsa ismert, és amennyiben ismert, tudják -e még a kapcsolódó táncmozdulatokat, valamint dallamot.

26 Online antikváriumi találatok alapján lehet tudni, hogy nem tanulmányról, hanem különálló füzetről van szó. Az online megtalálható kiadvány töredék (lásd: booklooker.de 2022), valamint Petermann leírása alapján mindegyik tánchoz kotta, szöveg és táncleírás tartozik. A tanulmány három tánc erejéig érinti a hazai sváb táncokat (Petermann, *Tanzbibliographie* 15. kötet 1139).

27 A dolgozat szintén a „Sváb-Törökország”-ra fókuszál, de érinti a Bácska, Bánát területeket is.

28 A rendelkezésre álló információk alapján a gyűjtesek pontos helye egyik írás esetében sem derült ki.

29 1931: Himesháza; 1934: Bátaapáti. Az évszámok a gyűjtés évét jelölik.

30 A táncforma elnevezése településenként, valószínűleg a helyi nyelvjárás miatt eltér. Himesháza: *Neubäurische*, Bátaapáti: *Neubauer-Tanz*. A tanulmányomban a táncforma említésekor Horak dolgozatának címében szereplő (*Der Neubayrische*) változatot használtam (Vö:144–146). Goldschmidt kézikönyvében többféle megnevezést is közölt: „*Der Neubayrische* és *Neubayrischer*” (bajor, 156), valamint „*Der Neu-Bayrische*” (osztrák, 158). A táncról lásd bővebben Goldschmidt 156–159. Táncnevek magyar fordításáról lásd bővebben 13. lábjegyzet.

31 A *Sauhaltertanz*-ot Horak is írásában, magyarul »Kánasztánc»-nak nevezte (283). A *kanasztánc*-ról lásd bővebben: Martin, *Magyar Néprajzi Lexikon* 20–21. Horak írásából nem derül ki, hogy a német elnevezést esetleg a szerző a magyar kifejezés alapján rekonstruálta vagy a helyiek nevezték így ezt a táncformát. Horak tanulmányában maga is ugrált a tánc német kifejezése között, egyszer a már említett kifejezést, másszor *Sauhirtentanz*-ot használta (285). Az akadémiai német-magyar nyelvészotár a *konás*, *kanász*, *disznópásztor* kifejezésre a *der Sauhirt* szót használja (*Német-magyar nagyszótár* 1349), a *Sauhalter* szóösszetétel nem szerepel a szótárban, külön található a *die Sau* [1. sz. értelmezés: nősténydisznó, koca] (*Német-magyar nagyszótár* 1348) és a *der Halter* [4. sz. értelmezés: pásztor] (*Német-magyar nagyszótár* 750). Ez a megállapítás természetesen nem zárja ki, hogy a Horak által kutatott település lakosainak dialektusában ekként szerepelt vagy helyi sváb szókinszbe a *kanász* kifejezésre nem az említett *Sauhalter* szó került be. E szóhasználati kitekintés amiatt lehet érdekes, mert Martin a *Magyar Néprajzi Lexikon*-ban a *kanasztánc* címszó alatt a táncot németül sem *Sauhaltertanz*-nak, sem *Sauhirtentanz*-nak, hanem az osztrák *Spanltanz*-al vagy a szász *Spiesstanz*-al rokonította (20). Goldschmidt német táncokról szóló kézikönyvében sem találtam egyik horaki kifejezésre címszót, ellenben Martin által *Spanltanz*-nak nevezett táncot a kutató az úgynevezett *Wechselhuf-Tänze* [„váltólépéses táncok”] között feltüntetette (252). Goldschmidt a német néptáncok kézikönyvében leírta, hogy a *Spanltanz* a botos táncok egyik fajtája, egy ügyességi tánc, amelyet férfiak táncolnak a földön fekvő botok átugrásával (252). A goldschmidt leírás egyezőségét mutat a Martin által leírtakkal. Ezek alapján a *Sauhaltertanz* vagy *Sauhirtentanz* már nem csak további táncfolklorisztikai, hanem lingvisztikai és dialektológiai kutatást is igényel. Táncnevek magyar fordításáról lásd bővebben 13. lábjegyzet.

korábban a családi körben, a családtagok aktív részvételével ápolott hagyomány színpadra való átültetésével és a tradíciók színrevitelével, a hagyományápolási folyamatban a nem aktívan cselekvő szereplők (tehát a nézők vagy hallgatóság) már nem részesei, hanem külső, passzív szemlélőivé váltak az eseményeknek (90). Ennek következtében a kulturális elemek közül a kutató szerint leginkább a néptánc ápolása, kapott a korábbtól eltérő státuszt, és ez a funkcióváltás a táncforma változását is eredményezte (90). A szerző a *Kreuzpolka*³⁷ és a *Neubayrische*³⁸ táncok példáján keresztül mutatta be a magyarországi németek táncgyógyományában a világháborúkat követő évtizedekben a „politikai, biológiai, szociológiai és gazdasági változások” hatására bekövetkezett átalakulásokat (89).³⁹

Horak két világháború közötti munkája a magyarországi német néptánc tekintetében úttörő, a jelenkor számára felbecsülhetetlen gyűjtemény. Hagyatékának nagy részét részben a Bezirk Oberbayern - Zentrum für Volksmusik, Literatur und Populärmusic⁴⁰, illetve a Österreichische Nationalbibliothek Archiv des Österreichischen Volksliedwerkes⁴¹ őrzi.

A tánc kutatás újraéledése a második világháború után

A negyvenes években Varga Anna és Vargha Károly néprajzkutatók egy-egy tájféldrajzi, településtörténeti leírásában találkozhattunk német lakodalmi hagyományok ismertetésével, illetve magyar-német összehasonlító népzenei kutatási adatokkal (Varga 77; Vargha 60–67). A korszakban néprajzi témájú önálló dolgozat „Die deutsche Bauernhochzeit im Ofner Bergland” címmel a Buda környéki németiséggel foglalkozó Bonomi Jenő etnográfustól jelent meg.⁴²

A második világháború eseményei, valamint az azt követő időszak⁴³ a hazai nemzetiségek kulturális életének, illetve annak kutatásának sem kedvezett, ahogyan erről Ingeborg Weber-Kellermann német etnográfus „A magyarországi németek néprajzi kutatásának kérdéséhez” című tanulmányában is írt:

37 *Kreuzpolka*, páros tánc a *polka* egyik változata, amely a polgári társas körökben, valamint vidéken is elterjedt volt. A *polka* sokszínű változata járulhatott hozzá a „közép-európai paraszti tánc kultúra átalakulásában, a viszonylag egységes, polgárosult táncstílus kialakulásában” (Pálffy, szerk. 126). A *Kreuzpolka* számos változata ismert és táncolt manapság is a hazai németiség körében. A tánc típusról lásd bővebben: Goldschmidt 233–236.

38 A tánc formáról lásd a 30. lábjegyzetet.

39 A kötetben Horak nem tér ki arra, hogy mit ért pontosan biológiai változás terminus alatt.

40 Lásd bővebben: www.volksmusik-altesneues.de/vma/de/node/2390

41 Lásd bővebben: <http://www.onb.ac.at/sammlungen/archiv-des-oesterreichischen-volksliedwerkes/nachlaesse>

42 Bonomi Jenő német nyelvű publikációiban Bonomi Eugen néven szerepel, ezért a szakirodalmi hivatkozásban mindkét névváltozat feltüntetésre került. A fenti mű címének magyar nyelvű fordítása a szerző írását megjelentető 1982-es *Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen* című kiadvány tartalomjegyzékében közöltek alapján szerepel így.

43 A második világháborút követő néprajzi kutatások elmaradásának megértéséhez röviden említeni kell a hazai németiséget érintő történeti kontextust. Az 1945 után a Vörös Hadsereg szervezett akció keretében a lakosság származási alapon történő deportálását kezdte meg, vélt vagy valós német nemzetiségi hovatartozás alapján (Márkus 167). A szovjet munkatáborokba mintegy háromszázezer ártatlan civil lakosból, származási alapon körülbelül százharmincezer német és magyar polgár került elhurcolásra (Bognár 71). Eközben az „egy batyuval jött és egy batyuval menjen” gondolat és kollektív bűnösség elve is egyre nagyobb teret kapott a hazai politikai pártok körében (Manherz szerk., *A magyarországi németek* 36–37). A svábok a kitelepítés, valamint a hazai diszkriminatív politika és gazdasági intézkedések eredményeként tulajdonképpen

[...] elvesztették teljes értelmiségi, illetve vezetői rétegüket. A Magyarországon maradt német lakosság mindezzel gyakorlatilag arra szintre került, ami emlékeztetett a betelepítés idejére: tulajdon nélkül, megfosztva a népcsoport összetartó erejétől, a családoknak csak magukra számítva kellett mindent előlrol kezdeniük. [...] A következmény a német lakosság gazdasági és szociális struktúrájának teljes átalakulása volt. (Manherz szerk., *A magyarországi németek* 37)

A Magyar Népköztársaság Alkotmánya 1949. évi 20. törvény VIII. fejezet 49. paragrafusában bár jogilag biztosította a nemzetiségek anyanyelven való oktatásának és kultúra ápolásának lehetőségét (Magyar Népköztársaság Alkotmánya, *Magyar Közlöny* 174. szám 1360), a gyakorlatban ez 1955-ig nem valósult meg (Manherz szerk., *A magyarországi németek* 37).

Az interetnikus kapcsolatok néprajzi vizsgálata – amint az Magyarországon pl. magyar-szlovák vonatkozásban már hosszabb idő óta folyamatban van – magyar-német viszonylatban olyan súlyos előítéletekbe és ennek következtében nehézségekbe ütközött, hogy a kérdéshez a második világháború után hosszú időn át nem mert senki sem nyíltan hozzányúlani. (29)

A fent említett okok miatt a német táncagyomány iránti érdeklődés csak az 1950-es évek elején indult meg újra.⁴⁴ A háború okozta viszontagságok ellenére a hazai németek igyekeztek megőrizni táncos örökségüket, táncéletükről a sváb települések tanítói, lelkészei, kántorai számoltak be. A falusi gyűjtők munkájáról kevés publikált adattal rendelkezünk.⁴⁵ A német nemzetiségi táncok gyűjtésével az ötvenes évek elején foglalkozó néhány amatőr gyűjtő és néprajzkutató tevékenységéről a népművelő pedagógus, Kiss Gáborné Eötvös Ella „Egy élet a népművészet varázában”⁴⁶ című pályázati munkájában olvashatunk rövid összefoglalást. A korszak öntevékeny táncukatatói közül kiemelném Kishegyi Simon nemesnádudvari tanító pedagógust, aki a helyi gyűjtések anyagát felhasználva 1950/51 telén megalakította falujában az első hazai német hagyományörző néptáncgyűjtést (Eperjessy 73). Munkásságát, valamint a néptáncban kifejtett tevékenységét az *Egy falu élni akar – 60 éves a Nemesnádudvari Német Nemzetiségi Táncgyűjtés* című könyv őrzi (Bakonyi és Kishegyi). A korai gyűjtők munkái közül a ZTI Néptánc Archivum Kézirattárában megtalálható Felföldi János „Adatok Mágocs község német ajkú lakosságának népművelési hagyományaihoz” ismeretterjesztő írása. A dolgozat Mágocs község német ajkú lakosságának mentalitását és szokásait írta le, táncot a lakodalmi szokások fejezetben röviden tárgyalva (9–10). A személyes hangvételű írás erénye, hogy Felföldi akaratlanul is a résztvevő megfigyelés módszerével tárta elénk a mágocsi németekre vonatkozó etnográfiai és folklorisztikai részletes leírását.

Az ötvenes években kibontakozó magyarországi néptáncok szervezett felgyűjtése, filmezése mellett, egy-egy tematika vagy tánc típus erejéig olykor a nemzetiségek is helyet kaptak (Pesovár, „A néptáncukatató...” 313), azonban a felgyűjtött nemzetiségi táncok további feldolgozása nem történt meg.⁴⁷

Lépések az intézményesült kutatás felé: a Német Szövetség tevékenységének hatása a táncéletre

1955-ben megalakult a Német Szövetség, mellyel együtt megkezdődött a német nemzetiségi táncagyományok megőrzésének intézményesülése, gyűjtőutak és kultúrkörutak szervezése.⁴⁸

44 A korszakból kitekintésként meg kell említenem Sz. Szentpál Mária szerkesztésében 1953-ban megjelent *Baráti Népek Táncai* című kötetét, amelyben három mecklenburgi tánc leírása és magyar nyelvű szöveges kottája található (71–84). A kötetben az akkori keleti blokkhoz tartozó nemzetek (bolgár, cseh, lengyel, román), illetve a német nyelvterület esetében a Német Demokratikus Köztársaságban levő Mecklenburg táncjai kerültek bemutatásra (3–4). A kordokumentum, annak ellenére, hogy nem a magyarországi, hanem az anyaországi németek táncával foglalkozik, érdemesnek találtam beemlíteni a tudománytörténeti tanulmányba, hiszen a kötetben bemutatott táncok jelenthették a korszakban működő hazai néptánc csoportok műsorainak háttéranyagát.

45 Úgy gondolom, hogy a korai gyűjtések, kutatások valószínűleg kéziratok formájában maradhattak fent. Elképzelhető, hogy a helyi nemzetiségi önkormányzatok, kultúrcsoportok, megyei levéltárak, rendelkeznek bővebb információval a gyűjtéseket illetően, de jelen tanulmány kerete nem teszi lehetővé, hogy ezekre részletesen kitérjek. Kiss Gáborné korábban említett dolgozata alapján visszakövethető néhány lelkes tanító, népművelő, helyi önkéntes helytörténész, akik adatokat gyűjtöttek a településük táncéletére vonatkozóan, összefogták a tánc iránt érdeklődőket és tánc csoportot alakítottak. A teljesség igénye nélkül, többek között: Farkasgyepű, 1951: Koszoru Imréné Fehér Edit népművelő, tanító, tánc tanár; Szigetújfalu, 1952: Kovács Lajosné Wenzel Éva; Pula, 1953: Reményi Antal okl. kántor-tanító, helytörténész; Mecseknádasd, 1953: Gothár Józsefné; Pilisvörösvár, 1954: Krasznai Károly kultúrház igazgató, Vajda Imréné koreográfus, majd Hidas-Herbst György énekeszen tanár (17–21).

46 A kiadványról bővebben lásd később a jelen tanulmány 49. oldalán.

47 Az ötvenes évek táncanyagáról készült filmfelvételek a ZTI Néptánc Archivumában találhatóak meg.

48 A szervezet hivatalos neve először Magyarországi Németek Demokratikus Szövetsége névre változott, majd a Politikai

A Szövetség munkája kezdetben nehézkesen indult, bizalmatlanul fogadták a hazai németek, mivel a szervezet tevékenységében egy második kitelepítés⁴⁹ előkészítését vélték felfedezni (Tóth 414–415). Wild Frigyes, a Szövetség főtitkára kollégáival négy éven keresztül (1955–1960) látogatta a németek által lakott településeket, ahol felméréseket készítettek, ismertették a Szövetség terveit.⁵⁰ Az orszájárás eredményeként a hatvanas évek elejétől megindult a német közösségek szervezése, a korábban létrejött csoportok újjáélesztése, valamint új művészeti csoportok alakítása. A megfelelő művészeti színvonalat elérő táncscsoportoknak évente több alkalommal lehetőségük volt országos körutakon részt venni, amelyek alkalmat adtak a német nemzetiségi táncgyománnyal népszerűsítésére is (lásd bővebben: Tóth 413–426).

1957-ben indult útjára a hazai németek máig is két legnagyobb sajtóorgánuma a *Neue Zeitung* hetilap, valamint a Szövetség által újra életre hívott évente megjelenő *Deutscher Kalender*, amelyek lehetőséget adtak a táncsal kapcsolatos írások publikálására is. A kiadványok anyagai inkább ismeretterjesztők, mintsem tudományosak, mégis a hazai németiség táncgyományának bemutatásában, táncos szokásainak és a táncscsoportok megismertetésében jelentős szerepet töltek és töltenek be a mai napig.⁵¹

A Szövetség elsődleges célja kezdetben a kulturális csoportok működésének támogatása, a sváb hagyományokat népszerűsítő tevékenység volt. Az ismeretterjesztő feladatok mellett később merült fel csak az igény a településeken táncgyűjtésre, kiadványok készítésére, művészeti vezetők szervezett képzésére (Tóth 421). Wild Frigyes, a Szövetség akkori elnökének 1966-os országos munkaértekezletéről készített jelentéséből kiderül, hogy 1963–1966 között a szervezet számos kiadványt jelentetett meg és adott közre a települések táncscsoportjai számára:

Kiváló táncszakemberek foglalkoznak évek óta folklóranyagunk koreagrafálásával [sic!]: Tímár Sándor, Lányi Ágoston, Vajk Mária, Simai Zsuzsa, Keszler Mária. Az elmúlt három esztendőben a következő tánckiadványokat adtuk oktatóink kezébe: *Jägererneuener, Spinnradl, Feistritzer Länder, Kaiserländer, Spinnradl I, Spinnradl II, Offener Walzer, Fingerschottisch, Jägermarsch*, Lányi Ágoston: *Koszorúcska*, Tímár Sándor: *Keringő és Polka*.⁵² (15)

Az 1950-es és 1960-as években a Szövetség égisze alatt felgyűjtött sváb táncokkal egy jegyzék erejéig Keszler Mária egyik tanulmányában, valamint a kétezres évek elején kiadott reprint kiadványok formájában találkozhattunk.⁵³ A Keszler-féle bibliográfiában szereplő jegyzékből Manninger

Bizottság 1955-ben már a demokratikus szót kicserélve Magyarországi Német Dolgozók Kulturális Szövetségéként jegyezte be (Tóth 387–388). A Szövetség történetével foglalkozó publikációkban csak a szervezet rövidített neve (Német Szövetség vagy Szövetség) van feltüntetve, így tanulmányomban a szervezet említésekor én is ez utóbbi rövid változatot használok.

49 Kitelepítésről lásd a 43.lábjegyzetet.

50 1957 februárjában a Szövetség a kulturális csoportok működéséről tizenegy németek által nagy számban lakott megye vezetőjének bevonásával felmérést készített. A felmérés eredménye: ötvennégy művészeti (tánc, zene, ének) csoport vezetői amatőr pedagógus, akiket munkájukban alkalmanként külső szakmai tanácsadók (pl.: Pilisvörösváron Lányi Ágoston és Tímár Sándor, Csolnokon Simai Zsuzsanna) segítettek. Az állandó szakmai vezetők hiánya mellett a művészeti csoportok további, a professzionális működéshez szükséges infrastruktúra (többek között öltözők, próbatermek, fellépőruha), valamint bemutatásra alkalmas koreográfia hiányával is küzdöttek. A Szövetség a külső koordinációs tevékenység mellett anyagi támogatással, a szakmai vezetők táncoktatói költségének fedezésével is segítette a helyi kezdeményezéseket. Ezen intézkedések eredményeként stabilizálódni látszott a csoportok helyzete (Tóth 417–419).

51 A kalendárium táncos vonatkozású cikkeinek kutatástörténeti szempontból, forráskritikai szemlélettel általam válogatott listáját lásd az 2.sz. függelékben.

52 A munkaértekezleten elhangzott tánckiadványokról jelenleg nincs bővebb információ.

53 A jegyzékben található táncok gyűjtését amatőr, valamint hivatásos táncosok, folkloristák végezték: Kovács Lajosné, Vajk Mária; Tímár Sándor, Manninger György (Keszler „A magyarországi nemzetiségek...” 88–89). A 2000-es évek elején kiadott reprint kiadványokat az Országos Német Nemzetiségi Önkormányzat és a Magyarországi Német Ének-, Zene és Táncok Országos Tanácsa – Landesrat jelentette meg. A jegyzékben szereplő további táncokról, a szerzőkön (Manninger

György eleki és gyulai táncmotívumok felhasználásával készült „Eleki német táncok”, Timár Sándor a „Pilisvörösvári német táncok” című koreográfiájáról, valamint három stencilezett kézirat erejéig Kovács Lajosné Wenczel Éva Szigetújfaluból származó gyűjtéséről áll bővebb adat rendelkezésre („Csalogató”; „Gruss polka”; „Die fesche Kathi”).

A kiadványok felépítése a következő: a bevezető előszót követően a kiadvány tartalmazza a tánc motívumkészletét, menetét és dallamváltozatait, a leírás végén zenei kotta és térrajz közléssel. Emellett Manninger György az előszókban kitért az adott tánc alkalmára, szokáskörnyezetére, valamint a kapcsolódó viseletre is. A Szövetség kiadványait elsősorban táncpedagógusok, együttesvezetők számára szánták. Ilyen a Timár Sándor által a pilisvörösvári táncegyüttesnek készített koreográfia leírása is, amely a pilisvörösvári német táncok Timár által átalakított elemeit tartalmazta. A bevezetőben a koreográfus kiemelte, hogy fontos a táncpedagógusok számára a „tánc mondanivalójának megértéséhez és a könnyebb tanításához” az egyes táncrészek elemzése (Timár 3). Emellett Timár pedagógiai megközelítését tükrözi, hogy a bevezetőt tanácsokkal látta el, amely elősegíthette a tánc könnyebb elsajátítását, valamint az előadás színvonalát:

A tánc tartalmát, mondanivalóját szavakkal próbáltam reprodukálni, amennyiben ez egyáltalán lehetséges. Bizom [sic!] abban, hogy ez mégis segítség lesz a tanításnál is és az eltáncolásnál is. [...] Még egy tanács a tánc előadására vonatkozólag. Nagyon ügyeljünk a tartalmi megértésen túl [sic!] a kiírt tempók és a dinamikai jelek betartására, mert az időben hosszú [sic!] kompozíció [sic!] esetleg lapossá, színtelenné [sic!], unalmassá válhat gyenge formai megoldás esetén. (Timár 5)

Szintén a Szövetség gondozásában jelent meg Lányi Ágoston sopronbánfalvai gyűjtéséből született „Bánfalvi táncok” című munkája, amely „hat kis tánc feldolgozása egységes kompozícióvá” (16–44).⁵⁴ Lányi az előszóban ismertette a táncok koreográfiává való egymásba fűzését a településre jellemző motívumjegyekkel (17). A táncok rövid összefoglalását követően az írás szintén táncleírásokat, dallamleírát, kottát és térrajzt tartalmaz.

A hatvanas évek elejére a Szövetség törekvései ellenére a német nemzetiségi tánc hagyományok irányába az érdeklődés csökkent, a kultúr csoportok száma utánpótlás hiányában visszaesést mutatott.⁵⁵ Ezen felül elindult a nemzetiségek központosítása is, a Magyarországi Központi Nemzetiségi Táncegyüttes 1959. évi létrehozásával, amely szakmai tevékenységét a Szövetség már nem tudta befolyásolni (Tóth 422).

A könyvtárak, archívumok anyagát áttekintve megállapítható, hogy 1960-as években alig található nemzetiségi táncokról megjelent írás. A gyűjtők⁵⁶ legtöbb esetben saját céljaitól vezérelve kutattak egy-egy koreográfiához, táncmához (Keszler, „A magyarországi nemzetiségek körében...” 80). A rögzített anyagokat egyből színpadra állították, táncleírasi és archiválási közlés igénye nélkül. Ennek a korszak táncfolkloristái is erős hangot adtak.⁵⁷

György, Timár Sándor, Kovács Lajosné néhány stencilének kivételével), címen vagy a kiadás évén kívül jelen pillanatban bővebb információval nem rendelkezem. Hátralevő feladat még a Magyar Nemzeti Levéltárban található Német Szövetségi akták táncos szemléletű feldolgozása.

54 A „Bánfalvi táncok” eredeti első megjelenési ideje 1959, ami a kiadványban szereplő dátum alapján valószínűsíthető.

55 Tóth Ágnes történész szerint a csökkenésben kiemelkedő szerepet játszhatott, hogy „[...] a kollektívizálás következtében megszűnt a csoportok utánpótlásbázisa, hiszen fiatal generációk egész sora hagyta el a falvakat” (421–422).

56 Gyűjtők alatt a táncsoporthoz koreográfusait, korszak folkloristáit, amatőr néprajzkutatóit értem.

57 Keszler „A magyarországi nemzetiségek körében folytatott táncgyűjtésekről” című beszámolójában az alábbiakat írta:

A gyűjtések és az anyagközlések, filmek mennyisége kevés és minőségük egyenletlen. Nemzetiségileg változó és földrajzilag teljesen összefüggéstelen. A legtöbb anyagot a román, a legkevesebbet a német és szlovák nemzetiségűek

1962-ben az *Ethnographia* hasábjain jelent meg Banner József és Mester György „Farsangi hagyományok az eleki németeknél” című közös tanulmánya, amely ritka példája a korszakban publikálásra is került gyűjtési eredményeknek. A szerzők részletesen ismertetik az eleki farsangi szokásokat, emellett betekintést nyújtanak a „táncos mulatságok hagyományos szigorú” rendjébe is (549–550). A tanulmány értékét növeli a szokáselem sűrű leírása mellett a fényképes dokumentáció, valamint a táncok, események, ételek, szokások stb. német elnevezésének következetes leírása.

A német néptánc „varázsában”: Keszler Mária és Kiss Gáborné munkássága

A Népművészeti Intézet Népművelési Intézetébe való átszervezését követően Keszler Mária táncpedagógus és népművelő kapta meg a nemzetiségekkel kapcsolatos ügyek koordinálását.⁵⁸ Keszler a hazai nemzetiségek helyzetével kapcsolatos írásai, szakmai folyóiratokban megjelent beszámolóival forrásértékűek és a korszakról fontos reprezentációval bírnak.⁵⁹ Erős kritikával élt a nemzetiségi táncok, táncélet és tánczene gyűjtéseit illetően, sürgette és szorgalmazta annak minél alaposabb, tudományos igényű kutatását.⁶⁰ „A német néptáncok kézikönyvéről” című recenziójában a könyvismertetés mellett kitért arra, hogy a szerző, Aenne Goldschmidt kelet-európai német nemzetiségi tánc kutatása csupán csak a táncformák nyilvántartásba vételéig jutott el (71). Kiemelte, hogy Goldschmidt ezirányú gyűjtőmunkájának hazai szakemberek által történő folytatása nemcsak a német nemzetiségi néptáncok kutatásához lehet fontos, hanem a „magyarországi hagyománykincsekre, s az interetnikus jelenségekre vonatkozó ismereteinket is gazdagítaná” (71–72). Keszler a kutatások eredményétől a nemzetiségi táncélet fejlődését remélte, hiszen korabeli beszámolóiból kiderült, hogy összevetve a többi hazai nemzetiséggel, a legkevesebb anyagot a hatvanas évek végéig a németeknél gyűjtötték („A magyarországi nemzetiségek körében...” 76–89).

Keszler lendülete és kitartása a német nemzetiségi táncmozgalom előmozdításában is jelentős mértékű volt. Az egyik fesztivál kapcsán különösen a hajósi svábok táncagyománya ragadta meg a figyelmét.⁶¹

gyűjtöttek [sic!]. A legtöbbször gyakorlati cél vezette a gyűjtőket [sic!]; egy-egy kompozícióhoz, vagy ”témához” [sic!] kerestek anyagot. De még az olyan, viszonylag alapos, korszerű [sic!] eszközökkel történt gyűjtések [sic!] is, mint az Állami Népi Együttesek ugyancsak gyakorlati célt szolgáltak és nem törekedtek teljességre még egy településen belül sem. Így sem a táncok, sem a táncélet és tánczene vonatkozásában nem lehetünk elégedettek még az eddigi legalaposabb gyűjtéssel sem. (80)

Továbbá Keszler mellett Martin a „Beszámoló a Népművészeti- és Népművelési Intézetben végzett táncutató munka eredményeiről” című írásában is kitért arra, hogy a „nemzetiségeink közül a délszlávok, szlovákok és németek tánckincsének kutatása elhanyagolt” (255). Lásd még: Martin, „A magyar néptáncutató...” 165–183.

58 A koordinációs tevékenység tanfolyamok, fesztiválok, továbbképzések formájában valósult meg (Földiak 5).

59 Keszler Mária nemzetiségi témában az alábbi folyóiratokban publikált: *Táncművészet*, *Táncművészeti Értesítő*, *Népművelés*. Az írásaiiban, amellyel, hogy tájékoztat egy adott eseményről, mindig reflektálta a nemzetiségi táncok helyzetére is. Lásd bővebben: „Nemzetiségi Találkozó...”; „A magyarországi nemzetiségek...”; „Nemzetiségi Táncgyűttek...”; „A X. Országos...”; „A III. Német...”; „A VI. Német...”; „Német nemzetiségi táncok...”; „A német nemzetiségi néptáncmozgalom...”; „A X. Német...”

60 Keszler 1967-es beszámolójából:

A nemzetiségek korszerű hagyományápolása Magyarországon el kell érje azt a szintet, amit magyar vonatkozásban már megvalósítottunk. Ennek előfeltétele a tudományos gyűjtés [sic!] és az erre épülő, ebből táplálkozó műveszi [sic!], [tánc]mozgalmi felhasználás. [...] A nemzetközi megbecsülésnek örvendő magyar táncutató csupán két évtizedes múltat tekinthet vissza. Intézményes megoldatlansága miatt eddig még nem foglalkozhatott kellő mértékben a nemzetiségi táncgyűjtéssel is. Ennek ellenére sürgetően vetődik fel az igény: a hazai nemzetiségek tánckincsének szisztematikus gyűjtése és tudományos feldolgozása se városon magára. („A magyarországi nemzetiségek körében...” 76)

61 Részlet Burai Ibolya Keszler Mária életrajzi könyvéből:

A német táncba úgy szerettem bele, hogy az egyik fesztiválon találkoztam csodaszép viseletükkel. Aztán meghívtak Hajósra, jöjjenek el, nézzem meg az együttes próbáját! A táncgyűjtés akkori vezetőjevel – Czifra Jánosné Mártikával, aki egyébként tanító volt – rendkívül jó kapcsolatot sikerül kialakítanom. Teljesen magával ragadott az ottani emberek kedvessége, a nagyközség pincévilága, a hajósi táncok. Megismerve lenyűgöző táncukat, a Német Szövetség kulturális előadóját – dr. Kiss Gáborné Elliké – segítségével, Martin György pártfogásával, és a Tudományos Akadémia

A személyes jó kapcsolat eredményéből a helyi tánckincs egyik jelentős gyűjtése valósult meg, melynek anyaga ma is megtalálható a ZTI Néptánc Archívumában.⁶² Keszler Mária tevékenységét illetően inkább közművelődési szakember, Bura szerint a „népművészet napszámosa” volt (Bura 2014).

Csekély számú tudományos írásai közül mindenképpen meg kell említeni a „Hajós táncai” illetve „Hajósi táncok” című tanulmányokat. A Népművelési Propaganda által kiadott kétkötetes, ötnyelvű kiadvány (*Sokszíni hagyományunkból*) első részében Keszler áttekintést nyújtott Hajós község történetéről, néprajzáról és táncairól („Hajós táncai” 75–87). A kiadvány második részében a hajósi táncokról szóló alapos táncfolklorisztikai dolgozatában a helyszínen korábban említett gyűjtések alapján készített koreográfiák táncanyagát is közölte. Az összefoglaló tizennégy koreográfia motívum és táncfolyamat leírását, dallamtárat, ténnyelzot, valamint a táncokhoz javasolt viseletet tartalmaz („Hajósi táncok” 25–58).

Jóval később jelent meg az „Adalékok a Budapesten élő német ajkú lakosság táncéletéhez, szórakozási alkalmaihoz” című írása. A tanulmány bepillantást engedett a pesti németek 18–19. századi táncéletébe, ezen kívül megismerhetjük a környék búcsújárás népszokásait, színházi, egyéb szórakozási formáit. Az írás röviden ismerteti a sváb bálakat, ami a második világháborút követően a vidéki, falusi néptáncosok egyik fontos találkozó és bemutatkozó helyévé vált (293–301).⁶³

A hetvenes évek elején Kiss Gáborné Eötvös Ella a Német Szövetség munkatársaként kapcsolódott be a hazai németiség táncéletébe.⁶⁴ Szervezési feladatai mellett – Keszlerhez hasonlóan – a hazai németiség táncéletéről jelentéseket, szakmai folyóiratokba cikkeket és eseteként hosszabb tanulmányokat írt („A Dél-Dunántúl...”; „Német nemzetiségi táncházfesztivál...”; „Az NDK lipcsei Táncarchívumának...”; „Jelentés a Dr...”).

A „Dél-Dunántúl német táncanyagai” című írásában Kiss Gáborné Karl Horak kutatásaira támaszkodott, hiszen, ahogyan ő maga is megfogalmazta, továbbra sem volt egységes tudományos igényű gyűjtőmunka a hazai németek táncanyagát illetően (94).⁶⁵

támogatásával megszerveztem a hajósi táncok felgyűjtését, filmre vételét. Úgy vélem, ezek a gyűjtések az Akadémia archívumában a mai napig megtalálhatók. Magam annyira átitatódtam az egész hajósi léttel, zenével, táncsal, hogy készítettem táncokból egy koreográfiát, a Budapesten működő Nemzetiségi Központi Táncgyűjtésnek. Akkoriban a Kricskovics Antal által vezetett Fáklya Együttesnek még nem volt német nemzetiségi táncokoreográfiája. A táncművet egy koreográfiai pályázatra is beneveztek. A bemutatóra elkértem a hajósiaktól szépséges, eredeti viseletüket is. Ez az »akció« oly sikeres volt, hogy a Német Szövetség úgy ítélte meg, e koreográfiám kerüljön be a Sokszíni hagyományunkból című ötnyelvű kiadványba, melyet a Népművelési Propaganda Iroda adott ki 1973-ban. (146)

62 A szervezett adatgyűjtés 1966 és 1970, a táncok filmfelvétele 1970. október 10–11. között valósult meg (Keszler „Hajós táncai” 85). A fellelhető filmfelvételhez készített filmleíró jegyzőkönyv a ZTI Néptánc Archívumában Fjk. 722. jelzéssel szerepel. A jegyzőkönyvben feltüntetett információk az adatközlők személyére, számára, esetlegesen a táncok nevére vonatkozóan néhány helyen pontatlanok, emiatt az eredeti jegyzőkönyv forráskritikával kezelendő. A jegyzőkönyv pontosításával, kiegészítésével kapcsolatban 2019–2022 között terepmunka, valamint könyvtári és archívumi forrásfeltárás keretében kutatást végeztem. A kutatás eredménye jelenleg kézirat formájában elkészült (Korom, „Az igazság...”), és amely a Magyar Etnokoreológiai Társaság 2022-ben meghirdetett II. Belényesi Márta Táncfolklorisztikai Gyűjtőpályázatán, a „ZTI Néptánc Archívum jegyzőkönyveinek kiegészítése” pályázati kategóriában kiemelt helyezést ért el.

63 A sváb bálokról legjobb tudomásom szerint nem található olyan tanulmány, amely a sváb bálról, mint társasági eseményről, a bál intézményének megjelenéséről szólna, illetve részletesen bemutatná, hogy hogyan-miként rendezték meg a bálakat. Lauer György tollából mindössze néhány oldalas beszámoló található a régi országos sváb bálokról, valamint a rendezvényről alkalomadtán a *Deutscher Kalender* és *Deutscher Volkskalender* kiadványok tesznek említést (lásd bővebben: Petermann *Tanzbibliographie*, 18. kötet, 1452–1453, 1457, 1460). Úgy vélem, hogy a hazai németek táncéletének további és alapos megismerésének szempontjából fontos és hasznos lenne külön tanulmányt szentelni a sváb bál történetére és annak a vidéki táncéletre gyakorolt hatására.

64 1969-ben Kiss Gáborné a Német Szövetség Kulturális Bizottságának titkára és művészeti főelőadója volt (Tóth 511).

65 Kritikai megjegyzés: Kiss Gáborné a tanulmánya elején Karl Horakot helytelenül német kutatóként tünteti fel, holott Horak osztrák származású volt (lásd bővebben: Haid). Bár az írás táncanyagokra vonatkozó tartalmát ez nem változtatja, úgy gondolom, hogy fontos pontosítani.

A tanulmány bevezetőjében betekintést engedett a magyarországi svábok táncgyományaira vonatkozó kutatás akkori helyzetébe, majd a táncokat, a táncok előfordulásának helyét, tánczenét, esetlegesen a kíséret módját a dallamtár, térrajz, táncleírás közlése nélkül ismertette. Az ismeretterjesztő írás értékét viszont növelte, hogy Kiss Gáborné, az osztrák kutató negyven évvel korábbi kutatásának összegzését a terület táncgyományainak bemutatásával a német nyelvet nem beszélő érdeklődők számára is magyar nyelven elérhetővé tette (94–102). Kiss Gáborné tevékenységével kapcsolatban meg kell említenem a tánc történeti jelentőségű „Egy élet a népművészet varázsában” című munkáját, melyet a Martin György Alapítvány meghívásos pályázatára készített.⁶⁶ Az író saját emlékeire támaszkodva betekintést adott a német nemzetiségi néptáncmozgalom történetébe. A pályamunka stílusa ismeretterjesztő, memoár jellegű összefoglaló. Táncleírásokat nem tartalmaz, mégis forrásértékűnek tekintem, hiszen számos, máshol meg nem található, a korszak gyűjtőivel kapcsolatos adatot, fényképes dokumentációt közölt, melyek fontos támpontjai lehetnek a német nemzetiség táncutatói számára.

Kiss Gáborné 1978-ban Horak és Petermann kutatásainak eredményére támaszkodva írta meg „A magyarországi német táncgyomány és forrásai” című tanulmányát. A dolgozatában a hazai németiség rövid földrajzi, kulturális, aktuális kutatási helyzetét, táncaik főbb jellemzőit bemutató részét követően a Dél-Dunántúl német táncgyományát reprezentáló táncokra összpontosított. Az írása végén röviden kitért a térség Horak által felosztott táncdialektusaira és a Petermann-féle gyűjtőutak dátumára. A tanulmány mellékletét képezte a huszonnyolc dallamból álló dallamtár, mely a gyűjtés helyének és gyűjtőjének feltüntetésével került lejegyzésre. Az összefoglaló hiánypótló jellegét bizonyította, hogy Felföldi László és Pesovár Ferenc szerkesztésében megjelent *A magyar nép és nemzetiségeinek táncgyományai* című kötetbe (Felföldi és Pesovár 413–442), valamint fényképdokumentációval kiegészítve német nyelvű fordításban a *Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen* című tanulmánykötetbe is bevalogatásra került (Kiss, „Deutsche Volkstanzüberlieferungen...”).⁶⁷

Egy lipcsei professzor a magyarországi németek között

Tanulmányomban már korábban említettem Kurt Petermann professzor nevét, aki 1957-ben Lipcsében megalapította *Tanzarchiv Leipzig* néven archívumát.⁶⁸ Az agilis táncutató archiválási munkája kiterjedt a táncművészet minden német nyelven megjelent írására, célja a gyűjtesek mellett a szoros kapcsolattartás volt a szocialista államok táncutató szakembereivel (Kiss, „Az NDK lipcsei Táncarchívumának...” 72–73). Petermann táncutatói munkájával, táncelmélettel és egyéb táncokkal kapcsolatos legtöbb írása Magyarországon a Hagyományok Háza Martin György Szakkönyvtár és Folklór Archívumának könyvtárában megtalálható.

66 A Martin György Alapítvány által 1998-ban Budapesten kiírt verseny szakmai bizottságának tagjaként Pesovár Ernő véleményét Kiss Gáborné „Egy élet a népművészet varázsában” című pályamunkájáról alább olvashatjuk:

A hazai néptáncmozgalom korai periódusa, az ebben vállalt feladathoz felnövő pedagógus portréja rajzolódik elénk az írás bevezető részében. Ezt követően hiteles és sokrétű képet rajzol a munka legjelentősebb nemzetiségünk, a németek népművészeti mozgalmáról: ennek szervezeti kereteiről, a felnőtt és ifjúsági együttesek tevékenységéről, a fesztiválokról, az oktató és gyűjtőmunkáról. Mindezek alapján – lírai fordulataival együtt – fontos dokumentuma a hazai néptáncmozgalom történetének, s így feltétlenül javasolom a méltó díjazását, figyelembe véve azt is, hogy felkérésre írta meg a szerző visszatekintését. (Jegyzőkönyv: A Szakmai Bizottság... Vélemény...)

67 *Beiträge zur Volkskunde ...*-irodalomjegyzékben feltüntetett címfordításhoz megjegyzés: a feltüntetett magyar nyelvű fordítás a hivatkozott szakirodalom alapján.

68 Bővebben az archívumról: www.tanzarchiv.de/mitglieder/tanzarchiv-leipzig/

A hazai németiséggel kapcsolatos német nyelven publikált írásokat, a tanulmányban korábban említésre került *Tanzbibliographie* című monumentális táncjegyzékében tette közzé.⁶⁹

Martin György kéziratos hagyatékában (ZTI MGy. KH 027/3.2.2) fellelhető dokumentumokból kiderült, hogy Petermann hazai német táncok iránti érdeklődése és gyűjtési szándéka már az 1960-as évek elején felvetődött.⁷⁰ Martin Györggyel történő hosszas szakmai előkészület és szervezést követően a német táncutató a Művelődésügyi Minisztérium meghívására 1972-ben érkezett Magyarországra a hazai német nemzetiségi tánc hagyomány felgyűjtése céljából.⁷¹ Petermann munkájának eredménye huszonnyolc település táncanyagának fekete-fehér és színes filmre vétele és archiválása.⁷² Annak ellenére, hogy a kutatóút máig meghatározó eseménye a hazai német nemzetiségi táncéletnek, a felgyűjtött táncanyagból kiadvány, összefoglaló magyar nyelvű táncfolklorisztikai tanulmány legjobb tudomásom szerint nem készült.⁷³ A kutatásról és részleteiről a professzor egy többoldalas tereptudósítást készített a *Neue Zeitung* folyóirat számára „Noch erklingen sie... Volkstanz-Filmaufzeichnungen und Volkslieddokumentation 1972. 1–7. Teil” címmel.⁷⁴ Az útibeszámoló bár nem tudományos írás, viszont nem elhanyagolható a táncutató történetének feldolgozása szempontjából. Kiss Gáborné és Lányi Ágoston jelentésén kívül szinte alig lelhető fel az útról magyar nyelvű információ (Kiss, „Jelentés a Dr...”; Lányi, „Jelentés [a Dr...]”)⁷⁵, emiatt Petermann aprólékos részletességgel megírt visszaemlékezését kutatástörténeti szempontból forrásértékűnek tekinttem.

A beszámoló által közelebbi képet kaphatunk az egyes településeken végzett terepmunkáról, az adatközlőkről, a gyűjtés körülményeiről, módszeréről és eredményéről.

Kutatás a nyolcvanas évektől napjainkig

Petermann gyűjtőútját követően a nyolcvanas években némi fellendülést lehetett tapasztalni a német táncfolklorral kapcsolatos írások publikálását illetőleg. A kiadványok a Német Szövetség támogatásával jelentek meg az ötvenes években elindított *Ungarndeutsche Volkstänze* füzetsorozat keretében. A Szövetség Lányi Ágostont bízta meg a német nemzetiségi táncok kiadványba való szerkesztésével. A sorozat összesen három kiadást ért meg Lányi szerkesztésével, a harmadikat a folklorista halála miatt

69 Lásd bővebben: *Tanzbibliographie 1-10; Tanzbibliographie 11-20; Tanzbibliographie 21-30*. Korábbi említés: lásd a tanulmány 41. oldalán Horák Kapcsán.

70 Részlet Petermann 1965-ben írt leveléből Martin Györgynek:

[...] A jelentésemben azt írtam, hogy az első gyűjtőakcióhoz elegendő lenne egy 14 napos kirándulás a hang- és filmszállító kocsikkal. Természetesen ez az idő csak akkor elegendő, ha Ön, kedves Martin kolléga, megalapozná a még szükséges előkészítő munkát az országban. Talán mindketten készíthetnénk egy tervet a forgatási munkára, mielőtt a forgatócsoport (hangtechnikus, operatőr és sofőr) akcióba lép. Akkor én valamivel hamarabb eljőnnék Magyarországra és együtt végezhetnénk az előkészítő munkát. [...] Érdekelne az ötlete ezzel a felvétellel kapcsolatban. (Levél Martin Györgynek) Eredeti szöveget lásd: függelék 3.

71 A kapcsolatra vonatkozó információkra Kiss Gáborné „Az NDK lípcsei Táncarchívumának vezetője Magyarországon” című közleményből (71, 73–74), illetve a ZTI Néptánc Archívum Martin György kéziratos hagyatékban (továbbiakban: ZTI MGy. KH.) megtalálható személyes levelezések alapján tettem szert.

72 A gyűjtőútról készült filmek egy része megtalálható a ZTI Néptánc Archívumában. Lásd bővebben: [ZTI Néptánc Tudástár – Filmek](#). A filmekről készült filmleíró jegyzőkönyv jelzetszáma Fjk. 896. A jegyzőkönyv pontosításával kapcsolatban lásd bővebben 62. lábjegyzet.

73 Petermann gyűjtőútjairól és eredményeiről 2022-ben a Táncutató Doktoranduszok IV. Országos Konferenciája keretében tartott előadásomból készült átfogó tanulmány kézirat formájában elkészült és publikálásra vár (Korom, „Elfeledett...”).

74 A tudósítás a folyóirat hét különböző számában részletekben jelent meg. Lásd bővebben: Petermann „Noch erklingen sie... 1. Teil – 7. Teil”.

75 A jelentések mellékletét képezi feltételezhetően Petermann által készített német nyelvű filmdokumentációs melléklet. A dokumentum tartalmazza a gyűjtőút során meglátogatott települések, adatközlők nevét és életkorát, a felvétel dátumát (Akt. 789).

tanítványai fejezték be (Kiss, „Lányi...”).⁷⁶ A kiadványok egységes tematikát követtek, mindegyik egy-egy amatőr vagy hivatásos táncoktató saját gyűjtéséből álló táncokat, illetve saját koreográfiáját tartalmazta. A táncleírások mellett, részletesen bemutatásra kerültek a tánc motívumai, a tánc menete, továbbá a táncdallamhoz tartozó kotta, dalszöveg és a terrajz is. A sorozat második kiadásban Manninger Miklós ceglédberceli, valamint Wenczl József Baranya megyei gyűjtéseinek alapuló koreográfiáit jelentették meg (Manninger „Ceglédberceli ugrós”; Wenczl „Baranyai”).⁷⁷

1987-ben került a sorozat harmadik és egyben utolsó füzetének publikálásra, amelyik szerkesztésében és küllemében már egységesebb képet mutatott. Keszler Mária előszavából megtudható, hogy a füzetek célja egyrészt a néptáncmozgalom repertoárjának színesítése, illetve az együttesvezetők munkájának segítése volt (Lányi, *Ungarndeutsche* 3). Ezen kívül Keszler rövid módszertani javaslatot is leírt a koreográfiák színpadra állítására vonatkozólag (Lányi, *Ungarndeutsche* 3). A kiadvány a mecseknádasdi helyi amatőr folklorista és pedagógus Donowald Józsefné, illetve a balett-, és táncitanár Vajk Mária három-három játékfűzését és gyerekeknek való színpadi tánc-koreográfiáját közölte (Donowald „Mecseknádasdi”, „Sonne”, „Szűri”; Vajk „Peppi”, „Tarjáni”, „Polka”).⁷⁸ Donowald Józsefné további kiadatlan koreográfiáit kézirat formájában a Magyarországi Németek Könyvtára őrzi.

A nyolcvanas évek elején megjelent Bodai József által szerkesztett *Tánc kutatás és tánc hagyomány Dél-Dunántúlon* című tanulmánykötet, melyben a korszak néprajzkutatói közül Andrásfalvy Bertalan, Martin György és a Pesovár testvérek tettek kísérletet a tájegység német nemzetiségi táncaira vonatkozó források összegzésére a Baranya és Tolna vármegyék tánc hagyományának feldolgozása közben (Andrásfalvy 7, 14, 16–17; Martin „A Tolna megyei...” 24–27; Pesovár F. „Néptánc kutatás...” 43, 45–46; Pesovár E. „Tánc kutatás...” 59).

A tánc kutatók a dél-dunántúli sváb táncok kutatásával kapcsolatban egységesen egy egyébként maig releváns, valamint az egész magyarországi német nemzetiségi táncokra is kizsélesíthető feladatot fogalmaztak meg, miként Andrásfalvy „Baranyai tánc hagyományok” című írásában is olvasható:

Szükségesnek látszik a délszláv és német táncok és táncélet kutatását megindítani, illetve kiterjeszteni. A tánc kutatások eredményeit, nyomtatásban megjelent műveket, kéziratokat, fényképeket és filmeket össze kell gyűjteni eredetiben vagy másolatban, a kutatás rendelkezésére kell bocsátani a hangzó anyaggal, hangszalagokkal és kottákkal, valamint kiadványokkal együtt. (17)

76 A csekély kiadási szám oka jelenleg ismeretlen, véleményem szerint egyrészt esetleges ok lehet Lányi Ágoston korai halála, másrészt a kilencvenes évek kisebbségpolitikai átrendeződése: a Német Szövetség átalakulása miatt ugyanis a továbbiakban nem került elég hangsúly a táncos kiadványok kiadására.

77 A második kiadvány szakirodalmi hivatkozás szempontjából erősen hiányos, hiszen a füzet nem tartalmazza a kiadó nevét, kiadás helyét, évét. A füzet borítójáról és stílusából lehet következtetni, hogy a Német Szövetség gondozásában kerülhetett publikálásra. Az év meghatározásának szempontjából Manninger György koreográfiája alatti évszám volt az irányadó, amelyről természetesen nem lehet teljesen relevánsan kijelenteni, hogy a gyűjtés, a koreográfia elkészítésének vagy csupán a megjelenés évét jelenti. Wenczl József esetében pedig semmilyen évszámot nem találunk. A tánc kutatás történetének kronologizálása szempontjából és logikai menetének követése alapján, így az 1980-as évszámot jelöltem meg.

78 A kiadvány hiányosságai közé sorolható, hogy a gyűjtések éve vagy legalább az anyaggyűjtés lezárásának ideje egyik táncleírás esetében sem került feltüntetésre, valamint egyes koreográfiáknál nem beazonosítható a gyűjtés helyszíne. A „Peppi Polka” korabeli újságcikkek, interjúkból származó részinformációk alapján a gyűjtési hely valószínűleg Csolnok (lásd bővebben 2.sz. melléklet: *Deutscher Kalender*, „Die Kulturgruppe von Tscholnok” 5; Klar „Alte Motive...” 5).

Tolna vármegye táncagyományának példáján keresztül Martin tanulmányában utalt többek között arra is, hogy a hazai németiség táncéletének feldolgozása nemcsak a saját, hanem a magyar táncagyomány szempontjából is fontos feladat: „A 18. sz. óta Tolnába települt németiség tánc kultúrájáról a néhány szórványos közlés, említés alig ad képet, pedig ez a szomszédos magyar táncdialektusok újkori fejlődését is nagymértékben alakíthatta” (26).

1984 októberében Grazban került megrendezésre a 7. Osztrák Néptánc Találkozó, ahol a magyarországi sváb származású néptáncpedagógus Heil Helmutnak⁷⁹ lehetősége volt Karl Horak és Kurt Petermann tánckutatókkal találkozni (Klotzsche 316). A találkozó keretében a hazai német néptánc kutatással kapcsolatos jövőbeni közös kutatói együttműködést és a filmanyag lejegyzését, dokumentálást tervezték. A Graz-i tervek Petermann korai halála miatt nem valósultak meg (Klotzsche 316).⁸⁰ A találkozó mégsem múlt el eredménytelenül. 1991-ben kiadásra került a Magyarországi Német Néptáncagyományok Ápolása Alapítvány gondozásában és Heil Helmut szerkesztésében az *Ungarndeutsche Volkstänze* füzetsorozat első kötete (Klotzsche 316).⁸¹ A négy kötetből álló kiadvány hiánypótló jellegét mutatja, hogy a sorozat azóta már hét kiadást ért meg.⁸² A német nyelvű füzetek tematikus válogatások Horak, Petermann és Heil gyűjtéseiből. A füzetek szerkesztésükben azonos felépítést követnek, egy-egy településen gyűjtött tánc dallamát, olykor a dalszöveget, a táncmenet rövid leírását tartalmazzák. Egyes füzetekben az adatközlők nevét, illetve a táncokhoz fűzött rövid megjegyzéseket is olvashatunk. A Heil-féle sorozat a hazai német néptáncokkal összefüggően foglalkozó publikált kiadványok sorát jelenleg be is zárta.

Kitekintés

Jelen tanulmányomban a magyarországi német tánc kutatás történetének egy átfogó szakirodalmi összefoglalására vállalkoztam. A források feldolgozásából, valamint a tanulmány irodalomjegyzékéből is jól látható, hogy a dolgozatban felfelelt időszak tánc kutatói, folkloristái leginkább Horak és Petermann nyomdokain haladva Baranya és Tolna megye svábok lakta településének táncanyagát, olykor Budapest környéke és elvélve más tájegységek kisebb településének sváb táncagyományát dolgozták fel. Ugyanakkor Petermann gyűjtőút állomásainak tanulmányozása alapján is jól kirajzolódik, hogy Magyarország más tájain is volt és van a mai napig – táncos élet és tevékenység.

Az elmúlt évtizedben tartalmában új táncfolklorisztikai kiadvány a témában nem készült. Elhanyagolt továbbra is a korábban felgyűjtött táncok lejegyzése, szakmai dokumentálása, valamint kiadványokban történő publikálása. A sváb táncos közösségekben igény mutatkozik a táncagyomány megőrzésére, átörökítésére, viszont ehhez elengedhetetlen a megfelelő színvonalú és folklorisztikai szempontból is helytálló kiadványok elérése.⁸³ Ez nemcsak az egyes helyi táncos közösségek, folkloristák, hanem a tudomány szereplőinek is a feladata.

A 21. századi hazai német nemzetiségi táncéletben mindemellett vannak publikálásra való törekvések. Erre példa a Manninger Miklós Táncművészeti Alapítvány által készített és megjelenésre

⁷⁹ Heil Helmut magyarországi német nemzetiségi néptáncpedagógus, koreográfus, a Fünfkirchen-Leőwey Táncgyűttes vezetője.

⁸⁰ Petermann 1984.december 27-én hunyt el (Wikipédia 2022).

⁸¹ Bár a sorozat ugyanazt a nevet viseli, mint a Német Szövetség gondozásában megjelent füzetsorozat, tartalmában és felépítésében nem folytatása annak.

⁸² 2015-ben került sor a sorozat hetedik kiadására.

⁸³ A Magyarországi Német Ének, Zene és Táncok Országos Tanácsa – a Landesrat Tánc szekciója, minden évben országos minősítő versenyeket, képzéseket és táborokat szervez, díjakat ad át. Tevékenységéről lásd bővebben: landesrat.hu/tanc-szekcio/

váró *Legendás Koreográfiák Lépésről Lépésre* című kiadványgyűjtemény. A gyűjteménysorozat célja Manninger Miklós⁸⁴ német nemzetiségi felnőtt-, ifjúsági- és gyermek táncai, illetve magyar néptánc koreográfiáinak megőrzése az utókor számára. A sorozat jelenleg harmincegy füzetből áll, amelyben tizenkilenc német nemzetiségi koreográfia került megőrzésre magyar és német nyelvű leírással egyaránt.⁸⁵ A Manninger testvérek hagyatékának monografikus jelleggel való feldolgozása világviszonylatban is egyedülálló kezdeményezés. Jelenlegi ismereteim szerint, eddig még nem készült olyan kiadvány, amely egy koreográfus teljes életművét szöveges táncleírással, térforma rajzokkal, filmfelvétellel kiegészítve, illetve a magyar táncokat Lábán-kinetográfiai lejegyzéssel rögzíti.

Úgy gondolom, hogy a német ajkú települések táncanyagai leginkább kéziratok formájában a helyi könyvtárak, táncsoportok archívumában maradhattak fent. Ezek felgyűjtéséhez további szervezett folklorisztikai, tánc történeti kutatások szükségesek. A feladathoz elengedhetetlen a lokális nemzetiségi szervezetekkel, táncsoportokkal, a koreográfusok hagyatékgyűjtőivel való további strukturált egyeztetés.

A német nemzetiségi táncokkal, táncagyománnyal foglalkozó írások mellett feldolgozásra és publikálásra vár a már összegyűjtött szöveges, hangzó, - és filmanyag is, amely jelentős része a ZTI Néptánc Archívum anyagában található. Ahhoz, hogy részletgazdagabb képet kapjunk a magyarországi németek táncagyományáról, szükséges lenne az 1984-es Graz-i tervet megvalósítani és a német nemzetiségi táncok hatalmas anyagát összegzően a ZTI Néptánc Tudástárához hasonló adatbázist kiépíteni.

84 Magyarországi német nemzetiségi táncagyományokat feldolgozó koreográfusok egyik kiemelkedő vezéralakja. Munkásságáról bővebben: www.manningeralapitvany.hu/manninger-miklos-munkassaga/

85 A gyűjteményes füzetek a Manninger Miklós Táncművészeti Alapítvány tulajdonát képezik. Az alapítványról bővebben: www.manningeralapitvany.hu

Irodalomjegyzék

- Andrásfalvy Bertalan. „Baranyai táncgyománnyok.” *Tánc kutatás és táncgyomány Dél-Dunántúlon*, szerkesztette Bodai József, Népművelési Propaganda Iroda, 1981, pp. 7–20.
- Bakonyi Andrea és Kishegyi Viktória, szerkesztők. *Egy falu élni akar. 60 éves a Nemesnádudvari Német Nemzetiségi Táncgyűttes*. Nemesnádudvari Német Nemzetiségi Hagyományörző Kulturális Egyesület, 2011.
- Banner József és Mester György. „Farsangi hagyományok az eleki németeknél.” *Ethnographia*, 73.évf., 1. szám, 1962, pp. 533–554.
- Bartók Béla, Kodály Zoltán és Kiss Lajos, szerkesztők. *A Magyar Népzene Tára: Lakodalom. 3/B* kötet, Akadémiai Kiadó, 1956. Arcanum Digitális Tudománytár, adt.arcanum.com/hu/view/MagyarNepzeneTara_03B/?pg=0&layout=s. Szkenelt.
- . „Apátánc.” *A Magyar Népzene Tára: Lakodalom. 3/B* kötet, Akadémiai Kiadó, 1956, p. 648. Arcanum Digitális Tudománytár, adt.arcanum.com/hu/view/MagyarNepzeneTara_03B/?query=ap%C3%A1cat%C3%A1nc&pg=664&layout=s. Szkenelt.
- . „Kacsázás.” *A Magyar Népzene Tára: Lakodalom. 3/B* kötet, Akadémiai Kiadó, 1956, p. 641. Arcanum Digitális Tudománytár, adt.arcanum.com/hu/view/MagyarNepzeneTara_03B/?query=ap%C3%A1cat%C3%A1nc&pg=657&layout=s. Szkenelt.
- . „Szoknyaborogatós.” *A Magyar Népzene Tára: Lakodalom. 3/B* kötet, Akadémiai Kiadó, 1956, p. 650. Arcanum Digitális Tudománytár, adt.arcanum.com/hu/view/MagyarNepzeneTara_03B/?query=ap%C3%A1cat%C3%A1nc&pg=666&layout=s. Szkenelt.
- Basch, Franz. [Basch Ferenc Antal.] „Deutsche Hochzeitstänze in der Schwäbischen Türkei.” [„A Sváb-Törökország német esküvői táncai.”] *Festschrift für Gideon Petz / Német philológiai dolgozatok* 60, szerkesztette Bleyer, Jakob et.al., Dunantuli Pécsér Universitäts Verlags-und Buchdruckerei A.G, 1933, pp. 202–211.
- Bodai József, szerkesztő. *Tánc kutatás és táncgyomány Dél-Dunántúlon*. Népművelési Propaganda Iroda, [1981]. Néptáncosok Könyvtára 1.
- Bognár Zalán. „Malenkij robot, avagy a polgári lakosság tömeges elhurcolása Magyarországról szovjetunióbeli kényszermunkára 1944/45-ben, különös tekintettel a németként deportáltakra.” „Egyetlen bűnünk a származásunk volt...”: *Német és magyar polgári lakosok deportálása »malenkij robot« -ra a sztálini lágerbe 1944/45–1955*, szerkesztette Dr. Bognár Zalán, Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, 2009. pp.13–72.
- Bonomi, Eugen [Jenő]. „Die deutsche Bauernhochzeit im Ofner Bergland.” [„A Budai-hegyvidék németiségének lakodalmi szokásai.”] *Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen*, szerkesztette Manherz Károly, A Magyarországi Németek Demokratikus Szövetségének kiadványa, 1982. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/nemetek/beitrag_e_zur_volkskunde_der_ungarndeutschen/1982/pages/006_eugen.htm. Eredetileg megjelent: *Neue Heimatblätter: Vierteljahrschrift zur Erforschung des Deutschtums in Ungarn*, 7. Jg., 1942, pp. 14–107.
- Bura Ibolya, szerkesztő. *A népművészet napszámosa: Keszler Mária életútja és írásai. Dokumentumok a néptáncmozgalom hőskorából*. Magyar Pedagógiai Társaság Mozgalompedagógiai Füzetek 8, Magyar Pedagógiai Társaság, 2014.
- Czirbusz Géza. „A délmagyarországi németek.” *A magyarországi németek*, szerkesztette Szabó Oreszt, 2. kötet, Szerkesztőség és Kiadóhivatal, 1913, pp. 3–207.

- Donowald Józsefné. Donowald Józsefné koreográfiái. é.n., *Magyarországi Németek Könyvtára*, Inv. Nr. 1918; Sign.3/3. 39:793.3.02. Kézirat.
- . „Mecseknádasdi gyermektánc.” *Ungarndeutsche Volkstänze, Heft 3. / Magyarországi német táncok*, 3. füzet, szerkesztette Lányi Ágoston, Magyarországi Német Dolgozók Demokratikus Szövetsége, 1987, pp. 45–58.
- . „Sonne, Sonne scheine.” *Ungarndeutsche Volkstänze, Heft 3. / Magyarországi német táncok*, 3. füzet, szerkesztette Lányi Ágoston, Magyarországi Német Dolgozók Demokratikus Szövetsége. 1987, pp. 73–84.
- . „Szűri gyermekjátékok.” *Ungarndeutsche Volkstänze, Heft 3. / Magyarországi német táncok*, 3. füzet, szerkesztette Lányi Ágoston, Magyarországi Német Dolgozók Demokratikus Szövetsége. 1987, pp. 17–32.
- Endrei Ákos. „Somogy vármegye népe.” *Magyarország vármegyéi és városai*, szerkesztette Csánki Dezső, Budapest, pp. 197. Idézve: Pesovár Ferenc: „Néptánc kutatás Somogy megyében.” *Tánc kutatás és tánc hagyomány Dél-Dunántúlon*, szerkesztette Bodai József. Népművelési Propaganda Iroda, Néptáncosok Könyvtára 1, 1981, pp. 38–49.
- Eperjessy Ernő. „A 80 éves Kishegyi Simon köszöntése.” *Honismeret*, 37. évf., 1. szám, 2009, pp. 73–75.
- Felföldi László és Pesovár Ernő, szerkesztők. *A magyar nép és nemzetiségeinek tánc hagyományai*. Második javított kiadás, Planétás, 1997, pp. 413–442.
- Felföldi János. „Adatok Mágocs község német ajkú lakosságának népművelési hagyományaihoz.” 1951, BTK Zenetudományi Intézet, Néptánc Archívum, Akt. 343. Kézirat.
- Filep Antal. „Schwäbische Türkei.” [„Sváb-Törökország.”] *Magyar Néprajzi Lexikon*, szerkesztette Ortutay Gyula, 4. kötet, 1981, p. 435. Arcanum Digitális Tudománytár, adt.arcanum.com/hu/view/NeprajziLexikon_4/?query=Schw%C3%A4bische&pg=436&layout=s. Szkenelt.
- Filmleíró jegyzőkönyv 722. Hajós. 1970. október 10–11., BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archívum, Fjk. 722. 8 oldal, kézirat.
- Filmleíró jegyzőkönyv 896. Hajós. 1972. szeptember 16., BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archívum, Fjk. 896. 3 oldal, kézirat.
- Filmdokumentáció: 1. Anlage. [Filmdokumentáció: 1. melléklet.] 1972. szeptember 29–október 15., BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archívum, Akt. 789. 12 oldal, kézirat.
- Földiák András. „A Magyar Művelődési Intézet ötven évének öt korszakáról.” *Szín - Közösségi Művelődés*, 1. évf., 2. szám, 1996, pp. 5. epa.oszk.hu/01300/01306/00043/pdf/EPA01306_Szin_1996_01_02_002-007.pdf. Szkenelt.
- Goldschmidt, Aenne. *Handbuch des deutschen Volkstanzes. Systematische Darstellung der gebräuchlichsten deutschen Volkstänze. Textband, Bildband, Noteband.* [A német néptánc kézikönyve. A leggyakoribb német néptáncok rendszerezett bemutatása. Szöveg,- kép,- és jegyzetgyűjtemény.] Heinrichshofens Verlag, 1978.
- Haas Mihály, szerkesztő. *Baranya: [Baranya földirati, statistikai [sic!] és történeti tekintetben]*. Lyceum könyvnyomó-intézet, 1845. Digitália - A PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Digitális Univerzuma, digitalia.lib.pte.hu/hu/haas-mihaly-baranya-foldirati-statistikai-es-torteneti-tekitetben-pecs-1845-1392#mode/2up. Szkenelt.
- Haid, Gerlinde. „Horak, Karl.” *Oesterreichisches Musiklexikon online*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, dx.doi.org/10.1553/0x0001d20f.

- Halász Előd, Földes Csaba és Uzonyi Pál, szerkesztők. „der Halter.” *Német-Magyar Nagyszótár*. Első kiadás, Akadémiai Kiadó, 1998, p.750.
- . „die Sau.” *Német-Magyar Nagyszótár*. Első kiadás, Akadémiai Kiadó, 1998, p. 1348.
- . „der Sauhirt.” *Német-Magyar Nagyszótár*. Első kiadás, Akadémiai Kiadó, 1998, p. 1349.
- Hambuch Vendel, szerkesztő. *Németek Budapesten*. Fővárosi Német Kisebbségi Önkormányzat, 1998.
- Hajnal Ignác és Erney József. „Legénybíróságok a Körömczányát környező német falvakban.” *Néprajzi Értesítő*, 11. évf., 1–2. szám, 1910, pp. 67–97.
- Heil Helmut, szerkesztő. *Ungarndeutsche Volkstänze. Gesammelt und aufgezeichnet von Helmut Heil*. [Magyarországi német néptáncok. Gyűjtötte és lejegyezte Heil Helmut.] Heft 1, Stiftung Ungarndeutsches Volkstanzgut, 2015.
- . *Ungarndeutsche Volkstänze. Gesammelt und aufgezeichnet von Karl Horak. Zusammenstellung Helmut Heil*. [Magyarországi német néptáncok. Gyűjtötte és lejegyezte Karl Horak. Összeállította Helmut Heil.] Heft 2, Stiftung Ungarndeutsches Volkstanzgut, 2015.
- . *Ungarndeutsche Volkstänze. Gesammelt von Kurt Petermann. Aufgezeichnet von Helmut Heil*. [Magyarországi német néptáncok. Gyűjtötte Kurt Petermann. Lejegyezte Helmut Heil.] Heft 3, Stiftung Ungarndeutsches Volkstanzgut, 2015.
- . *Ungarndeutsche Volkstänze. Gesammelt und aufgezeichnet von Karl Horak. Zusammenstellung Helmut Heil*. [Magyarországi német néptáncok. Gyűjtötte és lejegyezte Karl Horak. Összeállította Helmut Heil.] Heft 4, Stiftung Ungarndeutsches Volkstanzgut, 2015.
- Horak, Karl. „Beiträge zur Volkstanzforschung in den deutschen Siedlungen Ungarns. 1. Der Neubayrische.” [„Adalékok a magyarországi német néptáncoktatáshoz. 1. A Neubayrische.”] *Neue Heimatblätter: Vierteljahrschrift zur Erforschung des Deutschtums in Ungarn*, Jg.2., Heft 1–2., 1937, pp. 144–146.
- . „Beiträge zur Volkstanzforschung in den deutschen Siedlungen Ungarns. 2. Der Sauhaltertanz.” [„Adalékok a magyarországi német néptáncoktatáshoz. 1. A kanásztánc.”] *Neue Heimatblätter: Vierteljahrschrift zur Erforschung des Deutschtums in Ungarn*, Jg.2, Heft 3–4, 1937, pp. 283–285.
- . „Donauschwäbische Volkstänze.” [„Duna-menti németek néptáncai.”] Veröffentlichungen des Südostdeutschen Kulturwerkes, Nr.3., Südostdeutsche Kulturwerk, 1954. Idézte: *Tanzbibliographie*, szerkesztette Kurt Petermann, VEB Bibliographisches Institut Leipzig, Leitung 15, 1. Aufl., 1973, p. 1141.
- . „Der Nonnentanz.” [„Az apácátánc.”] *Das deutsche Volkslied*, 35, 1933, pp. 6–8. Idézte: Basch Ferenc [1933]: „Deutsche Hochzeitstänze in der Schwäbischen Türkei.” *Festschrift für Gideon Petz - Német philológiai dolgozatok* 60, Dunantul Pécsér Universitäts Verlags- und Buchdruckerei A.G, pp. 202–211.
- . „Deutsche Volkstänze aus dem Donauraum.” [„Duna-menti országok német néptáncából.”] *Deutsche Volkstänze*, Heft 44/45, Bärenreiter Ausgabe Nr. 1277, 1961.
- . „Probleme der Volkstanzforschung, dargestellt an Ungarndeutschen Beispielen.” [„A néptáncoktatás problémája a magyarországi németek példái alapján.”] *Jahrbuch für Ostdeutsche Volkskunde*, szerkesztette Tolsdorf Ulrich, 29. Band, Marburg L. Elwert, 1986, pp. 88–102.
- . „Tänze aus den Deutschen Volksinseln im Osten.” [„A kelet-európai németek táncai.”] Potsdam, Vogelreiter, 1939. Idézte: *Tanzbibliographie*, szerkesztette Kurt Petermann, VEB Bibliographisches Institut Leipzig, Leitung 15, 1973/1974, p. 1139.
- . „Der Volkstanz in der Schwäbischen Türkei. Mit 6 Photographien, 5 Landkarten und 1 Übersichtstafel.” [„A Sváb-Törökország» néptánca. 6 Fényképpel, 5 térképpel és 1 áttekintő

- tablázattal.] *Deutsches Archiv für Landes- und Volksforschung*, Jg 2, Heft 4, 1938, pp. 836–858.
- . „Volkstänze aus der Schwäbischen Türkei: Südungarn.” [„»A Sváb- Törökország« néptáncaiból: Délmagyarország.”] *Deutsche Volkstänze*, Heft 29, Bärenreiter Ausgabe Nr. 948, 1935.
- Horak, Grete és Horak, Karl. *Kinderlieder, Reime und Spiele der Ungarndeutschen*. [A magyarországi németek gyermekdalai, mondókái és játéka.] *Ungarndeutsches Archiv* 13, szerkesztette Karl Manherz, ELTE Germanistisches Institut, 2014. Első megjelenés: *Ungarndeutsche Studien* 2, 1984.
- Kenyeres Ágnes, főszerkesztő. „Basch Ferenc Antal.” [„Basch, Franz.”] *Magyar Életrajzi Lexikon: 1978 – 1991*. Akadémiai Kiadó, 1994, p. 69. Arcanum Digitális Tudománytár, adt.arcanum.com/hu/view/MagyarElettrajziLexikon_4/?pg=86&layout=s&query=basch. Szkenelt.
- Keszler Mária. „Adalékok a Budapesten élő német ajkú lakosság táncéletéhez, szórakozási alkalmaihoz.” *Németek Budapesten*, szerkesztette Hambuch Vendel, Fővárosi Német Kisebbségi Önkormányzat, 1998, pp. 293–301.
- . „Hajós táncai.” *Sokszerű hagyományunkból*, szerkesztette Lányi Ágoston és Olsvai Imre, 1. kötet, Népművelési Propaganda Iroda, 1973, pp. 75–87.
- . „Hajósi táncok.” *Sokszerű hagyományunkból*, szerkesztette Lányi Ágoston és Olsvai Imre, 2. kötet, Népművelési Propaganda Iroda, 1973, pp. 25–58.
- . „A magyarországi nemzetiségek körében folytatott táncgyűjtésekről.” *Táncművészeti Értesítő*, 1. szám, Magyar Táncművészek Szövetsége, 1967, pp. 76–89.
- . „Nemzetiségi Találkozó Pilisszentkereszten.” *Népművelés*, 13. évf., 8. szám, 1966, pp. 38–39.
- . „Nemzetiségi Táncgyűttesek.” *Népművelés*, 15. évf., 1. szám, 1968, pp. 32–33.
- . „A német néptáncok kézikönyvéről.” *Táncművészeti Értesítő*, 1. szám, Magyar Táncművészek Szövetsége, 1969, pp. 70–74.
- . „A német nemzetiségi néptáncmozgalom helyzete a soproni fesztiválok tükrében [1982. február 25].” *A népművészet napszámosa: Keszler Mária életútja és írásai: Dokumentumok a néptáncmozgalom hőskorából*, szerkesztette Bura Ibolya, Magyar Pedagógiai Társaság, 2014, pp. 148–151.
- . „A III. Német Nemzetiségi Néptáncfesztivál.” *Táncművészeti Értesítő*, 3. szám, Magyar Táncművészek Szövetsége, 1974, pp. 48–49.
- . „A VI. Német Nemzetiségi Néptáncfesztivál.” *Táncművészet*, 5. évf., 12. szám, 1980, pp. 6–7.
- . „Német nemzetiségi táncház.” *Táncművészet*, 6. szám, 1981, p. 13.
- . „A X. Német Nemzetiségi NéptáncTalálkozó.” *Táncművészet*, 15. évf., 1. szám, 1990, pp. 17–18.
- . „A X. Országos Nemzetiségi Fesztivál Szakmai tanácskozás a nemzetiségi néptáncmozgalomról [1972. augusztus 14].” *A népművészet napszámosa: Keszler Mária életútja és írásai: Dokumentumok a néptáncmozgalom hőskorából*, szerkesztette Bura Ibolya, Magyar Pedagógiai Társaság, 2014, pp. 97–104.
- Kiss Gáborné Eötvös Ella. „A Dél-Dunántúl német táncagyományai.” *Táncművészeti Értesítő*, 3. évf., Magyar Táncművészek Szövetsége, 1971, pp. 94–102.
- . „Lányi Ágoston: a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetsége néptáncsoportjainak oktatója.” *Folkmagazin*, 11. évf., 1. szám, 2004, pp. 24. https://lapozo.folkmagazin.hu/mag04_1/?page=1. Szkenelt.
- . „A magyarországi német táncagyomány és forrásai.” *Tánc Tudományi Tanulmányok 1978–1979*, szerkesztette Dienes Gedeon és Pesovár Ernő, Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, 1979, pp. 427–474.

- . „Német nemzetiségi táncházfesztivál Sopronban.” *Táncművészet*, 1. évf., 1971, p. 17.
- . „Az NDK lipcsei Táncarchívumának vezetője Magyarországon.” *Táncművészeti Értesítő*, 3. évf., Magyar Táncművészek Szövetsége, 1971, pp. 71–74.
- . „Deutsche Volkstanzüberlieferungen im südlichen Transdanubien.” [„A magyarországi német táncagyomány és forrásai.”] *Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen*, szerkesztette Manherz Károly, 2. Band, 1979, pp. 185–230.
- . „A magyarországi német táncagyomány és forrásai.” *A magyar nép és nemzetiségeinek táncagyománya*, szerkesztette Felföldi László és Pesovár Ernő, második javított kiadás, Planétás, 1997, pp. 413–442. Eredetileg megjelent: *Táncstudományi Tanulmányok 1978–1979*, szerkesztette Dienes Gedeon és Pesovár Ernő, A Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, 1979, pp. 427–474.
- . „Egy élet a népművészet varázsában.” 1998, BTK Zenetudományi Intézet, Néptánc Archivum, Akt.1458. Kézirat.
- . „Egy élet a népművészet varázsában I. rész.” *Barátság kulturális és közéleti folyóirat*, 5. évf., 5. szám, 1998, pp. 2222–2228.
- . „Egy élet a népművészet varázsában II. rész.” *Barátság kulturális és közéleti folyóirat*, 5.évf., 6. szám, 1998, pp. 2287–2290.
- . „Egy élet a népművészet varázsában III. rész.” *Barátság kulturális és közéleti folyóirat*, 6. évf., 1. szám, 1999, pp. 2360–2366.
- Kiss Gáborné [Eötvös Ella]. „Jelentés a Dr. Kurt Petermann /Leipzig, Deutsches Tanzarchiv/ vezetésével 1972. szeptember 14-től október 15-ig lezajlott tudományos gyűjtő utról [sic!].” 1972, BTK Zenetudományi Intézet, Néptánc Archivum, Akt. 0789. 2 oldal, gépirat.
- Korom Alexandra. „Az igazság”...az odaát van.«.: BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivumának Filmtárában található Hajóson felvett Ft.722, Ft. 896 számú táncfilmek jegyzőkönyveinek kiegészítése.” 2022, a szerző magántulajdonában. Kézirat.
- . „Elfeledett gyűjtések nyomában: Kurt Petermann 1971–1977 közötti magyarországi német nemzetiségi táncgyűjtésének forrás áttekintése és feldolgozásának módszertani bemutatása.” 2022, a szerző magántulajdonában. Kézirat.
- Kovács Lajosné Wenczel Éva. *Szigetújfalu táncagyományainak feldolgozása (Spitzbua, Csalogató, Gruss polka, Die fescche Kathi, Nagysváb)*, é.n., Idézve: Keszler Mária: „A magyarországi nemzetiségek körében folytatott táncgyűjtésekről.” *Táncművészeti Értesítő*, 1967, Magyar Táncművészek Szövetsége, 1. szám, Magyarországi Német Dolgozók Demokratikus Szövetsége által kiadott hazai táncok jegyzéke, pp. 88–89.
- . „Csalogató.” é.n., Szabó Julianna magántulajdonában. Stencilezett kézirat. 12 oldal, gépirat és kézirat.
- . „Die fescche Kathi.” é.n., Szabó Julianna magántulajdonában. Stencilezett kézirat. 10 oldal, kézirat és gépirat.
- . „Gruss polka.” é.n., Szabó Julianna magántulajdonában. Stencilezett kézirat. 5 oldal, kézirat és gépirat.
- Klotzsche, Volker. „Ungarndeutsche Tänze in Dokumenten von Karl Horak, Kurt Petermann und Helmut Heil.” [„Magyarországi németek táncai Karl Horak, Kurt Petermann és Heil Helmut dokumentumaiban.”] *Musik und Migration in Ostmitteleuropa: Schriften des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa*, Band 23, Oldenbourg Verlag München, 2005, p. 313–318.

- Lauer György. „A régi országos svábbálok Budapesten.” *Németek Budapesten*, szerkesztette Hambuch Vendel, Fővárosi Német Kisebbségi Önkormányzat, 1998, pp. 302–305.
- Lányi Ágoston. „Jelentés [a Dr. Kurt Petermann vezetésével 1972. szeptember 14-től október 15-ig lezajlott tudományos gyűjtőútról].” 1972, BTK Zenetudományi Intézet, Néptánc Archivum, Akt. 0789. 1 oldal, gépirat.
- . „Bánfalvi táncok.” *Ungarndeutsche Volkstänze*. Band 1–2, Landesselbstverwaltung der Ungarndeutschen – Landesrat ungarndeutscher Chöre, Kapellen und Tanzgruppen, 2000. pp. 16–44. Első megjelenés: Magyarországi Német Dolgozók Demokratikus Szövetsége által kiadott táncok jegyzéke, 1959.
- , szerkesztő. *Ungarndeutsche Volkstänze, Heft 3. / Magyarországi német táncok*, 3. füzet, Magyarországi Német Dolgozók Demokratikus Szövetsége, 1987.
- Lexikon. *Néptánc Tudástár*, BTK Zenetudományi Intézet, neptanctudastar.abtk.hu/hu/lexicon.
- Magyar Népköztársaság Alkotmánya. 20/1949. (VIII. 49.) Az állampolgárok jogai és kötelességei. *Magyar Közlöny*, 174. szám, 1949, p. 1360. Arcanum Digitális Tudománytár, adt.arcanum.com/hu/view/MagyarKozlony_1949_Rendeletek_138-243/?pg=363&layout=s&query=nemzetis%C3%A9g. Szkenelt.
- Maáz László. „Kacsázás.” *Néptánc kislexikon*, szerkesztette Pálffy Gyula, második, átdolgozott kiadás, Planétás Kiadó, 2001, p. 72.
- . „Szoknyaborogató.” *Néptánc kislexikon*, szerkesztette Pálffy Gyula, második, átdolgozott kiadás, Planétás Kiadó, 2001, p. 148.
- Manherz Károly. *A magyarországi német nemzetiség néprajzáról*. A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Néprajzi Választmánya, 1982.
- , szerkesztő. *A magyarországi németek*. Útmutató, 1998. Változó világ többnyelvű könyvtár 23.
- . „A magyarországi német dialektológiáról: Kutatási tendenciák és eredmények.” *Magyar Nyelv*, 110. évf., 1. szám, 2014, edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/10136/manherz14-1.pdf. PDF dokumentum.
- Manninger György. „Eleki német táncok.” *Ungarndeutsche Volkstänze*. Band 1–2, Landesselbstverwaltung der Ungarndeutschen – Landesrat ungarndeutscher Chöre, Kapellen und Tanzgruppen, 2000, pp. 1–15. Első megjelenés: Magyarországi Német Dolgozók Demokratikus Szövetsége, 1959.
- Manninger Miklós. „Ceglédberceli ugrós: Manninger Miklós koreográfiája.” *Ungarndeutsche Volkstänze, Heft 2*. 1980, pp. 1–32.
- Martin György. „Beszámoló a Népművészeti- és Népművelési Intézetben végzett tánckutató munka eredményeiről.” *Ethnographia*, 76. évf., 2. szám, 1965, pp. 251–259.
- . „A magyar néptánc kutatás egy évtizede (1965–1975).” *Ethnographia*, 88. évf., 1. szám, 1977, pp. 165–183.
- . „Hétlépés.” *Magyar Néprajzi Lexikon*, szerkesztette Ortutay Gyula, 2. kötet, Akadémiai Kiadó, 1979, p. 536. Arcanum Digitális Tudománytár, adt.arcanum.com/hu/view/NeprajziLexikon_2/?pg=537&layout=s&query=h%C3%A9tl%C3%A9p%C3%A9s. Szkenelt.
- . „Kanásztánc.” *Magyar Néprajzi Lexikon*, szerkesztette Ortutay Gyula, 3. kötet, Akadémiai Kiadó, 1980, pp. 20–21. Arcanum Digitális Tudománytár, adt.arcanum.com/hu/view/NeprajziLexikon_3/?pg=21&layout=s&query=kan%C3%A1szt%C3%A1nc. Szkenelt.

- . „Tánc és társadalom: A történeti táncnévadás típusai itthon és Európában.” *Történeti Antropológia: Az 1983. április 18–19-én tartott tudományos ülésszak előadásai*, szerkesztette Hofer Tamás, Budapest, MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1984, pp. 152–164.
- . „A Tolna megyei néptáncok kutatása.” *Tánc kutatás és tánc hagyomány Dél-Dunántúlon*, szerkesztette Bodai József, Népművelési Propaganda Iroda, 1983, pp. 24–27. Néptáncosok Könyvtára 1.
- Márkus Beáta. „A »német származás« értelmezései a magyarországi németek »malenkij robot«-ra hurcolásának helyi végrehajtása során.” *A magyarországi németek elmúlt 100 éve: Nemzetiségpolitika és helyi közösségek*, szerkesztette Eiler Ferenc és Tóth Ágnes, Argumentum Kiadó, 2020, pp. 167–193.
- Nitsch Mátyás. „A dunántúli németiség.” *A magyarországi németek*, szerkesztette Szabó Oreszt, 2. kötet, Szerkesztőség és Kiadóhivatal, 1913, pp. 3–102.
- Pálfy Gyula. „Jegyzőkönyv: A Szakmai Bizottság 1998. ápr. 21-én tartott üléséről.” 1998, BTK Zenetudományi Intézet, Néptánc Archivum, Akt.1458. 1 oldal, gépirat.
- , szerkesztő. *Néptánc kislexikon*. Második, átdolgozott kiadás, Planétás Kiadó, 2001.
- , „Polka.” *Néptánc kislexikon*, második, átdolgozott kiadás, Planétás Kiadó, 2001, p. 126.
- Pesovár Ernő. „A néptáncutató munkaközösség módszeréről.” *Táncművészet*, 5. évf., 7. szám, 1955, pp. 312–313.
- . „Tánc kutatás és tánc hagyomány Zala megyében.” *Tánc kutatás és tánc hagyomány Dél-Dunántúlon*, szerkesztette Bodai József, Népművelési Propaganda Iroda. 1981, pp. 50–60. Néptáncosok Könyvtára 1.
- . „Vélemény: Dr. Kiss Gáborné: Egy élet a népművészet varázsában című pályázatáról.” 1998, BTK Zenetudományi Intézet, Néptánc Archivum, Akt.1458. 1 oldal, gépirat.
- Pesovár Ferenc. „Néptánc kutatás Somogy megyében.” *Tánc kutatás és tánc hagyomány Dél-Dunántúlon*, szerkesztette Bodai József, Népművelési Propaganda Iroda, 1981, pp. 38–49.
- Petermann, Kurt. Levél Martin Györgynek. 1965. december. 30., BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Martin György kéziratok hagyatéka, 027/3.2.2. 1 oldal, gépirat.
- . „Noch erklingen sie... Volkstanz-Filmaufzeichnungen und Volkslieddokumentation 1972. 1. Teil” [„Még hallatják hangjukat... Az 1972-es néptáncfilmfelvételek és népdalok dokumentációja. 1. rész.”] *Neue Zeitung*, 18. évf., 24. szám, 1974, p. 7.
- . „Noch erklingen sie... Volkstanz-Filmaufzeichnungen und Volkslieddokumentation 1972. 2. Teil” [„Még hallatják hangjukat... Az 1972-es néptáncfilmfelvételek és népdalok dokumentációja. 2. rész.”] *Neue Zeitung*, 18. évf., 25. szám, 1974, p. 7.
- . „Noch erklingen sie... Volkstanz-Filmaufzeichnungen und Volkslieddokumentation 1972. 3. Teil” [„Még hallatják hangjukat... Az 1972-es néptáncfilmfelvételek és népdalok dokumentációja. 3. rész.”] *Neue Zeitung*, 18. évf., 26. szám, 1974, p. 7.
- . „Noch erklingen sie... Volkstanz-Filmaufzeichnungen und Volkslieddokumentation 1972. 4. Teil” [„Még hallatják hangjukat... Az 1972-es néptáncfilmfelvételek és népdalok dokumentációja. 4. rész.”] *Neue Zeitung*, 18. évf., 27. szám, 1974, p. 7.
- . „Noch erklingen sie... Volkstanz-Filmaufzeichnungen und Volkslieddokumentation 1972. 5. Teil” [„Még hallatják hangjukat... Az 1972-es néptáncfilmfelvételek és népdalok dokumentációja. 6. rész.”] *Neue Zeitung*, 18. évf., 28. szám, 1974, p. 7.

- . „Noch erklingen sie... Volkstanz-Filmaufzeichnungen und Volkslieddokumentation 1972. 6. Teil.” [„Még hallatják hangjukat... Az 1972-es néptáncfilmfelvételek és népdalok dokumentációja. 1. rész.”] *Neue Zeitung*, 18. évf., 29. szám, 1974, p. 7.
- . „Noch erklingen sie... Volkstanz-Filmaufzeichnungen und Volkslieddokumentation 1972. 7. Teil. Ergebnisse der folkloristischen Dokumentation.” [„Még hallatják hangjukat... Az 1972-es néptáncfilmfelvételek és népdalok dokumentációja. 7. rész. A néprajzi gyűjtés eredményei.”] *Neue Zeitung*, 18. évf., 30. szám, 1974, p. 7.
- , szerkesztő. *Tanzbibliographie 1-10: Verzeichnis der in deutscher Sprache veröffentlichten Schriften und Aufsätze zum Bühnen-, Gesellschafts-, Kinder-, Volks-, und Turniertanz sowie zur Tanzwissenschaft, Tanzmusik und zum Jazz.* [Táncbibliográfia 1-10: Német nyelvű írárok és tanulmányok jegyzéke a színpadi-, báltermi-, gyermek-, nép-, és versenytáncról, valamint a tánctudományról, tánczenéről és a dzsesszről.] VEB Bibliographisches Institut, 1960–1970. 10 kötet.
- , szerkesztő. *Tanzbibliographie 11-20: Verzeichnis der deutschsprachigen Schrifttums über den Volks-, Gesellschafts- und Bühnentanz.* [Táncbibliográfia 11-20: Jegyzék a német nyelvű irodalomról a népi, társasági és színpadi tánc témakörében.] VEB Bibliographisches Institut, 1971–1975. 10 kötet.
- , szerkesztő. *Tanzbibliographie 21-30: Verzeichnis des deutschsprachigen Schrifttums über den Volks-, Gesellschafts- und Bühnentanz.* [Táncbibliográfia 21-30: Jegyzék a német nyelvű irodalomról a népi, társasági és színpadi tánc témakörében.] VEB Bibliographisches Institut, 1975–1979. 10 kötet.
- Schön Mária és Harmath Lajosné. *Bäumlein, Traumlein - Mondókák, dalok és játékok Hajósról.* Landesselbstverwaltung der Ungarndeutschen, 1998.
- Szentpál Mária, Sz., szerkesztő. *Baráti Népek Táncai: Bolgár, cseh, lengyel, német, román néptáncok.* Zeneműkiadó Vállalat, 1953.
- Timár Sándor. *Pilisvörösvári német táncok.* Magyarországi Német Dolgozók Demokratikus Szövetsége, 1958.
- . „Schritts német gyermekjáték feldolgozás.” 1960, Idézve: Keszler Mária: „A magyarországi nemzetiségek körében folytatott táncgyűjtésekről.” *Táncművészeti Értesítő*, Magyar Táncművészek Szövetsége, 1. szám, Magyarországi Német Dolgozók Demokratikus Szövetsége által kiadott hazai táncok jegyzéke, 1967, pp. 88–89.
- . „Keringő és Polka.” 1965, Idézve: Keszler Mária: „A magyarországi nemzetiségek körében folytatott táncgyűjtésekről.” *Táncművészeti Értesítő*, Magyar Táncművészek Szövetsége, 1. szám, Magyarországi Német Dolgozók Demokratikus Szövetsége által kiadott hazai táncok jegyzéke, 1967, pp. 88–89.
- Tóth Ágnes. *Németek Magyarországon 1950–1970.* Társadalomtudományi Kutatóközpont / Argumentum, 2020.
- Varga Anna. *Két szomszéd falu: Adatok Kölesd (magyar) és Kistormás (német) községek összehasonlító néprajzához.* Különlenyomat az Acta Universitatis Szegediensis Secto Philologica 15. kötet, 1. füzetéből. Városi Nyomda és Könyvkiadó Részvénytársaság, 1940.
- Vargha Károly. *A délkeleti Zselic: Tájföldrajzi, településtörténeti és magyar-német összehasonlító népzene kutatási adatok.* Csurgói Könyvtár, 17. kötet, Csurgói Református Csokonai Vitéz Mihály Gimnázium, 1941.
- Vajk Mária. „Klatsch-Walzer” Idézve: Keszler Mária: „A magyarországi nemzetiségek körében folytatott táncgyűjtésekről.” *Táncművészeti Értesítő*, Magyar Táncművészek Szövetsége, 1. sz, Magyarországi Német Dolgozók Demokratikus Szövetsége által kiadott hazai táncok jegyzéke, 1967, pp. 88–89.
- . „Peppi polka.” *Ungarndeutsche Volkstänze, Heft 3.* / Magyarországi német táncok, 3. füzet, Magyarországi Német Dolgozók Demokratikus Szövetsége, 1987, pp. 5–16.

- . „Polka und Walzer.” *Ungarndeutsche Volkstänze, Heft 3. / Magyarországi német táncok*, 3. füzet, Magyarországi Német Dolgozók Demokratikus Szövetsége, 1987, pp. 59–72.
- . „Tarjáni lánytánc.” *Ungarndeutsche Volkstänze, Heft 3. / Magyarországi német táncok*, 3. füzet, Magyarországi Német Dolgozók Demokratikus Szövetsége, 1987, pp. 33–44.
- Weber-Kellermann, Ingeborg. „A magyarországi németek néprajzi kutatásának kérdéséhez.” *Néprajzi Értesítő*, 40. évf., Akadémiai Kiadó, 1958, pp. 29–36. Arcanum Digitális Tudománytár, adt.arcanum.com/hu/view/NeprajziErtesito_1958/?pg=30&layout=s&query=ingeborg. Szkenelt.
- Wenczl József. „Baranyai német táncok: Wenczl József koreográfiája.” *Ungarndeutsche Volkstänze, Heft 2.*, [Budapest: Magyarországi Német Dolgozók Demokratikus Szövetsége,] é.n., pp. 1–35.
- Wild Frigyes. „Beszámoló a német nemzetiségi kulturfelelősök tájegységi értekezletére. Az 1963-66. évi tömegpolitika és kulturmunka értékelése.” 1966, Magyarországi Német Kulturális és Információs Központ és Könyvtár, In. Nr. 3078. 15. Kézirat.
- Wild, Katharina és Regine Metzler. *Hoppe hoppe Reiter. Reime, Lieder und Spiele aus der Baranya*. [Hoppe, hoppe Reiter: Mondókák, dalok és játékok Baranya megyéből.] 4. Auflage, Lendesselbstverwaltung der Ungarndeutschen / Ungarndeutsches Pädagogisches Institut, 2008. Első megjelenés: 1979, Lehrbuchverlag.

Függelék

Függelék 1.

Karl Horak nem beazonosítható, ill. nem fellelhető, de hivatkozott írásai (Kiss Gáborné, „A magyarországi német táncagyomány...” 1979, 457–458; Manherz, *A magyarországi német nemzetiség...* 70). Címfordítás nélkül.

Horak, Karl. Volkstanzschaften zur Volkstanzforschung in der schwäbischen Türkei. Karten der Verbreitung des Siebensritts, des Neubayerischen, der Patschtänze, des Nonnentanzes in der Schwäbischen Türkei. Leipzig. 1940.

———. Der Schmied. Volkstanz aus der Schwäbische Türkei. Salzburg. 1952

———. Patschpolka aus der Schwäbische Türkei. Sazburg. 1952.

———. Rückwärtspolka aus der Schwäbische Türkei. Salzburg. 1952.

———. Hans Daml. Volkstanz aus der Schwäbischen Türkei. Salzburg. 1953.

———. Der Volkstanz in den deutschen Sprachinseln des Ostens. Jahrbuch für Volkskundeder Heimatvertriebenen 5. 1960, pp. 247–263.

Függelék 2.

A Deutscher Kalender-ben és a Neue Zeitung-ban megjelent táncagyománnyal kapcsolatos írások. Válogatta a tanulmány szerzője. Címfordítás nélkül.

„Alten Tänzén auf der Spur.” Deutscher Kalender, 1968, pp. 208–212.

Báling, Josef. „Wir Stellen uns vor: Alte Tänze wieder in Mode.” Deutscher Kalender, 1985, pp. 96–97.

„Die Soroksárer Nationalitätentanzgruppe.” Deutscher Kalender, 1974, pp. 127–133.

„Eingeladen vom Demokratischen Verband der Ungarndeutschen: „Der Tanz« weilte beim 5. Volkstanzfestival in Sopron, Ungarische VR.” Deutscher Kalender, 1974, pp. 135–140.

„Folkloresammlung auf Farb- und Tonfilmen.” Deutscher Kalender, 1974, pp. 195–215.

Hartmann, Edith. „Städte / Gemeinden: 45 Jahre Deutsche Traditionspflegende Tanzgruppe.” Deutscher Kalender, 1998, pp. 102–106.

Hock Ibolya. „Unser Lebelement ist der Tanz.” Deutscher Kalender, 1977, pp. 142–143.

Hornung Erna. „Újpetre.” Deutscher Kalender, 1971, pp. 159–162.

Horváth István. „Frohe Stunden dem Publikum - Kulturarbeit in Véménd.” Deutscher Kalender, 1971, pp. 163–165.

„Kalenderteil. Die Kulturgruppe von Tscholnok.” *Deutscher Kalender*, 1964, p. 5.

„Hajóser Schwaben auf der Bühne.” *Deutscher Kalender*, 1965, pp. 82–84.

Kiss, Elly, „Trotz Kälte warmen Herzens... Die Kulturgruppe aus Csolnok auf Gastspielreise.” *Neue Zeitung*, 9. évf., 1.szám, 1965. 01. 01., p. 3.

———. „Verliebt in die Volkskunst: Der Weg einer Volkstanzlehreerein.” *Deutscher Kalender*, 1967, pp. 139–142.

———. „Fünfzehn erfolgreiche Jahre: Die Kulturgruppe von Mecseknádasd.” *Deutscher Kalender*, 1969, pp. 175–177.

- . „Deutsche Kulturgruppe in Pári.” *Deutscher Kalender*, 1977, pp. 189–192.
- Klar, Elisabeth S. „Alte Motive - in neuen Tänzen: Gespräch mit der Tanzlehrerin Mária Vajk.” *Neue Zeitung*, 7. évf., 5. szám, 1963. 02. 01, p. 5.
- Knabel, Wilhelm. „Schwäbische Hochzeitsbräuche in der Tolnau.” *Deutscher Kalender*, 1958, pp. 134–138.
- Krix, Georg – Heinrich Bruck. „Schwäbische Hochzeitsbräuche in Ungarn.” *Deutscher Kalender*, 1958, pp. 91–99.
- „Lehrkurs für Volkstanzinstruktoren.” *Deutscher Kalender*, 1970, pp. 143–147.
- „Nemesnádudvar: Nimmt die kulturelle Arbeit wieder auf.” *Deutscher Kalender*, 1968, pp. 75–80.
- „Mädel lass zum Tanz dich führen.” *Deutscher Kalender*, 1974, pp. 193–194.
- Rauschenberger, Elisabeth. „Die Mecseknádasder Tänzer.” *Deutscher Kalender*, 1958, pp. 144–145.
- Reger, Anton und Franz Kerner. „Kulturrundreise in der Baranya.” *Deutscher Kalender*, 1974, pp. 256–262.
- „Überraschung: Tolnauer deutsche Tänze.” *Deutscher Kalender*, 1970, pp. 264–267.
- Schmidt, Karl. „Lieder und Tänze in Villány.” *Deutscher Kalender*, 1958, pp. 81–85.
- Wild, Friedrich. „Freude zu spenden, ein Herzensbedürfnis.” *Deutscher Kalender*, 1958, pp. 56–61.
- . „Tanzen und Singen das liegt uns im Blut.” *Deutscher Kalender*, 1970, pp. 86–95.
- . „»Tanzen und singen, um Freude zu bringen.« 25 Jahre Volkstmsensemble Inselneudorf/Szigetújfalu.” *Deutscher Kalender*, 1979, pp. 102–109.
- . „15 Jahre Waschludter Ensemble.” *Deutscher Kalender*, 1981, pp. 80–84.
- „Zehn Jahre Spiel und Tanz.” *Deutscher Kalender*, 1966, pp. 102–106.

Függelék 3.

Részlet Kurt Petermann Martin Györgynek írt leveléből. Lipcse, 1965.12.30.

Az eredeti levéllel megegyező szövegmásolat:

[...] Von unserem Gespräch über die Aufzeichnung von Volkstänzen deutscher Mindereiten in der Volksrepublik Ungarn habe ich unserem Direktor, Herrn Dr. Oeser, berichtet.

Auch Dr. Oeser hält eine Aufzeichnung der Volkstänze für notwendig. Wir werden versuchen, die technischen Fragen zu klären. Sobald ich über diese Frage genauen Bescheid habe, werde ich an Sie schreiben.

Ich habe in meinem Bericht angegeben, daß eine 14-tägige Exkursion mit unserem Ton- und Filmwagen für die erste Sammelaktion genügen würden. Diese Zeit ist natürlich nur dann ausreichend, wenn Sie, lieber Kollege Martin, die noch notwendigen Vorarbeiten im Lande vorbereiten würden. Vielleicht können wir beide einen Plan für diese Aufnahmetätigkeit entwerfen, ehe das Aufnahmeteam (Tontechniker, Kameramann und Fahrer) in Aktion tritt. Ich würde einige Zeit vorher dann nach Ungarn kommen, und wir könnten gemeinsam die Vorarbeit erledigen. [...] Ihre Vorstellung zu diesen Ausführungen würde mich interessieren [...]. (ZTI MGy. KH. 027/3.2.2.)

Tánc kutatás Vajdaságban: A vajdasági Tisza mente

Bevezető

Sokéves, önkéntes gyűjtőmunka és archívumi kutatás eredményeként, 2016-ban a *Népművészet Ifjú Mestere díj* pályázatra készült el az első tanulmányom, összegezve a vajdasági táncfolklórral kapcsolatos addigi kutatási eredményeket. A *Vajdasági Magyar Folklórközpont* 2018-ban megjelentetett egy tanulmánykötetet, a *Népművészet Ifjú Mesterei Vajdaságban* címmel – ebben a kiadványban jelent meg első publikációm –, melyben értekeztem a Tisza mente hagyományos táncairól. A Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék hallgatójaként alapszakos szakdolgozatomban *A vajdasági Tisza mentén élő magyarok tradicionális táncéletének kutatása* címet viselte, majd ezen kutatások további eredményeit foglalta össze a *Tradicionális tánc kultúra a vajdasági Tisza mentén (1920–1990)* címet viselő mesterszakos vizsgamunkám, amelyben a vajdasági Tisza mente táncipológiai meghatározására, a táncok és táncrendek formái, strukturális, és funkcionális analizálására töreksem.

Tradicionálisnak vélem azokat a táncokat – eredetüktől függetlenül –, amelyek több generáción át öröklődtek és a közösség kollektív ízlése szabályozott. Ilyennek tekintem a hagyományos értelemben vett magyar néptáncokat.¹ Ezek mellett vizsgálom a délszláv eredetű és polgári táncokat is.

A vajdasági Tisza mente általános néprajzi jellemzése

Vajdaság Szerbia északi, Magyarországgal határos, részben magyarok által lakott területe. Etnikai összetétele rendkívül változatos: míg az 1900-as évek táján arányosan lakták magyarok, németek és más délszláv népek, napjainkra főként a szerbek és a magyarok népességarányosan a legmeghatározóbbak a régióban, azonban szlovák, horvát, roma, román, bunyevác, ruszin, jugoszláv, makedón, ukrán, német, albán, szlovén és bolgár nemzetiségek szintén megtalálhatóak (vö.: Kósa László, *Paraszti polgárosulás...* 139–146). Három nagy folyója, a Duna, a Tisza és a Száva három földrajzi területre osztja a tartományt: Bácskára, Bánátra (Bánságra) és Szerémségre.

¹ Pálffy Gyula ekképpen határozza meg a *néptánc* fogalmát:

A tágabb értelemben vett folklór egyik művészeti ága, melynek tartalmi és formai jegyeit a mindenkor népi fogalmába tartozó társadalmi rétegek és csoportok változó tudatrendszere és esztétikai normái határozzák meg. Az így kialakult évezredek és évszázadok tradícióinak továbbélése, a korábbi hagyományból sarjadó organikus és egyenetlen fejlődés, a kölcsönhatások, valamint a differenciálódás és integrálódás a táncfolklór alakulását és strukturáját meghatározó alapvető tényezők. Ezek eredményeként rajzolódnak ki a regionális tánc kultúrák körvonalai, az etnikus specifikumok és nemzeti jegyek. A táncetnológia, táncfolklorisztika, az egyetemes tánc- és művelődéstörténet tanulmányai alapján határozhatók el a tánc hagyományban egymás mellett élő tánc történeti rétegek, körvonalazható a tánc őstörténete és választható az európai néptánc főbb korszakai (110–111).

1. ábra. Vajdaság térképe a fontosabb kutatási pontokkal. Készítette a szerző.

Vajdaság magyarok által lakott területe – eddigi kutatásaim alapján² – három táncdialektológiai egységre osztható: a Dél-Duna mentére (Gombos, Doroszló, Bácskertes),³ az al-dunai székelyek lakta területekre (Hertelendyfalva, Székelykeve, Sándoregyháza) és a Tisza mentére.⁴

A jelenkori néprajzi vizsgálatok alapján a Tisza bácskai és bánági oldalát kulturális értelemben is egységes kistérségi egységként kezelhetjük. A *Magyar Néprajzi Atlasz* számítógépes csoportelemzése is ezt támasztja alá,⁵ azzal az eltéréssel, hogy Bácska Duna menti részét a nyugati középrégióhoz sorolja.⁶ Bácska és Bánág területi egységét a Tisza folyó választja ketté.⁷ A 20. század elején a bácskai és bánági térségben túlnyomórészt magyar ajkú lakosság élt, amely kulturális értelemben is egységes kistérségi egységet alkotott, elkülönülve a környező vegyes lakosságú magyar népességtől.⁸

A térség a középkorban sűrűn települt, magyarul lakott táj volt, de lakossága a török hódoltság másfél évszázada alatt csaknem teljesen elpusztult (Kósa, „Tisza mente” 297). A mai Bácskában élő magyarok elődeinek zöme a 18. század második felében, az 1740-es és az 1790-es évek között érkezett meg

2 Ezt a meghatározást eddigi archívumi kutatásaimra és terepen történő gyűjtéseimre alapozom, amelyek 2015-től folytattam mindhárom említett területen.

3 A települések szerb nyelvű elnevezéseinek listája a tanulmány végén található. Lásd: Függelék 1.

4 Más területekről nem áll rendelkezésünkre kutatási információ (Resócki, „Ügyességi táncok...” 20).

5 Borsos Balázs néprajzkutató, a *Magyar Néprajzi Atlasz* kilenc kötete alapján klaszteranalízis vizsgálattal határozta meg a magyar népi kultúra regionális struktúráját (Borsos).

6 A Duna menti tömbmagyarság három településre összpontosul: Gombos, Doroszló és Bácskertes, amelyek betelepülésükből kifolyólag eltérő kultúrával rendelkeznek Bácska más területeitől (Borsos 246).

7 Fontos megjegyezni, hogy a jelenlegi vajdasági néprajzi kutatások is ez alapján igyekeznek behatárolni a régiókat.

8 Bővebben lásd: Borsos 251.

reményekkel teli, új hazájába.⁹ A Tisza mentére (Zentát és Magyarkanizsát kivéve) csak az 1751-es tisza szerb határőrvidék végleges felszámolása után érkeztek magyarok. Az újonnan érkezők elsősorban Óbecsét, Péterrévét, Adát, Zentát, Magyarkanizsát és Martonost népesítették be (Pénovátz 8).¹⁰ A bácskai magyar telepítések utolsó hulláma a 18. század végére és a 19. század elejére tehető, mely főként Temerin, Mohol és Bácsföldvár újranépesítését foglalta magába (Pénovátz 8).¹¹ A bánáti magyar telepítések rendszeresítésére csak 1778 után kerülhetett sor. A lakosság túlnyomó része Szeged vidékéről, Csongrád és Csanád megye tájairól vándorolt a bánási területre (Pénovátz 8–9).¹²

A Tisza menti helységek hatalmas, termékeny határai kedveztek a mezővárosok fejlődésének. A 19. század második felétől jelentős tanyásodás, külterjes állattartás, búza- és kukoricatermesztés, valamint a gyáripar szinte teljes hiánya jellemezte a vidéket. A Tisza menti településeket a vasútvonal egészen a 19. század végéig teljesen elkerülte, ez jelentősen visszavetette a fejlődésüket (Borsos 254). Meglehetősen fejlett, polgárosult paraszti kultúráját, színes és gazdag folklóráját, amely az újabb keletkezésű, tanyaközpontokból növekedett falvakban virágzott legtovább, a néprajzi kutatás viszonylag kevésbé ismeri (Kósa, „Tisza mente” 297; bővebben lásd: Borsos 254–255).

A *Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlaszának kommentárköte* nyomán további ismereteket tárhatunk fel a terület identitására vonatkozóan. Az adatok alapján megfigyelhetjük, hogy a megkérdezettek szülei – lényegében a két világháború között – leginkább helyben, vagy a szomszédos településen éltek. Ez magával hozza azt, hogy az adatközlők zöme a szülői házban élt, a szülők földjét művelte. Az itteni katolikus magyarság házassági rendszerét etnikai és vallási endogámia jellemezte, istentiszteletre, imádkozásra kizárólag magyar nyelven került sor – az itt leírt megállapításokat a múlt század időszakára vetíthetjük ki (bővebben lásd: Papp, „Identitás” 203–210).

Mint említettem a néprajzi kutatások a Tisza bácskai és bánáti oldalát külön egységként tekintik. A különbségtétel valószínűleg a két terület közötti gazdasági eltérésekből és azok adta lehetőségekből eredeztethető. Míg a bácskai termőtalaj jobb minőségű földet adott az itt lakóknak, addig a bánáti oldalon a szikes talaj kevésbé volt alkalmas a gazdálkodásra. Ellenben a bánáti legelők jobb lehetőséget biztosítottak az állatok tartására. Mindkét területnek megvolt – és ma is megvan – a természet adta lehetősége a saját javainak előállítására. Emellett szüksége van azoknak a beszerzésére is, amelyeket maga nem tud megtermelni a közvetlen környezetében, így rákényszerült a közvetlen kereskedelemre a másik vidékkel. A kereskedelem legfontosabb és legnagyobb lehetőségeket nyújtó formája a vásár volt. A Tisza menti vásártartó települések (Óbecse, Zenta, Magyarkanizsa, Törökkanizsa) mellett Szabadka és Szeged is kiemelt jelentőségű volt a lakosok számára. Már a századforduló táján hajó közlekedett Belgrád és Szeged között heti több alkalommal, amelyet a környéken élők is nagy örömmel

9 Az elnéptelenedett területeket a 17. században elsősorban balkáni népek, főleg szerbek, majd később a 18. század folyamán már a bécsi udvari kamara által szervezett és irányított német ajkú telepesek népesítették be. Az elsőnek érkező magyar telepesek a Dunántúlról – Baranya, Tolna, Somogy, Zala és Veszprém megyéből – érkeztek, és főként a Duna menti, illetve a közép-bácskai területeket lakták be (vö.: Pénovátz 7).

10 A telepesek legnagyobb részt római katolikus vallásúak voltak, bármerről érkeztek is (Pénovátz 8).

11 Leginkább eltérő a reformátusok eredete, akik II. József türelmi rendelete után 1785–1887 között a jobb élet reményében érkeztek a közép-bácskai Pacsér, Ómoravica és Bácsfeketehely helységekre. Nagyobb részben a Nagykunságból, kisebb részben a Jászságból és a Kiskunságból. (vö.: Kósa, *Paraszti polgárosulás...* 139).

12 Érkeztek telepesek a Tiszántúlról és Felvidékről is. Az 1883-as országos telepítési mozgalom eredményeképp Pancsova környékére bukovinai székelyek költöztek, akik új hazájukban megalapították Hertelendyfalvát, Székelykevet, és Sándoregyházát, amelyek ma a legdélebbi magyarlakta települések a Kárpát-medencében. Szerémségbe eleinte szerb és horvát nemzetiségűek, rajtuk kívül német, szlovák, cseh és ukrán telepesek települtek a 18. század folyamán. A határőrvidékek felosztása után az olcsó földek vonzották ide az ekkorra már meglehetősen felduzzadt lakosságú bácskai községek lakóit. Ekkor jöttek létre a szerémségi magyar szörványok: Satrinca, Maradék, Nyékinca, Herkóca, Ürög, Vogány, Platičevo, Erdővég, Bingula és más falvak. (vö.: Pénovátz 9–10).

használtak ki. A fő vásártartó településekre a Tisza bácskai és bánati oldaláról is érkezett lakosság. Arra is találunk adatot, hogy akár Egyházaskéről is rendszerességgel utaztak Zentára, a heti piacra fokhagymát és más kerti zöldségeket árulni. De olyan kereskedőkkel is beszélgettem, akik bácskai származásuk ellenére, a bánati oldalon folyamatosan, a mai napig árulják a termékeiket Nagykikindától egészen a Tiszaszigeti határátkelőig. Adatközlők elmondták, hogy felmenőik még a „tiltott időkből” is a szajáni dohányt a Tiszán, csónakban lopva hordták át a bácskai oldalra és adták el (Resócki, Interjú Boros Istvánnal; Resócki, Interjú Zombori Péterrel; Resócki, Interjú Nagypál Antallal; Resócki, Interjú Kósó Gézával).¹³

Essen szó az állatkereskedelemtől is. A bánati termőföld inkább kedvezett az állattartásnak, melyet a helyiek ki is használtak. Kedvező áron adták el az állatokat a bácskai kupeczeknek, akik a másik oldalon maguk számára jobb áron adták tovább. Az összes adatközlő, akivel interjút készítettem, egységesen egyetértett abban, hogy folytonos kereskedelem folyt a Tisza jobb és bal partja között, bármelyik időszakot is vizsgáljuk komolyabban. A vásárok és piacok mellett fontos említést tenni még a búcsúk jelentőségéről is. Ezen alkalmak – a szórakozási forma mellett – a más faluba (olykor a Tisza másik oldalára) elköltözött családtagok újbóli találkozását tették lehetővé, amely a mai napig őrzi hagyományát. Meglátásom szerint semmi nem indokolta azt, hogy a bácskai és bánati területek az adott lehetőségek függvényében ne működtek volna együtt. Általánosan elmondhatjuk, hogy ez egyértelmű volt a Tisza mindkét oldalán élő lakosságnak és közösségnek – Borsos Balázs kutatómunkája is ezt támasztja alá (lásd bővebben: Borsos 251–255).

Kutatástörténet Vajdaságban

Vajdasági tánc kutatással kapcsolatos első közlések, amelyeket a jelenlegi kutatások a felszínre hoztak az 1950-es évek elejére tehetőek. Penavin Olga munkássága nyomán tudjuk, hogy Margarita Debeljak és Milica Ilijin „összegyűjtötte a vajdasági magyar táncokat” és 1953-ban a *Vajdasági Magyar Kultúrtanács* támogatásával *Madarske narodne igre iz Vojvodine* címen meg is jelentette (65–66).¹⁴

Már ekkoriban igény mutatkozott a táncok módszeres kutatására, amelyet az akkori politikum is támogatott:

Az 1952-ben megtartott palicsi Magyar Ünnepi Játékok alkalmával kiderült, hogy nagy szükség van szervezett és irányított néprajzi kutatómunkára, t. i. egyes népi táncsoportoknak nem volt eredeti népi viselete, hanem valamiféle 'magyarosch' ruhában léptek fel, az is megesett,

¹³ Az adatközlőkre vonatkozó információk a tanulmány végén találhatóak. Lásd: Függelék 2.

¹⁴ Milica Ilijin és Martin György személyesen ismerték egymást és baráti viszonyt ápoltak. Ezt a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenettudományi Intézet Néptánc-kutató Archívum [továbbiakban: ZTI Néptánc Archívum] Martin György kéziratosa hagyatékában őrzött levelezésükből tudjuk (Ilijin, Levél ...). Fontos kiemelni, hogy a megjelent kiadvány inkább az intézményesített hagyományörzés bemutatására vállalkozik, mintsem a tradicionális falusi táncanyagok reprezentálására. Ezt támasztják alá Nehrer Lajos és Bartuc Szilveszter kutatók későbbi megállapításai is.

Nehrer Lajos az egykori újvidéki Hungarológiai Intézet (tudományos intézet, mely a jugoszláviai magyarság nyelvének, irodalmának, művelődéstörténetének és folklórájának tanulmányozására alakult) külső munkatársaként, valamint táncsoportok vezetése mellett udvarnoki tanítóként tevékenykedett (Bartuc Szilveszter munkásságát a későbbiekben részletesen tárgyalom). Martinnal való levelezéseikben mindketten írnak az említett könyvről: Nehrer úgy gondolja, hogy ez a szerb nyelvű írás „hézagos és sok hiba is van benne”, valamint kiemeli, hogy „nagyon sok tánc nincs lejegyezve”. Hiányolja azt is, hogy a könyvben egyáltalán nem olvashatóak táncfolklorisztikai adatok (Nehrer, Levél ... [1970]). Mindezek mellett leírja azt is, hogy Martin utasítása alapján a már lejegyzett Gyöngyösbokrétság táncokra nem fektetett különösebb hangsúlyt, ezek alól csak azok a kivételek, amelyeket még nem jegyeztek le korábban (Nehrer, Levél ... [1973]). A Nehrer levelezés esetében a szögletes zárójelben feltüntetett évszám meghatározása a szerző saját kronológiai értelmezése alapján.

A hitelesség kérdését is vizsgálja: „Közben értesültem arról is hogy alkalma volt látni a dunai népek tánc fellépésén a mi Jugoszláviai Bácskertes /Kupuszina/ táncsoportot Sturc József vezetésével. Azt a csoportot én is jól ismerem. Itt levélben hassadalmas volna megvitatni annak a csoportnak a munkáját és a táncok bizonyos eredetiségét” (Nehrer, Levél ... [1973]). Egy rövid bekezdés erejéig Martin György és Milica Ilijin szakmai megállapításai is visszakövethetőek a levelezésekből:

Egyezem az ön [sic!] véleményével, hogy a munkát a legrégibb táncokon kell kezdeni, úgyszintén egyezem a filmzés gondolatával – mindenesetre egyes dolgokat színesre [sic!] is lehetne felvenni – habár Milica Ilijin és általában a Beográdiak teljesen elvetnek. Azzal érvelnek, hogy legjobb ha a lejegyző [sic!] a táncokat megtanulja és azután lejegyz. Arra is vállalkozom, mert nagyon szeretek táncolni is (Nehrer, Levél ... [1971]).

Bartuc pedig ekképpen fogalmazza meg véleményét: „[...] az az érzésem, hogy az abban közölt anyagtól kellene, hogy legyen valami több anyag is.” (Bartuc, Levél ... 1978).

hogy nem eredeti népi táncokat jártak. Ennek elkerülésére a Vajdasági Magyar Kultúrtaács keretében 1953-ban megalakult a néprajzi bizottság, mely egy néprajzi-néprajzi gyűjtő tanfolyamot szervezett, megismertette a gyűjtés fontosságát, célját, módszerét, technikáját. (66)

Vajdaságban az első filmre rögzített táncos gyűjteményeket vélhetően (tekintettel arra, hogy a két időszak közötti kutatásokról egyelőre nincsenek pontos adataink) Martin György és Vásárhelyi László végezte 1969-ben. Martin kéziratos hagyatékában részletesen olvashatunk egy 1969. decemberében megvalósult vajdasági gyűjtőút beszámolójáról ([Martin], „Jelentés az ...”). A belgrádi televízió újjvidéki részlegének magyar fiókszerkesztősege meghívására, Martin közel egy hetet töltött Vásárhelyivel – a Népművelési Intézet Művészeti Osztályának főelőadójával – Vajdaságban december 4. és 10. között. Utazásuk célja egy akkoriban megindítandó, jugoszláviai magyar televíziós adáshoz néptánc vonatkozású forráslehetőségek feltárása volt. A kutatómunka első fázisaként a Vajdaság területén működő paraszt-együttesek műsorait nézték meg, ahol Martin feladata a „néptáncanyag hitelességének megállapítása volt” ([Martin], „Jelentés az ...” oldalszám nélkül)¹⁵ Vásárhelyi pedig a színpadra állításra-és a feldolgozásra vonatkozó javaslatait tette meg ([Martin], „Jelentés az ...” oldalszám nélkül).¹⁶

Az alábbiakban Martin 1969-es vajdasági kutatóútjának tanulságait, szakmai meglátásait igyekszem összefoglalni és részletesen bemutatni az általa – leírtak alapján – kutatott hét település függvényében. A nyolc oldalas jelentésében Martin referálja, hogy a vizsgált együttesek táncanyagai a magyar táncművelés különböző rétegeiből származnak: találunk eredeti néptáncokat (Ürményháza), gyöngyösbokrétás kompozíciókat (Bácskertes¹⁷, Doroszló), népies műtáncokat (Horgos, Gombos), folklorizálódott polgári társas táncokat (Hertelendyfalva), valamint stilizált néptánckompozíciókat (Pancsova) is közöttük. Azonban felhívja a figyelmet arra, hogy ezen besorolás a valóságban nem mutatkozik ilyen karakterisztikusan, a táncművelés különböző rétegei keveredve is jelentkeznek egymás mellett – az együttesek művészi tevékenységének irányzatait részletesen tárgyalja a dokumentum további részében. Martin szerint a táncok feldolgozásának és színpadra állításának koreográfiai módszerei túlnyomóan az egyszerű szerkesztési elveket követik, azonban az előadásmódjukat illetően a tapasztalataik sokkal kedvezőbbek: általánosan elmondható, hogy „nagyerejű, átütő, szuggesztív előadásmód” ([Martin], „Jelentés az ...” 2) jellemzi őket, amely az élő hagyományok közelségének köszönhető. Azonban elterjedt jelenség a betanult koreográfia előadása, ami viszonylag keveset oldódik fel szabad improvizációban. Ezáltal az egyéniségek bemutatására kevesebb lehetőség nyílik a kötött kompozíciókon belül, mely a magyar néptáncok sajátossága – a rögtönzés –, szemben akár a nyugati, akár a balkáni népek kötött formájú táncjaival. A zenei kíséretet többnyire „magyar bandák” szolgáltatják, akik többségükben akkordikus tisztázásra szorulnak – ez alól kivételt képez a kimagasló teljesítményt nyújtó kupuszinai zenekar –, de a zenekarok dallamkészlete is minden esetben alapos

15 Saját szavai alapján – a jelentés következő lapjain ezt konkretizálja is: gyűjtőmunka, néprajzi hitelesség, régibb hagyományréteg felismerése és feltárása ([Martin], „Jelentés az ...” 2).

16 Arról nem áll rendelkezésünkre információ, hogy ezt a megkezdett munkát folytatták-e a továbbiakban. Azonban Martin beszámolójából egyértelműen kiolvasható, hogy a televízió mintegy harminc fős kollektívájának megismerése igen jó benyomást tett rá. Elégedettségét fejezi ki a vezetőség irányában is, akik a „tévéséktől szokatlan lelkiismeretességgel” tervezik és kezdik meg a néprajzi ismeretterjesztést, a vajdasági magyarság hagyományainak feltárását és propagálását – mely folyamatot a Hungarológiai Intézettel közösen kívánják végezni, amennyire azt a televízió keretei lehetővé teszik. Amint írja hajlandóságot lát arra is, hogy a kifejezetten televíziós produkció céljával készített filmek, felvételek mellett „öncélú” néprajzi anyagörögzítést is végezzenek ([Martin], „Jelentés az ...” oldalszám nélkül). Ezek a néprajzi vonatkozású felvételek a későbbiekben – és napjainkban is – nyomon követhetők a televízió munkásságában.

17 Továbbiakban *Kupuszina* néven hivatkozom rá, ugyanis a források jelentős részében is ekképpen használják.

revízióra vár: a műmagyar, legjobb esetben új stílusú népdalok uralkodnak a zenei repertoárban, s a meglévő régebbi stílusréteg egy-egy darabja is csak Kupuszinán használatos. A dokumentumban Martin kitér arra is, hogy a tánc csoportok művészeti munkájára döntő hatással vannak a művészeti vezetők egyéniségei, karakterük, képességeik és felkészültségük – azonban látóköriük szélesítésére, ismereteik bővítésére lenne szükség, amely elsősorban a néprajzi hitelesség, a gyűjtőmunka és az értékesebb, régebbi hagyományréteg felismerésére és feltárására vonatkozik ([Martin], „Jelentés az ...” oldalszám nélkül, 1–2).

Ahogy korábban azt említettem Martin és Vásárhelyi által meglátogatott kutatópontok Ürményháza, Kupuszina, Doroszló, Gombos, Horgos, Hertelendyfalva és Pancsova¹⁸ voltak. Ha ezen településeket összevetjük Debeljak és Ilijin *Mađarske narodne igre iz Vojvodine* címen közölt kiadványával megfigyelhetjük, hogy a szerzőpáros is ugyanezen települések táncait tartotta fontosnak bemutatni könyvükben.¹⁹ Ennek nyomán feltételezhetjük azt, hogy a kutatópáros ütemtervét és beosztását a hivatkozott publikáció nyomán szervezték meg a helyi gyűjtésszervezők.²⁰

Mint Martin leírja, a korábbiakban tárgyalt településeken a magyar táncok különböző rétegeinek változataival találkozunk. Néprajzilag nagyobb jelentőségűnek tekinti azokat, amelyek kifejezetten paraszti eredetűek, és régiesebb formai jegyek nyomait viselik – erre példákat Gomboson, Doroszlón és Kupuszinán találunk. Ezek az énekszóra járt leány-körtáncok,²¹ az eszközös táncok, a pásztortáncok, valamint a *lakodalmi ugrós* vagy *dus*. Beszámolójában is kitér rá, hogy a felsorolt táncok rögzítése mindenképpen elsőrendű feladat – ha töredékes formában is tűnnek fel – ([Martin], „Jelentés az ...” 5), de a kutatómunka végeztével készült televíziós interjú alkalmával is kiemeli, hogy e vidék legértékesebb táncformája az ugrós-dus tánc típus (Fehér Gyula 01:38–02:01).

Legelőbbnek és legvitálisabb táncnak a *lassú* és *friss csárdást* véli, melyeknek a gyűjtési és rögzítési lehetőségeire ezekben a falvakban lát korlátlan lehetőséget, mind a fiatalabb, mind az idősebb generáció körében ([Martin], „Jelentés az ...” 5).

A gombosi csoportról²² írt véleményében kifejti, hogy egy meglehetősen konzervatív formában őrizték meg a régi Gyöngyösbokrétás műsort. A bemutatott rövid kompozíciókból a következőket tartja kiemelkedőnek: *kökényfa*, *csiraj bubos*, *tüskömugrás*,²³ *bukrostüsköm*, *csutoratánc*, *pásztortánc*, *békátánc*, *csárdás* és *lippentős*, *csalogatós csárdás*, *tus*. A fiatalok filmre vétele mellett különösen fontosnak tartja a csoport idősebb táncosának, Dobsay András²⁴ táncának a rögzítését [*lassú* és *friss csárdás*, *csalogatós*, *csutoratánc*, *pásztortánc*] ([Martin], „Jelentés az ...” 5). A korabeli források is beszámolnak, és elismerően nyilatkoznak a helyi táncgyűjtés munkájáról. Véleményük szerint a gombosi bokrétások őrizték meg leghitelesebben az „ösi népszokásokat”, valamint külön kiemelik a *tüsköm* nevű „rendkívül régi” táncot (Farkas, *Bokréta* 80–82).

18 Feltételezhetően Hertelendyfalva közelsége miatt került Pancsova település táncanyaga is a kutatók látószögébe.

19 Ez alól csak Ürményháza a kivétel. Arra vonatkozóan, hogy mi alapján keresték fel az ott élőket nem áll rendelkezésünkre információ.

20 „[...] hogy a magyar csoportoknak segítsünk abban, hogy fellépéseikkor azt mutassák meg, ami igaz, tiszta és szép, lejegyeztük a legjellegzetesebb táncokat, melyeket a magyar nép táncol Gomboson, Doroszlón, Kupuszinán, Horgoson, és Hertelendyfalván [sic!], mert úgy véljük, hogy a táncok ezekben a falvakban őrizték meg legtisztábban a stílust és a technikát” (Szűgyi 6–7).

21 Martin megjelölt könyvébe már az itt gyűjtött anyagok is bekerültek. (Martin, *A magyar körtánc és európai rokonsága* 37, 126. [Kupuszina, Doroszló], 37, 87, 95, 106, 107, 115, 126, 348 [Gombos]).

22 A csoportok elnevezéséről nincsenek pontos adatok, így a Duna menti Folklor Fesztiválok megnevezését használok: *Gyöngyösbokréta Népi Együttés* (Gila, „Jelentés a VI. Duna menti...” 5).

23 Erre a későbbiekben a karikázót „helyettesítő” táncként hivatkozik Gombos tekintetében (Martin, *A magyar nép táncai* 51).

24 Dobsay András (1893–1981) Gombos kiemelkedő táncos egyénisége volt, Évtizedeken át vezette a helyi táncgyűjtést – két világháború között elsőként kezdeményezte Vajdaságban a Gyöngyösbokréta mozgalomhoz való csatlakozást (Bővebben lásd: Cs. Tóth, utolsó letöltés: 2023.12.21).

A doroszlói együttes²⁵ igen nagy értéket képvisel a táncok kitűnő paraszti táncolásmódja és a zenekar minősége miatt, azonban Martin szükségesnek látja zenei szakértő bevonását és ezen művészeti terület korrekcióját. Táncokból elsősorban a *csirajozás*, a *lassú és friss csárdás* (*lippentős*), valamint a *dus* jelent különösebb értéket. A táncok improvizatív készsége lehetővé tenné a szabad táncolás rögzítésének a lehetőségét is ([Martin], „Jelentés az ...” 4). Az 1930-as évek végéről származó forrásokban, a *körmagyar*, *tulipáncsárdás*, *lippentyűs*, *bokázós* táncok is megtalálhatóak, melyek a leírtak alapján a „legszebb sikert aratják” (Farkas, *Bokréta* 77).

1969-es látogatásuk során megállapítják, hogy a kutató csoportok közül a legkevesebb szakmai javításra a kupuszinai együttes²⁶ szorul,²⁷ amelyet kiváló zenei kíséret és paraszti táncolásmód jellemez. Martin hangsúlyozza, hogy a lehetőségekhez mérten célszerű lenne – a zárt kötött táncok mellett – a fiatalok szabad táncának a felvétele is. Kiemeli a *lassú és friss csárdás*, a *körscárdás*, valamint az *ugrós* táncok jelentőségét a településen ([Martin], „Jelentés az ...” 4). Ezt a jelentőséget mi sem bizonyítja jobban annál, hogy ezen terepkutatás alkalmával Martinék maguk is táncfilmkészítést készítettek a helyi táncgyűjtés fiatal tagjairól, és az említett tánc típusokról (ZTI Néptánc Archivumának Filmtára 0712 [továbbiakban: ZTI Ft.])²⁸.

Kupuszin mellett másik kiemelt fontosságú településnek Ürményháza tekinthető. Ennek fő oka, hogy – Kupuszinához hasonlóan – itt is készítettek felvételt a helyi idősök táncáról, amely megtalálható a ZTI Néptánc Archivumában (ZTI Ft. 0713). Azonban számos kérdés merül fel az itt gyűjtött anyagok kapcsán. Martin leírja, sem fiatal táncscsoport táncát-, sem idősök által színpadra állított kompozíciókat nem láttak. Az idősebbek improvizatív táncának megtekintése után úgy gondolták, hogy tánc hagyományok ebben a faluban már kevésbé élhettek. Az adatközlők tánca,²⁹ a rendelkezésre álló citerazene kíséret gyengesége miatt talán nem fejlődhetett ki oly mértékben, hogy reális képet fessen a helyiek tánc-készségéről – véli Martin, majd hozzáteszi, hogy vonózenekari kíséretre való megtáncolásuk, valamint a színpadi magamutogatás megszüntetése talán jobb produkciót eredményezne egy esetleges televíziós felvétel céljára ([Martin], „Jelentés az ...” 5).

Vásárhelyi már másként értékeli a látottakat a televíziós interjú alkalmával:

Idős embereknek a táncát láttuk Ürményházán, ami talán néprajzi relációban a legérdekesebb, de egyben tanulság is minden együttes számára, hogy az eddig megtanult táncokon kívül igyekezzenek föl kutatni a községekben a még élő táncokat, olyan formájú táncokat, amiket sok esetben nem is tartanak táncnak, mert hiszen természetesnek veszik, hogy mulatság közben táncolnak és nem is veszik figyelembe, hogy itt mennyi érték van még ezekben a táncokban, a rögtönzött improvizált táncokban (Fehér Gyula 03:32–04:08).

25 Doroszlói Népi Együttes ([szerző nélkül], „Díjazott csoportok. II. Duna menti Folklorfesztivál” 2).

26 Kupuszinai Népi Együttes ([szerző nélkül], „Díjazott csoportok. IV. Duna menti Folklorfesztivál” 4).

27 Arról nincsenek ismereteink, hogy a táncscsoportok szakmai korrigálását célul tűzték-e ki a kutatóút megkezdésekor. Azonban azt biztosan állíthatjuk, hogy Martin igyekezett véleményezni és értékelni az együtteseket. Érték számára – és munkatársai részére – főként azok az archaikus jelenségek képviseltek, amelyek a 19. század közepén bekövetkezett polgári átalakulás előtti korszakban jelentek meg. Ennek következtében a magyar táncfolkloristák szinte teljesen elhanyagolták a polgárság társas táncainak elemzését – eltekintve attól, hogy már a 19. század végén a vizsgált tánc kultúra részét képezték. A magyar tánc kutatása idegennek tekintette ezeket a táncokat, szemben a régi- és új stílusú táncrétegekkel, amelyek az ezt megelőző időszakot jellemezték. Ettől függetlenül el kell mondani, hogy Martin kiválóan értelmezte a rendelkezésre álló tudományos paradigmákat és megfelelően alkalmazta azokat a táncanyagokra. Továbbá képes volt ezeken a megközelítéseken túl is gondolkodni (Varga 86–97).

28 A hivatkozott filmek listáját lásd: Függelék 4.

29 A gyűjtés alkalmával közreműködő adatközlők jelentős része a századfordulót megelőző, vagy követő években született, és többségük nem ürményházi származású, hanem a környező településekről odatelepült. Ezt a születési anyakönyvek alapján tudjuk.

Egyfelől érdekesnek tekinthető kettőjük eltérő véleménye a helyben látott táncanyagról, másfelől azonban meglepő, hogy ennek ellenére mégis lefilmezték a helyi idősök táncát. Ha tüzetesebben megvizsgáljuk a HUN-REN BTK ZTI Néptánc Tudástár filmjegyzékét,³⁰ szembetűnő számunkra, hogy az egykori Jugoszlávia, ezen bánati területéről egyéb táncgyűjtés nem készült – valamit Debeljak és Ilijin sem foglalkoznak vele a könyvükben. Logikus magyarázatnak az tekinthető, hogy ezen hiányosságok pótlása okán került mégis sor a helyiek táncának a filmezésére. Martin publikációiban is egyetlen helyen találunk adatot arra vonatkozóan, hogy az itt gyűjtött táncokra hivatkozik: a helyiek a *lassú és friss csárdást, lassús és frisses* névvel illetik (Martin, *A magyar nép táncai* 61).

Martin szerint Hertelendyfalván a bukovinai székelység tánckincsének azt a rétegét látták, amelyet még a bukovinai tartózkodásuk idején vettek át polgári és idegen forrásokból, ezek jórészt német eredetű táncok, melyek egész Közép- és Kelet-Európában megtalálhatóak, azonban ez az anyag sajátos változatokban és szvitszerű fűzésben él. Megőrzésre, rögzítésre Martin méltónak tartja őket.³¹ Úgy gondolja, hogy a bukovinai székelységek régiesebb táncanyagának feltárására kísérletet kell tenni – mely véleménye szerint Hertelendyfalván már csak a legöregebb generációnál lelhető fel. Ezek a régies szabad szerkezetű férfi és páros táncok (*csárdás, verbunk*) öregektől történő rögzítése kiegészíthetné azt az egysíkú és szegényes képet, amelyet a kötött német eredetű folklorizált társastáncok jelentenek – ebből a célból javasolja a lakodalmi *vornyik tánc* felelevenítését, amely szintén gazdagítani tudná a helyi táncsoport műsorát ([Martin], „Jelentés az ...” 3).

A horgosi táncosok értékelését a tévé interjúban is megteszik. Mint elmondják az 1930-as években megalakuló horgosi Gyöngyösbokrétás táncsoprot a népies műtánc és néptáncok³² sajátos ötvözetét hozta létre – ennek élő formájával találkoztak Horgoson, mely igen gazdag és változatos kompozíciókban nyilvánult meg (Fehér Gyula 00:59–01:14; 02:52–03:07).

A hajdani együttesvezető Hegedűs László³³ jó érzékkel és ízléssel vegyítette a népies műtáncokat a helyi néptáncanyaggal. Martin javaslatot tesz arra vonatkozóan, hogy a táncokat és azok kompozícióit rövidítsék és egyszerűsítsék le, illetve tartalmilag tegyék koncentráltabbá a televíziós felvétel céljára – ugyanakkor a zenei kísérlet korrektúráját is erősen szorgalmazza. Hiányolja azonban az „igazi” *lassú és friss csárdást*, továbbá a *körscárdást* is – melyet a fiatalok mindegyike ismer és igen szépen, stílusosan, rögtönözten táncol. A műsorban szereplő népies műtáncokat (*Ritka búza, Magyar kettős, Kisbokázó, Nagybokázó*)³⁴ szintén értéknek tekinti, de hangsúlyozza, hogy azonban ezeknek a valódi paraszttáncokat nem lenne szabad háttérbe szorítania. A televíziós felvételre a következő kompozíciókat ajánlja: *Ribizli, Koszorús, Toborzó, Gatyás, Nagybokázó, Sarkas csárdás, Tipegős* ([Martin], „Jelentés az ...” 3–4).³⁵

30 Néptánc Tudástár – Filmek: <https://neptanctudastar.abtk.hu/hu/films>

31 Itt kell megjegyezni, hogy filmezésre javasolja az itt látott táncokat, de ezt valószínűleg csak a televízió számára ajánlja. Korábbi publikáciomban (Resócki *A bácskai Tisza...* 182) magam is táncfilmezésként közlöm az 1969.12.04-én készült hertelendyfalvi gyűjtést a HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet Népzene Kutató Archivumban [továbbiakban: ZTI Népzenei Archivum] fellelhető Mg. Jk. 0171. 042–043. számú magnószalag jegyzőkönyve alapján, ám mint utólagosan kiderült ekkor táncfelvételt nagy valószínűséggel nem készítettek a gyűjtők.

32 Elszórt adatokat találunk az eredeti táncokra vonatkozóan is: „Különösen érdekesek az öregek szólótáncai, párban és anélkül” (Bövebben lásd: H. L. 33).

33 Dr. Hegedűs László névéhez köthető a horgosi Gyöngyösbokrétá megalakítása. Munkásságához tartozott a horgosi népi táncok és dalok felkutatása, azok betanítása és alkalmazása. (Bövebben lásd: „Művelődési tevékenység a két háború között”). Mindezek mellett jelentős kutatómunkát folytatott a kalocsai járás területén: a lakodalmi és fonószokásokat, továbbá táncéleti adatokat vizsgálva (Hegedűs László, „Kalocsa és környékének táncélete” 204).

34 Az itt és lentebb felsorolt táncok közül többet is említ Debeljak és Ilijin könyvükben (116–147), melyekre ezt követően Martin is hivatkozik saját publikációjában (*Magyar tánc típusok és táncdialektusok* 102–104).

35 Az 1990-es évek közepén Felföldi László és Nagy Albert – szegedi tánckutatók és gyűjtők – is feltérképezték a horgosi

A tapasztalataik nyomán, beszámolójuk végén pontokba szedve javaslatokat tesznek, mellyel a vajdasági magyar táncgyűttesek munkáját kívánják támogatni és szakmailag előre mozdítani – a leírtak alapján kiolvashatjuk, hogy legnagyobb hiányosságnak a megfelelő szakemberek képzését látják. ([Martin], „Jelentés az ...” 6–7).

A Duna Menti Folklórfesztiválok – és más hasonló jellegű rendezvények – alkalmával, több neves néptáncutató közreműködésével készültek felvételek az 1960-as évek legvégén és az 1970-es évek folyamán.³⁶ Ki kell azonban emelni, hogy ezen alkalmakon főként a színpadra állított koreográfiákat vették filmre a gyűjtők.

Fontos számunkra viszont, hogy ezen gyűjtések alkalmával nem csak a magyar, hanem a más nemzetiségek hagyományos táncait is felgyűjtötték, melyek a későbbi kutatások során meghatározó fontosságúnak bizonyultak.³⁷

A Duna Menti Folklórfesztiválok műsoraihoz szorosan már nem köthető, azonban említésre méltó, hogy Berkes Eszter saját gyűjtőútja alkalmával, az al-dunai³⁸ Székelykevév végzett táncfilmezést (ZTI Ft. 0773). Az 1972.06.01-én készült Fjk. 0773 számú helyszíni jegyzőkönyv alapján a forgatást azonban nem sikerült befejezni, mert eleredt az eső (Berkes, Helyszíni jegyzőkönyv).

tánckészletet, és értekeztek a horgosi táncokról:

Nemrégiben adtuk hírül a rovatunkban, hogy a horgosi műkedvelők nagy munkába fogtak: hathatós és szakavatott segédlettel megpróbálják begyűjteni az eredeti horgosi néptáncokat. A horgosi népdalok több neves gyűjtő válogatásában szerepelnek, a táncokról azonban még mindig nincs hiteles leírás. A Magyar Tudományos Akadémiától kapott útmutató, kérdőív segítségével folyik a munka. Az első eredmények összegezése is hamarosan megkezdődik majd annak a néptáncbórnak a keretében, amelyet július 22-e és 27-e között szervez a horgosi Testvériség Művelődési Egyesület a Szelevényi erdőben (Miskolci 11).

A táncbórt követően Nagy Albert, a horgosi táncok rekonstruálásában résztvevő néptáncpedagógus ekképpen vélekedett a helyi táncokról:

Amikor a horgosiak a segítségemet kérték, az érdekelt, milyen táncos hagyomány van itt. Néhány helybeli idős ember mutatott táncleépéseket, ez azonban bizonyítottan nem a régi hagyományból való mozgásanyag. Akkor úgy döntöttem, a dél-alföldi anyaghoz nyúltunk, a korábbi gyűjtésből. Azonban a további gyűjtés reményét sem adtuk fel. Dr. Felföldi Lászlóval, a MTA táncosztályának vezetőjével augusztusban Horgoson és környékén gyűjtést végzünk, hátha találunk adatközlőt, aki mentes az újabb, említett színpadias hatásoktól (m. k. 9).

Eddigi ismereteink szerint efféle adatokat nem sikerült feltárniuk.

36 Bácskertes, Temerin, Horgos, Doroszló, Gombos, Mohol (ZTI Ft. 0773); Bácskertes (ZTI Ft. 0827); Gombos, Bácskertes (ZTI Ft. 0846); Gombos (ZTI Ft. 0996).

37 Zombor (ZTI Ft. 0703); Zentagunaras (ZTI Ft. 0888); Szivác (ZTI Ft. 0996).

38 Felföldi László gyűjtőtársaival végzett kutatásokat az al-dunai székelyek körében az ezredforduló táján – ezek az itt gyűjtött anyagok még feltárássá és digitalizálásra várnak (Resócki, Skype-interjú Felföldi Lászlóval).

Kutatások a vajdasági Tisza mentén

A vajdasági Tisza mentén az 1970-es évek végétől kezdve indult meg az a kutató és gyűjtőmunka, melynek keretében több alkalommal végeztek táncfilmezést a régióban. Ezek a gyűjtések a ZTI Néptánc Archívumában találhatóak meg. A rendelkezésünkre álló felvételek, Kispac (ZTI Ft. 1030), Völgypart

2. ábra. Bartuc Szilveszter portréja.
Forrás: Részlet Gyarmati Mária magántulajdonában lévő családi fényképből.

(ZTI Ft. 1009), Mohol (ZTI Ft. 1009; Ft. 1030), Óbecse (ZTI Ft. 1030; Ft. 1049), és Csantavér (ZTI Ft. 1049) településeket foglalják magukba.³⁹ Ezeket a táncfilmeket Bartuc Szilveszter, Csáby László, Felföldi László és Nagy Albert⁴⁰ készítették. A hivatkozott táncfilmezéseken kívül meg kell említenünk egy 1991-ben Csantavéren és 1992-ben Völgyesen készített felvételt, melyet Nagy István⁴¹ rögzített, s melyet maga a gyűjtő bocsátott a rendelkezésemre. A Csantavéren készült felvételen Tandi Tibor, szabadkai származású – később Magyarországon élő és tanuló – néptáncpedagógus is közreműködött.

Az 1970-es évek legvégén indult el a Szegedi Tudományegyetem néprajz szakán egy kezdeményezés, amely elsődleges céljaul a teljes Alsó-Tisza-vidéki régió táncéletének feltérképezését tűzte ki. Martin szakmai vezetése mellett olyan vajdasági kutatók is helyet kaptak a társaságban, mint Bodor Anikó népzenekutató és

Bartuc Szilveszter – moholi koreográfus –,⁴² aki igen jó kapcsolatot ápolt Martinnal.⁴³ Felföldi László elmondása alapján ennek a nagyszabású kutatási kezdeményezésnek fő oka az volt, hogy nem álltak rendelkezésre megfelelő táncéletre vonatkozó adatok Vajdaság területéről. Mind a magyarországi, mind pedig a vajdasági szakemberek nagyon örültek ennek a vállalásnak, melyben kölcsönösen támogatták egymást (Resócki, Skype-interjú Felföldi Lászlóval).

39 Drea falujában is végeztek filmezést, azonban az ott gyűjtött tánc típusok és azok meghatározó karakterei eltéréseket mutatnak a vizsgált térség táncaitól, így ez szorosan nem köthető a Tisza mentéhez (ZTI Ft. 1049). Meg kell említeni, hogy a ZTI Néptánc Tudástár filmjegyzékében, csak Hódmezővásárhelyen készített felvétel szerepel, azonban a jegyzőkönyvekből már egyértelműen olvasható a további vajdasági települések listája is (ZTI Fjk. 1049).

40 Nagy Albert hagyatékában megtalálható filmfelvételek a ZTI Néptánc Archívumában kutathatók, egyelőre leltári számmal.

41 Elhivatott néprajzi gyűjtő, a Vajdasági Magyar Folklorikózpont szakmai vezetője. Ismereteit különböző néptáncoktatói képzéseken szerezte.

42 Bartuc Szilveszter (1937–2008) – a helyiek által Szilvi bácsiként ismert koreográfus és gyűjtő – a vajdasági Moholon született. Édesapja (Bartusz Lajos) szabó, míg édesanyja (Szőke Erzsébet) háztartásbeli volt. Szakmáját tekintve jogászként dolgozott a *Ravnica* kereskedelmi vállalatban (Resócki, Interjú Miklós Nándorral). Néptáncoktatói képesítését Budapesten szerezte (Resócki, Interjú Gyarmati Máriával). Munkatársai és tanítványai szemében ő volt „a nagybetűs hagyományápoló, a néptáncoktató”, főleg, amíg a Moholi Kultúrkör a virágkorát élte. Fontosnak tartotta, hogy az elhivatott amatőr hagyományápolók figyelmét a tradicionális és eredeti népi kultúra felé irányítsa, „hogy kiirtsa a magamutogató ún. operett-magyarságot” – ahogy saját hitvallását sokszor hangoztatta (Miklós 15).

43 Alkalmanként személyesen vitte haza autójával Martin Györgyöt Budapestre a szegedi találkozók után, olykor pedig kölcsönösen szállást adtak egymásnak hol Moholon, hol Szegeden, hol pedig Budapesten (Resócki, Interjú Felföldi Lászlóval). Szilvi bácsi is sokszor emlegette ismerőseinek, hogy Martinnal nagyon jó viszonyt ápolnak. Számos alkalommal utazott Budapestre személyes találkozókra. Ilyen alkalmakkor nagyszámú ajándékba kapott, újonnan megjelent könyvvel, monográfiával és népzenei kiadvánnyal érkezett haza. Ebből kifolyólag óriási szakkönyvtárral rendelkezett, amelyhez erősen ragaszkodott (Resócki, Interjú Miklós Nándorral). Halála után kerestem fel lányát és családját, de közölték velem, hogy nem tartották fontosnak a munkásságát és minden gyűjtött felvételt, jegyzetet, valamint a számtalan ajándékba kapott publikációt kidobták.

Felföldi azt is hangsúlyozza, hogy nehéz terepnek bizonyult Vajdaság, ugyanis főként „emlékmorzsákat” találtak, azonban kiemeli, hogy ettől függetlenül Bartuc egész Vajdaság felkutatásában gondolkodott, nem csak szűkebb Tisza menti pátriájában (Resócki, Skype-interjú Felföldi Lászlóval). Ezt Martinnak címzett 1978-as levelével is alátámaszthatjuk: afelől érdeklődik, hogy a „délbánati székely táncanyagot” miként tudná jobban megismerni, mert úgy érzi, hogy nem igazán tudott a helybéli székelyek bizalmába férkőzni. Azt gondolja, hogy a táncanyaguk egy részének felderítésével talán közelebb kerülhet hozzájuk (Bartuc, Levél ... 1978).

Majd a Tisza mentére vonatkozó kutatási terveit ekképpen folytatja:

Felföldi Lacival megbeszéltük, hogy az ősz folyamán, a mezőgazdasági munkák befejezte után átjön hozzánk és egy néhány helyet körüljár velünk. Ugyanis Búrany [sic!] Bélával is beszéltem erről és maga is ígérte, hogy csatlakozik hozzánk ebben a munkában és maga is amiben tud besegít. Ugyanis ő az északbánati pusztákat még tőlem is jobban ismeri ahol viszont remélhetőleg elég sok dél-alföldi anyagra van kilátás (Bartuc, Levél ... 1978).

Burány 1977-ben készült interjúbán felveti, hogy a vajdasági népi táncok kutatása terén nem történt érdemleges előrelépés. Tisztában van vele, hogy a táncok filmes gyűjtése költséges, de a magán gyűjtéseket és dokumentációkat nem tartja elegendőnek.⁴⁴

Bartuc, Felföldi és Nagy, 1978 decemberében felvételeket készítettek Moholon és Völgyparton. A következő évben is folytatták a munkát – ám ekkor Felföldi nem tudott csatlakozni hozzájuk, ugyanis nem kapta meg időre az útlevét az országba való beutazáshoz (Bartuc, Levél ... 1979). Martinnak címzett 1979-es levelében Bartuc csatolja az egy héttel korábbi Kispiacon, Moholon és Óbecsén készült filmes gyűjtéseik jegyzeteit, valamint beszámol a kutatások további tervezett menetéről.⁴⁵ Mint kiderült a táncgyűjtéseket és felvételezéseket nagymértékben befolyásolták a rendelkezésre álló filmtekercsek mennyisége.⁴⁶ Terveik alapján az adott év őszén kívánták folytatni Naggyal a gyűjtőmunkát Vajdaság területén, amennyiben lesz elegendő mennyiségű nyersanyaguk a filmezéshez, és maga Martin is érdemesnek tekinti a felvételeket a további kutatásokhoz.⁴⁷ Következő gyűjtőterületként Közép-Bácskát jelöli meg, majd Észak-Bánátot – ahol már adatközlőkre is utal, akik a rendelkezésükre állnak –, végezetül pedig Szerémséget említi, konkrétan Sátoroka települést,⁴⁸ ahol adatokat és adatközlőket talált az ugrós tánc felgyűjtési lehetőségére (Bartuc, Levél ... 1979 [Fjk. 1030⁴⁹]).

44 Két szakembert emleget – sajnos nem derül ki, hogy pontosan kikre gondol – akik nem tartoznak semmiféle intézményhez és megfelelő támaszuk sincs, azonban mégis kutatásokat végeznek (Reffle 14). Itt kell említést tenni arról, hogy Martin György is igyekezett bevonni a munkába a zentai származású neves néprajzkutatót Burány Bélát, ám baráti kapcsolatuktól függetlenül ez az együttműködés végül nem történt meg közöttük. Burány önéletírásaiban egyetlen rész olvasható, amely ezzel a témával foglalkozik, ezért a teljes fejezetet változtatás nélkül közlöm a 3. sz. Függelékben (Burány 58–59).

45 Mint korábban utaltam rá, Martin 1969-es vajdasági gyűjtőútja alkalmával a Tisza mentén – Horgos kivételével – nem végzett terepkutatást. Feltételezhetjük, hogy forrásai és meghívói kevésbé ismerték az említett régió táncgyűjtéseit, ugyanis azok nem olyan mértékben kerültek be a Gyöngyösbokrétta mozgalom sodrásába, mint más vajdasági nevesebb együttesek. Így arra sem volt lehetősége, hogy akár élő, tradicionális táncokat fedezzen- és gyűjtsön fel a Tisza mentén.

46 Kitér arra, hogy ebből kifolyólag egy moholi ugrós tánc felvétele sajnos csak Nagy Albert filmjei között található meg. Itt kell elmondani, hogy haláluk miatt nem volt lehetőségem velük személyesen beszélni, így csak feltételezéseink lehetnek. Ami bizonyosnak tűnik az elkészült filmek nyomán, hogy nagy valószínűséggel két kamerával dolgoztak. Ezt a ZTI Néptánc Archivumba bekerült Nagy Albert hagyatéka nyomán is láthatjuk. Vannak olyan folyamatok, amelyek mindkét kamerán megtalálhatóak, de olyanok is, amelyeket csak egy kamera vett felre.

47 A leadott anyagokban szembevetendő az, hogy a főbb hangsúlyt inkább magára a táncok filmezésére fektették – a kapcsolódó források gyűjtésére és pontosítására már kevesebb figyelmet fordítottak.

48 Feltételezhetően a mai Satrična településére gondol.

49 Fjk. hivatkozási számhoz megjegyzés: a hivatkozott forrás nem Martin György kéziratosa hagyatékában, hanem a ZTI Ft. 1030-as számú film jegyzőkönyvének anyagai között található meg.

A tervezett közép-bácskai (Csantavér, Drea, Óbecse) gyűjtés 1979 őszén megvalósult,⁵⁰ ám a kutatás folytatását adatközlőim szerint egyrészt Bartuc egészségi állapota, másrészt a szerb hatóságok megfigyelései és intézkedései sem tették lehetővé. Semmi adat nem bizonyítja azt, hogy a későbbi kutatást elvégezték volna.⁵¹

1980-ban Bartuc hangot is ad elkeseredésének Martinnak címzett levelében:

A nyár vagy koraősz folyamán tervezem, hogy felmegyek Pestre amikor Te is odahaza tartózkodol. Szeretnék egy óracsát beszélni veled. Egy kicsit panaszkodnék is, mert úgy érzem az utóbbi időben annyira magunk maradtunk itt a végeken. Minden információs vonalból kimaradunk s így csak nagy véletlen tudjuk az események fonalát megfogni (rendezvények, értekezések, stb). Úgy érzem eddig ez egy kicsit jobban ment az Intézet részéről is. (Bartuc, Levél ... 1980)

1986-ban a Gyöngyösbokrétá alkalmával pedig már ekképpen nyilatkozik:

Naphosszat jártam a falvakat, a magam költségén, itókaival megpakolt csomagtartóval, lesve az alkalmas pillanatot, – névnapot, falusi ünnepséget –, hogy szóra bírjam az adatközlőket, hogy földfedjek előttem legbensőbb énjüket. Aztán éjjeleken át bogarásztam az anyagot, hogy kiselejtezzem belőle azt, ami hamis, tisztán csillogjon a tánc, a dal, színpadra állítottam, s mi lett a vége? A kutya sem ugatta meg. Pedig de szépen hangzik az, hogy helyi, hazai anyagot kell prezentálni! (Farkas, „Fénylik-e ...” 10)

50 Sajnos az ekkor készült felvételek egy része megsérült, így a ZTI Ft. 1049. számú film bizonyos részei csak Nagy Albert hagyatékában meglekínthetők – ebbéli aggályát Bartuc is kifejezi levelében:

Nagyon szépen kérnék egy pár sorral jelezd, hogy az 1979 évi júniusi becsei és moholi gyűjtésünk filmanyagának kópiája elkészült e, és hogy az 1979 októberi ugyan-csak becsei és csantavéri gyűjtésről készült filmet előhívták e és hogy annak megszaggatott perforációja jelentett e nagyobb problémát az előhívásnál és a film használhatóságánál. Ugyanis volna gyűjteni való anyag még jócskán és bátoratlan vagyok ezzel a Krasznogorszk géppel dolgozni mindaddig míg nem tudom felőled, hogy a gép nem e tönkreteszi a nyersanyagot. Sajnálom ha a nyersanyag hiába tönkremenne [sic!]. Ha viszont ez a műszaki hiba nem probléma akkor folytatom a munkát egyedül is, mert Nagy Albertekkel elég körülményes összeegyeztetnünk az időket. Ők is igen elfoglaltak és így sajnálom az elmúlt időt. Bár Bercivel nagyon jól tudunk dolgozni a terepen, szinte előre tudjuk egymás gondolatát is minden szóváltás nélkül, ami viszont az ilyen munkánál igen lényeges. Egyébként ha Takács Andrissal valami uton [sic!] és módon találkozol, említsd meg neki az Admírárt amit decemberben kértem tőle, mert azért mégis az a legbiztosabb gép és nem kapok tőle semmi hírt (Bartuc, Levél ... 1980).

51 Jelenlegi ismeretek alapján azt gondoljuk, hogy itt szakadhatott meg a kutató- és gyűjtőmunka. Sok különböző tényező volt, ami véget vethetett a kutatásnak. Többen is elmondták a lenn feltüntetett adatközlők közül, hogy a szerb hatóságok is figyelemmel kísérték tevékenységüket, melyet a magyar népi kultúra megőrzése céljából végeztek. Amikor az 1970-es évek végén a táncfilmezéseket készítették Bartuc munkatársait is figyelmeztették, hogy készüljenek fel arra, hogy követik és megfigyelik őket. Csáby – aki szintén a gyűjtőcsapat tagja volt – elmondta, hogy őt az óbecsei gyűjtés alkalmával (ZTI Ft. 1049) több napra le is tartóztatták. Az akkori hatalom nem nézte jó szemmel azokat, akik a magyar kultúra megőrzéséért és népszerűsítéséért tevékenykedtek – politikailag üldözték, valamint emiatt több rendőrségi eljárás is folyt ellene. Ezt támasztja alá a következő interjúrészlet is, melyben Csáby így nyilatkozik:

Korábban hetvennél több táncscsoport volt a Vajdaságban – magyarárza. – Ennek felét »szétnyírták«, azaz vagy anyagilag tették lehetetlenné, vagy zárt ajtókat találtak, vagy a ruhákat vették el, máskor a csoportvezetőket félemlítették meg. Tíz éve kezdődött a »keménykedés«. Amikor a mi csoportunkat akarták ellehetetleníteni, egy parókián folytattuk a munkát, aztán magánházban. Hívtam újságírókat, de cikk nem jelenhetett meg rólunk (K. T. 3).

Többször hangsúlyozták Csábynak, hogy tilos magyarországi néprajzosoknak Vajdaságban filmezni. A magyarországi filmesektől az újvidéki hatóságok a filmeket elkobozták és ezeket nem adták soha többé vissza – azzal vádolták őket, hogy tiltott objektumokat filmezték (Szűnyogh 5). Bartucnak egyre több nehézséggel kellett szembe néznie, mind családi, mind egészségügyi, mind pedig munkahelyi viszonylatban, ezért lassan megszakadt a kapcsolat közte és munkatársai között. Martin halála mellett ezek az okok is közrejátszottak az események alakulásában. (Resócki, Interjú Miklós Nándorral; Resócki, Interjú Felföldi Lászlóval; Resócki, Interjú Csáby Lászlóval; Resócki, Interjú Paragi Lajossal) Helyszíni jegyzőkönyvből tudjuk, hogy Bartuc felkeresett több adatközlőt is, de ezekből a gyűjtésekből semmiféle dokumentáció nem maradt meg az utókornak (ZTI Fjk. 1049).

Jelenkori kutatások a vajdasági Tisza mentén

Saját gyűjtő- és kutatómunkám Vajdaság területén 2005 novemberétől a mai napig folyik. A kutatások előrehaladtával ténykedésem a vajdasági Tisza mente, 20. századjának táncéletére és táncművészetére orientálódott. Kezdetben számos szakmai kiadványt olvasva bíztam abban, hogy találok adatot a kutatásaimhoz, de hiába. Végül időm, helybeli személyeket kerestem fel, akikről olyan információkat tudtam meg, amelyekből el tudtam indítani a kutatásaimat. 2014 elején kerestem fel a ZTI Néptánc Archivum munkatársait. Ez a döntésem a vizsgálat rohamos gyorsulását hozta magával, ugyanis kutatási célra kézhez kaptam azokat a vajdasági táncfilmlezések gyűjtéseit az archívumból, amelyekre a kutatásomat felépítettem.

Adatgyűjtés során olyan személyeket kerestem meg, akik releváns információkkal tudtak szolgálni azokról az 1970-es évek végéről származó archív felvételekről, amelyek a vajdasági Tisza mentén készültek. Elsősorban a még élő táncos adatközlőket kutattam fel. Ezt a ZTI Néptánc és Népzenei Archivum helyszíni tánc- és zenei gyűjtések jegyzőkönyveinek nyomán végeztem (ZTI Fjk; ZTI Mg. Jk.). Összegyűjtöttem azon személyeknek a listáját, akik ezeken megtalálhatóak, majd hozzájuk illesztettem az ott megjelenő települések jegyzékét. Ezek után helyi kapcsolatokat kerestem azokra a településekre, ahol filmlezések történtek. Aránylag kis lélekszámú helyszíneket kellett felkeresnem (pl. Csantavér, Kispiac, Mohol), így viszonylag könnyen sikerült a helyiekkel adatolni az eredeti gyűjtéseket és megtalálni a még élő személyeket – akik a későbbi kutatások során lényeges és meghatározó adatokkal szolgáltak. Azonban több alkalommal nehézséget okozott a jegyzőkönyvek téves és hiányos adatolása. Előfordult ugyanis az is, hogy kispiaci adatközlők rendre moholiaknak szerepeltek a dokumentumban és csak a megjelenített településekből lehetett arra következtetni, hogy esetlegesen melyik adatközlőt érdemes más településen is keresni (ZTI Fjk. 1009; Fjk. 1030; Fjk. 1049; Mg. Jk. sz.n. [3889]; Mg. Jk. sz.n. [3908]).

Az is megtörtént, hogy a Zenetudományi Intézet online elérhető Néptánc Tudástárban fellelhető filmek adatai hiányosan kerültek feldolgozásra és bemutatásra. Ez történt a ZTI Ft. 1049-es film esetében is. Az adatbázis alapján ezen a filmszámon hódmezővásárhelyi táncokat láthatunk. Gyűjtők Felföldi, Nagy és Bartuc voltak. A hódmezővásárhelyi- és a moholi ügyességi táncok összehasonlítása kapcsán vizsgáltam meg az eredeti jegyzőkönyvet (ZTI Fjk. 1049), ahol már egyértelműen olvasható volt, hogy moholi, csantavéri, dreai táncok is szerepelnek, nem utolsósorban pedig – korábbi kutatásaimból ismert – óbcesei cigánytánc gyűjtés is, amely Bartuc egykori elmondásai alapján sokban hasonlított a Felső-Tisza-vidéki cigányok által járt táncokhoz.⁵² Ennek nyomán sikerült az adatközlők kilétét pontosan meghatározni más kutatott filmekben is.⁵³

Meglepően nagy mennyiségű adatot sikerült pontosítani, hol a filmekben szereplő, még élő – de már idős táncosokkal –, hol a leszármazottakkal, illetve közeli családtagokkal, hol pedig más lakosokkal, akikhez helyiek irányítottak – vélhetően a régi táncéletre vonatkozó ismereteik kapcsán.⁵⁴

52 A Tisza menti táncfilmlezések alkalmával 1979.10.26-án, Óbecsén filmeztek cigánytáncokat (Nagy Albert hagyatéka a ZTI Néptánc Archivumában található, egyelőre leltári szám nélkül). A filmen három férfi és egy nő táncol, hol a férfiak csoportosan (olykor a nő is csatlakozik), hol szólisztikusan, hol pedig a nővel párosan. Mint utaltam rá a felvételezés Óbecsén történt, azonban fontos kiemelni, hogy a felvételeken történő bemutatkozásukból kiderül, hogy feltételezhetően szerbittabéi születésűek lehetnek. Szerbittabé Bánát legkeletibb részén helyezkedik el – a román határ mellett, amely terület már szorosan nem köthető a Tisza mentéhez. Tekintettel arra, hogy a felvételen szereplők származásáról, valamint Óbecsére való költözésükről nem áll rendelkezésünkre pontos információ, ezért hitelesen nem sorolható be a gyűjtött anyag a Tisza menti tánc típusok közé.

53 Ilyen eset volt az, amikor az említett film alapján óbcesei adatközlők kilétét pontosítottam Nagy Albert hagyatékában.

54 Fábíán Jolán a vajdasági Tisza mente utolsó még olyan élő adatközlője, aki maga is táncolt fiatal korában az 1979-es kispiaci

A filmek jegyzőkönyveinek pontosítása mellett nagy figyelmet fordítottam a táncélet feltérképezésére is – táncalkalmakra, azok helyszíneire, elnevezéseire, a kiemelkedő táncos egyéniségek személyére és életére, valamint további kiegészítő információkra koncentráltam.⁵⁵

A gyűjtések során igyekeztem minden beszélgetést hangfelvétellel rögzíteni, terepnaplót készíteni, és mindezeket megfelelően adatolni. Ha mód volt rá, akkor adatközlőimet több alkalommal is felkerestem és ellenőrző gyűjtéseket végeztem.

Sajnos a filmek készítésekor a gyűjtők nem fordítottak kellő figyelmet a jegyzőkönyvek teljesmértékű kitöltésére és az adatok pontosítására. Ez a későbbiekben jelentősen hátráltatta a kutatást és az adatmeghatározást. Sok délszláv- és polgári eredetű – asszimilálódott – táncokra, amelyek rögzítésre kerültek csak olyan megnevezések olvashatóak, mint például: *körtánc* vagy *koló*, *aprózó kolószerű tánc*

3. ábra. Táncgyűjtés Kispiacon. Készítette a szerző: Kispiacon, 2017.04.30.

vagy *ugrós koló* (vö: ZTI Fjk. 1009; Fjk. 1049). Azonban meg kell jegyezni, hogy ez nem minden esetben a gyűjtők hiányosságát és pontatlanságát tükrözi. Elképzelhető az is, hogy a gyűjtések alkalmával maguk a táncosok sem tudtak már visszaemlékezni a táncok pontos nevére, ha feltételezzük, hogy mind rendelkezett valamiféle konkrét elnevezéssel. Gyűjtéseim során én is találkoztam olyannal, hogy a tánc elnevezését egy dallamsorhoz kötötték, vagy olyan megnevezéseket használtak, mint például az *ugrós csárdás*.⁵⁶

táncgyűjtés alkalmával (ZTI Ft. 1030). Ennek nyomán sikerült – ismereteire és emlékeire támaszkodva – az említett film jegyzőkönyvének teljes kitöltése és adatolása.

55 Ezek a táncélethez kapcsolódó adatok megtekinthetők és kutathatók a tanulmány végén lévő irodalomjegyzékben feltüntetett korábbi publikációimban, valamint a Szegedi Tudományegyetem BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék hallgatójaként készített vizsgamunkáimban (Resócki, *A vajdasági ...*, Resócki, *Tradicionális ...*).

56 Az adatközlő ezt a megnevezést az *oláhos* tánc definíálásához használta (Resócki, Interjú Fábián Istvánnal).

A vizsgált tánc kultúra a gazdaság átszerveződése és a modernizáció következtében gyökeresen megváltozott. Olyan adatközlőket helyenként találunk csak, akik a korábbi időkre emlékezve releváns ismeretekkel szolgálhatnak a kutatás szempontjából. Ennek a hiányosságnak nagy valószínűséggel az volt az oka, hogy a helyi, kis létszámú, a szakmához valamit is értő emberek nem megfelelő ismeretekkel rendelkeztek az eddigi kutatásokkal kapcsolatban,⁵⁷ amely a saját tájékozatlanságukból is adódott.

Elengedhetetlen volt számomra, hogy ahol még tudok, videofelvételeket készítek. Így jómagam is több – hosszabb-rövidebb – táncgyűjtést szerveztem az elmúlt években, Kispiac, Mohol és Ada területén – ahol erre még lehetőség adódott.⁵⁸ Ezeket a felvételeket saját jelzettel (pl.: RR_0005_2017_Ada, lásd bővebben: Függelék 4) is elláttam a pontos adatolás és későbbi bármiféle felhasználás érdekében, valamint nem utolsósorban elhelyeztem a ZTI Néptánc Archívumában.

4. ábra. Táncgyűjtés közben. Készítette a szerző: Kispiac, 2017.04.30.

A táncéletre és a tánckészletre vonatkozó adatokat közölnek a ZTI Néptánc Archívumának Kézirattárában található dolgozatok, melyeket önkéntes gyűjtők készítettek az 1990-es évek közepén

57 Bodor Anikó neves vajdasági népzene-kutató ekképpen ír: „Sajnálatos, hogy a lakodalom zenei anyagához szorosan kapcsolódó hangszerezzenét és táncokat nem kutatták érdemben, legfeljebb szóróványosan” (Bodor, *Vajdasági magyar népdalok III.* 6). Majd folytatja: „Debeljak, Margerita-Ilijin, Milica: Mađarske narodne igre iz Vojvodine. Novi Sad, 1953. Táncokládások Gombosról, Doroszlóról, Bácskertesről és Horgosról a bokréta mozgalom kapcsán. Az MTA Zenetudományi Intézet Néptáncosztályán található még egy tízpercesnyi filmfelvétel is, amelyet az 1970-es évek elején készítettek a becsei tanyavilágban, Dreán” (Bodor, *Vajdasági magyar népdalok III.* 6). Kutatások tükrében kijelenthetjük, hogy megállapítása téves, több táncgyűjtés is készült Vajdaság számos településén 1969-től kezdődően.

58 Ezek a táncgyűjtések a vidéken jóval a tradicionális tánc kultúra megszűnését követően kerültek felvételre. Már csak pár kispiai és moholi adatközlő táncát lehetett filmre rögzíteni. Fontos elmondani, hogy ezek a felvételek megkonstruált táncalkalmakkor készültek, amely magával hozza azt, hogy semmiképpen nem összehasonlítható egy organikus táncesenénnyel – táncmotívumok feltárására és azok vizsgálatára viszont alkalmas. Évek során sikerült közeli és jó kapcsolatot kialakítani azokkal az adatközlőkkel, akik táncát olykor több ízben videofelvétellel rögzítettük. Így volt alkalmam több családi – főként Kispiac településén – eseményen is ott lenni, és résztvevő megfigyeléseket folytatni. Hasonló filmezéseket és gyűjtéseket végeztem Gombos, Doroszló és Bácskertes településein is.

a vizsgált területről. Bodor ötkötetes *Vajdasági magyar népdalok* sorozata a táncokról,⁵⁹ Burány ebben a témában megjelent könyvei, számos újságcikk és egyéb megjelent kiadvány, a *Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlasza*, 2004–2008 között megrendezett *A Kárpát-medence táncos öröksége* és a 2021-ben megindult *Így kell járni...* néptáncpedagógus képzés hallgatói által készített táncfolklorisztikai dolgozatok és gyűjtések is tartalmaznak vonatkozó adatokat.

Nagy mennyiségű archívumi kéziratot, fényképet, dokumentumot, bocsájtott rendelkezésemre a HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet, a HUN-REN BTK Néprajztudományi Intézet, a Néprajzi Múzeum, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár, a szegedi Móra Ferenc Múzeum, a Zentai Városi Múzeum, a Zentai Történelmi Levéltár és más vajdasági archívumok.

Mivel funkcionális táncgyűjtések nem készültek a területről, ezért elengedhetetlennek tartom a Tisza menti családi, főként a lakodalmi felvételek digitalizálását, ezáltal vizsgálva tovább a helyi tánc hagyományokat és azok változását, alakulását. Azonban el kell mondani, hogy ezek a felvételek már abból a korból származnak, amikor a hagyományos táncélet lényegesen megkopott, így témám szempontjából kevés releváns információt közölnek.

Összegzés

A helyi értékekhez ragaszkodó néptáncoktatóként vizsgálódásom egyik fő céljának saját vidékem – a vajdasági Tisza mente – tánc hagyományainak megtanulását, használatba vételét és visszatartását tartom a legfontosabbnak. Jelen összefoglaló kutatástörténeti tanulmányom is hasonló indíttatással készült. Bemutatni kívántam azokat a korábbi, Vajdaságra vonatkozó 20. századi kutatási anyagokat, ismereteket és eredményeket, amelyeket eddigi kutatómunkám során sikerült feltárnom, ezáltal igyekszem hozzájárulni a magyar néptánc hagyományokról eddig megszerzett ismereteink bővítéséhez.

⁵⁹ Bodor Anikó könyveiben a dalok közlése mellé számos táncleltre vonatkozó tényrt ír le az adatközlők elmondásai nyomán. Sok esetben ezek jelentős többletinformációval szolgálnak a vizsgált témában.

Irodalomjegyzék

- Bartuc Szilveszter. Levél Martin Györgynek. 1978.09.07., BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Martin György kéziratosa hagyatéka 014. 1 oldal, gépirat.
- . Levél Martin Györgynek. 1979.06.16. BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, [Fjk. 1030]. 1 oldal, gépirat.
- . Levél Martin Györgynek. 1980.06.08., BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Martin György kéziratosa hagyatéka 014. 1 oldal, gépirat.
- Bodor Anikó. *Vajdasági magyar népdalok. Lírai dalok*. Forum, 1997.
- . *Vajdasági magyar népdalok II. Balladák, betyár- és pásztordalok*. Forum – Thurzó Lajos Közművelődési Központ, 1999.
- . *Vajdasági magyar népdalok III. Párosítók, lakodalmások, szerelmi dalok*. Forum – Thurzó Lajos Közművelődési Központ, 2003.
- . *Vajdasági magyar népdalok IV. Énekes Népi gyermekjátékok*. Forum – Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2008.
- Bodor Anikó – Paksa Katalin. *Vajdasági magyar népdalok V. Jeles napi szokások és jeles időszakok énekei*. Forum – Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2016.
- Borsos Balázs. *A magyar népi kultúra régiói 1. Dunántúl, Kisalföld, Alföld*. M-Érték, 2011.
- Burány Béla. *Így éltünk a Délvidéken 2. Hagyaték – Első könyv*. Nap Kiadó, 2013.
- Cs. Tóth Gabriella. „Dobsay András (1893–1981) munkássága.” *Vajdasági Magyar Értéktár*, 2021.08.04., www.ertektar.rs/ertektar/ertek/Dobsay-Andras-1893%E2%80%931981-munkassaga/288.
- Debeljak, Margita – Ilijin, Milica. *Mađarske narodne igre iz Vojvodine*. Bratstvo–Jedinstvo, 1953.
- Farkas Frigyesné Lichtneckert Margit. *Bokréta. A Jugoszláviai Magyar Műkedvelők Almanachja. 1919–1940*. 1940. Szerzői kiadás.
- Farkas Zsuzsa. „Fénylik-e a Gyöngyösbokréta? Beszélgetés Bartuc Szilveszter jeles vajdasági néptáncszakértővel.” *Magyar Szó*, 43. évf., 160. szám, 1986, p. 10.
- Fehér Gyula. Akadémija nauka umetnosti Intervju sa akademcima – Martin Djerđj [„Interjú az akadémikusokkal: Martin György, Vásárhelyi László.”], 1969. Radio-televíziya Vojvodine, 1970.01.05. Vajdasági Rádió és Televízió archívuma, D-4/70.
- Gila János. „Jelentés a VI. Duna menti Folklór Fesztivál eseményeiről.” 1978, BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Martin György kéziratosa hagyatéka 001. 19 oldal, összefűzött gépirat.
- Hegedűs László. „Kalocsa és környékének táncélete.” *Magyar táncfolklorisztikai szöveggyűjtemény*, szerkesztette Felföldi László és Karácsony Zoltán, II./A. kötet, Gondolat, Európai Folklór Intézet, 2006, pp. 204–212.
- H. L. „A horgosi gyöngyösbokréta.” *Bokréta. A Jugoszláviai Magyar Műkedvelők Almanachja 1919–1940*, szerkesztette Farkas Frigyesné Lichtneckert Margit, Szerzői kiadás, 1940, p. 33.
- Helyszíni jegyzőkönyv. Csantavér. Készítette Bartuc Szilveszter és Nagy Albert, 1979.10.24., 1979.10.28., BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Fjk. 1049. 26 oldal, kézirat és gépirat.
- Helyszíni jegyzőkönyv. Drea. Készítette Bartuc Szilveszter, Csáby László és Nagy Albert, 1979.10.23., BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Fjk. 1049. 26 oldal, kézirat és gépirat.

- Helyszíni jegyzőkönyv. Kispiac. Készítette Bartuc Szilveszter és Nagy Albert, 1979.06.09–10., BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Fjk. 1030. 15 oldal, kézirat és gépirat.
- Helyszíni jegyzőkönyv. Mohol. Készítette Bartuc Szilveszter, Felföldi László és Nagy Albert, 1978.12.14., BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Fjk. 1009. 5 oldal, kézirat.
- Helyszíni jegyzőkönyv. Mohol. Készítette Bartuc Szilveszter és Nagy Albert, 1979.06.09–10., BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Fjk. 1030. 15 oldal, kézirat és gépirat.
- Helyszíni jegyzőkönyv. Óbecse. Készítette Bartuc Szilveszter, Csáby László és Nagy Albert, 1979.06.09–10., BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Fjk. 1030. 15 oldal, kézirat és gépirat.
- Helyszíni jegyzőkönyv. Óbecse. Készítette Bartuc Szilveszter, Csáby László és Nagy Albert, 1979.10.26., BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Fjk. 1049. 26 oldal, kézirat és gépirat.
- Helyszíni jegyzőkönyv. Székelykeve. Készítette Berkes Eszter, 1972.06.01., BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Fjk. 0773. 6 oldal, kézirat.
- Helyszíni jegyzőkönyv. Völgypart. Készítette Bartuc Szilveszter, Felföldi László és Nagy Albert, 1978.12.15., BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Fjk. 1009. 5 oldal, kézirat.
- Ilijin, Milica. Levél Martin Györgynek. 1965.06.03., BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Martin György kéziratosa hagyatéka 014. 1 oldal, kézirat.
- Kósa László. *Paraszi polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920)*. Planétás, 1998.
- . „Tisza mente” *Magyar Néprajzi Lexikon*, főszerkesztő Ortutay Gyula, 5. kötet, Akadémiai Kiadó, 1982, p. 297. Magyar Elektronikus Könyvtár, mek.niif.hu/02100/02115/html/5-650.html.
- Kovács Endre et al. *A Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlasza*, Kiss Lajos Néprajzi Társaság, CD-ROM. 2002.
- K. T. „Augusztusban »kinyílik« az Őrség (1.): Miért jött el Csáby László a Vajdaságból?” *Vas Népe*, 1991. június 7., p. 3.
- Magnószalag jegyzőkönyv. 2485 sorszám. A felvétel készítésének helye Hertelendyfalva. 1969.12.04., készítette Martin György és Vásárhelyi László, BTK Zenetudományi Intézet Népzenei Archivum, Mg. Jk. 0171. 042–043.
- Magnószalag jegyzőkönyv. 3908 sorszám. A felvétel készítésének helye Kispiac. 1978.12.14., készítette Bartuc Szilveszter, Felföldi László és Nagy Albert, BTK Zenetudományi Intézet Népzenei Archivum, Mg. Jk. sz.n. [3908].
- Magnószalag jegyzőkönyv. 3889 sorszám. A felvétel készítésének helye Mohol. 1978.12.14., készítette Bartuc Szilveszter, Felföldi László és Nagy Albert, BTK Zenetudományi Intézet Népzenei Archivum, Mg. Jk. sz.n. [3889].
- Magnószalag jegyzőkönyv. 3908 sorszám. A felvétel készítésének helye Mohol. 1978.12.14., készítette Bartuc Szilveszter, Felföldi László és Nagy Albert, BTK Zenetudományi Intézet Népzenei Archivum, Mg. Jk. sz.n. [3908].
- Magnószalag jegyzőkönyv. 3889 sorszám. A felvétel készítésének helye Völgypart. 1978.12.15., készítette Bartuc Szilveszter, Felföldi László és Nagy Albert, BTK Zenetudományi Intézet Népzenei Archivum, Mg. Jk. sz.n. [3889].
- Martin György. *A magyar nép táncai*. Corvina, 1974.
- . *A magyar körtánc és európai rokonsága*. Akadémiai Kiadó, 1979.
- . *Magyar tánc típusok és táncdialektusok*. Planétás, 1995.

- [Martin György]. „Jelentés az 1969.XII.4-10-ig tartó jugoszláviai utamról.” 1969, BTK ZTI Néptánc Archívum, Martin György kéziratos hagyatéka 045. 8 oldal, gépirat.
- Miklós Ilona. „In memoriam Bartuc Szilveszter.” *eMOTÍVUM. A VMF ingyenes elektronikus hírlevele*. 34. szám, 2008. A szerző tulajdonában.
- Miskolci Magdolna. „Áttáncolt nyár: Sok külföldi vendégszereplés vár a horgosi Gyöngyösbokrétára.” *Magyar Szó*, 53. évf., 168. szám, 1996, p. 11.
- m. k. „Ne pihenjünk, táncoljunk! A horgosi művelődési egyesület ifjú táncosainak oktatója Nagy Albert, a Szeged Táncgyűttes művészeti vezetője.” *Magyar Szó*, 53. évf., 184. szám, 1996, p. 9.
- „Művelődési tevékenység a két háború között.” *Horgos Helyi Közösség, Településünkéről*, www.horgos.co.rs/hu/muvelodesi-tevekenyseg-a-ket-haboru-kozott. Utolsó letöltés: 2023.11.21.
- Nehrer Lajos. Levél Martin Györgynek. [1970], BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archívum, Martin György kéziratos hagyatéka 014., 2 oldal, gépirat.
- . Levél Martin Györgynek. [1971], BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archívum, Martin György kéziratos hagyatéka 014., 1 oldal, gépirat.
- . Levél Martin Györgynek. [1973], BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archívum, Martin György kéziratos hagyatéka 014., 2 oldal, gépirat.
- Papp Árpád. „Identitás.” *Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlaszának kommentárkötelete*, szerkesztette Papp Árpád, Raffai Judit és Terbócs Attila, Kiss Lajos Néprajzi Társaság, 2003, pp. 203–210.
- Papp Árpád, Raffai Judit és Terbócs Attila, szerkesztők. *Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlaszának kommentárkötelete*. Kiss Lajos Néprajzi Társaság, 2003.
- Pálfy Gyula. *Néptánc kislexikon*. Planétás, 1997.
- Penavin Olga. „A népi tudás, a népi hagyományok gyűjtése a felszabadulás után a jugoszláviai magyarság körében.” *Létünk*, 3. évf., 6. szám, 1973, pp. 61–74.
- Pénovátz Antal. *Vajdasági magyar néprajzi kalauz*. Forum, 1979.
- Reffle Gyöngyi. „A népköltészeti kincs fennmaradásáért: Beszélgetés dr. Burány Bélával.” *Magyar Szó*, 34. évf., 88. szám, 1977, p. 14.
- Resócki Rolland. Interjú Miklós Nándorral. Mohol, 2016.12.18., a felvételt készítő tulajdonában. Hangfelvétel.
- . Interjú Felföldi Lászlóval. Szeged, 2017.01.12., a felvételt készítő tulajdonában. Hangfelvétel.
- . „A bácskai Tisza menti táncok kutatástörténete, táncipológiája és táncdialektológiája.” *Népművészet Ifjú Mesterei Vajdaságban*, szerkesztette Nagy István és Raj Rozália, Vajdasági Magyar Folklórközpont, 2018, pp. 181–211.
- . Interjú Csáby Lászlóval. Péterréve, 2018.11.27., a felvételt készítő tulajdonában. Hangfelvétel.
- . Interjú Boros Istvánnal. Ada, 2018.12.11., a felvételt készítő tulajdonában. Hangfelvétel.
- . Interjú Zombori Péterrel. Ada, 2018.12.11., a felvételt készítő tulajdonában. Hangfelvétel.
- . Interjú Nagypál Antallal. Ada, 2018.12.11., a felvételt készítő tulajdonában. Hangfelvétel.
- . Interjú Kószó Gézával. Ada, 2018.12.13., a felvételt készítő tulajdonában. Hangfelvétel.
- . Interjú Gyarmati [szül. Somogyi] Máriával. Újvidék, 2019.04.12., a felvételt készítő tulajdonában. Hangfelvétel.
- . *A vajdasági Tisza mentén élő magyarok tradicionális táncéletének kutatása*. 2019, Szegedi Tudományegyetem, BA-szakdolgozat.

- . Interjú Fábián Istvánnal [szül: Fábián Franjo]. Kispac, 2020.11.06., a felvételt készítő tulajdonában. Hangfelvétel.
- . *Tradicionális tánc kultúra a vajdasági Tisza mentén (1920–1990)*. 2021, Szegedi Tudományegyetem, MA-szakdolgozat.
- . Interjú Paragi Lajossal. Mohol, 2021.01.05., a felvételt készítő tulajdonában. Hangfelvétel.
- . „Ügyességi táncok a vajdasági Tisza mentén.” *Honismeret*, 49. évf., 5. szám, 2021, pp. 20–26.
- . Skype-interjú Felföldi Lászlóval. 2023.02.17., a felvételt készítő tulajdonában. Hangfelvétel.
- [Szerző nélkül.] „Díjazott csoportok. II. Duna menti Folklórfesztivál.” é.n., BTK ZTI Néptánc Archivum, Martin György kéziratok hagyatéka 001. 6 oldal, gépirat.
- [———.] „Díjazott csoportok. IV. Duna menti Folklórfesztivál.” é.n., BTK ZTI Néptánc Archivum, Martin György kéziratok hagyatéka 001. 6 oldal, gépirat.
- Szúnyogh S. „Szabadon táncolhat és dolgozhat: Egy vajdasági magyar furcsa kálváriája – avagy magyarkodás-e a népművelés? – a verbális deliktum még él Vajdaságban.” *Népújóság. A szlovéniai magyarok hetilapja*, 1991. április 26., p. 5.
- Szűgyi Judit. „Gombosi táncok: Gyűjtés és a táncok tanításának módszertana.” 2007, BTK Zenetudományi Intézet, Néptánc Archivum, Akt. 1698. Kézirat.
- Tandi Tibor. „Szakdolgozat.” 1991, BTK Zenetudományi Intézet, Néptánc Archivum, Akt. 1307. Kézirat.
- Varga Sándor. „The Scientific Legacy of György Martin.” *Foundations of Hungarian Ethnochoreology: Selected Papers of György Martin*, szerkesztette Fügedi János, Collin Quigley, Szőnyi Vivien és Varga Sándor, Research Centre for the Humanities Institute for Musicology, Hungarian Heritage House, 2020, pp. 86–97.

Függelék

1. sz. Függelék

Helységnevek jegyzéke

Magyarul	Szerbül (latin)	Szerbül (cirill)
Ada	Ada	Ада
Bácsfeketehegy	Feketić	Фекетић
Bácsföldvár	Bačko Gradište	Бачко Градиште
Bácskertes	Kupusina	Купусина
Belgrád	Beograd	Београд
Bingola	Bingula	Бингула
Csantavér	Čantavir	Чантавир
Doroszló	Doroslovo	Дорослово
Drea	Drljan	Дрљан
Egyházaskér	Vrbica	Врбица
Erdővég	Erdevik	Ердевик
Gombos	Bogojevo	Богојево
Herkóca	Hrtkovci	Хртковци
Hertelendyfalva	Vojlovica	Војловица
Horgos	Horgoš	Хоргош
Kispiac	Male Pijace	Мале Пијаце
Magyarkanizsa	Kanjiža	Кањижа
Maradék	Maradik	Марадик
Martonos	Martonoš	Мартонош
Mohol	Mol	Мол
Nagybecskerek	Zrenjanin	Зрењанин
Nagykikinda	Kikinda	Киkinда
Nyékinka	Nikinci	Никинци
Óbecse	Bečej	Бечеј
Ómoravica / Bácskossuthfalva	Stara Moravica	Стара Моравица
Pacsér	Pačir	Пачир
Palics	Palić	Палић
Pancsova	Pančevo	Панчево
Péterrève	Bačko Petrovo Selo	Бачко Петрово Село
Fényberek	Platičevo	Платичево
Satrinca	Satrinči	Шатринци

Magyarul	Szerbül (latin)	Szerbül (cirill)
Sándoregyháza	Ivanovo	Иваново
Szabadka	Subotica	Суботица
Szaján	Sajan	Саян
Szerbittabé	Srpski Itebej	Српски Итебеј
Székelykeve	Skorenovac	Скореновац
Szivác	Sivac	Сивац
Temerin	Temerin	Темерин
Topolya	Bačka Topola	Бачка Топола
Törökkanizsa	Novi Kneževac	Нови Кнежевац
Udvarnok	Banatski Dvor	Банатски Двор
Újvidék	Novi Sad	Нови Сад
Ürményháza	Jermenovci	Јерменовци
Ürög	Irig	Ириг
Vogány	Voganj	Вогањ
Völgyes	Doline	Долине
Völgypart	Obornjača	Оборњача
Zenta	Senta	Сента
Zentagunaras	Novo Orahovo	Ново Орахово
Zombor	Sombor	Сомбор

2. sz. Függelék

Adatközlők

Boros István (1958) Ada

Csáby László (1957–2021) Óbecse

Fábián Jolán (1956) Bartópuszta (Kispiac környéke)

Fábián István (1950) Kispiac

Felföldi László (1947) Szeged

Gyarmati Mária (1945) Szabadka

Kószó Géza (1955) Egyházaskér

Miklós Nándor (1952) Mohol

Nagypál Antal (1959) Ada

Paragi Lajos (1959) Ada

Zombori Péter (1950–2022) Szaján

3. sz. Függelék

Burány Béla – Martin György beszélgetés

Hát, erre a jelenetre azé kíváncsi letté vóna!

Mert – persze hogy tudod, láttad! hogy hogy táncolták a 'rezgőt', a három Kalmár lány, a nagymama, a Rozi néni, meg az Étél néni, egyszer kint az Öregszálláson az Oromparton, úgy lent, test mellett fogva össze a kezük, feszített derékkal, szinte délcegen, nagymama korban már mind a három, hogy fölállt tőle a hátadon a szőr. És ez nagyon sokat eszedbe jut, attól fogva, hogy ott, Kecskeméten, a Martin Gyurka rá akart beszélni, hogy táncot is gyűjts, itt, a Délvidéken. De hiába mondta. „Tudod, hogy az hányadik szakma vóna, amit még köllene tanúnom?! És ha megtanultam, akkor csinálnom is köllene!”

Mert csak még egyre, az üveges táncra emlékszel, felsőhegyi lakodalmakból, amelyikben nem a fejükre tették a lányok a szépvonalú literes borosflaskót, hanem a földre, a férfiak, és hogy hogy táncoltak fölötte. És mindazok, akik ezeket táncolták, meghaltak. Sorra, mind. A többi meg újratanult. „Bolti árú.” Mondtad. Mutass nekem olyant, ami nem az!

A következő év ugyanilyen Kecskeméti Néprajzi Találkozóján, éppen ültök az egyik osztályban, várjátok az előadót, amikor jön egy kisdíák, és szépen, hangosan mondja:

- A Martin tanár úr várja a doktor Burány Béla urat a harmadik bébe!
- Várjál, öcsém, hol a harmadik bé?
- Majd én elvezetem!

A Martin tanár úr (a Tinka), meg egy számodra akkor még ismeretlen gyönyörű fejú székely, éppen tologatták szét a padokat.

Egymás nyakába ugrottatok.

- Hú, de rég nem láttalak!
- Kurva-hosszú ám egy év! No idehallgass! Azt mondtad, mutassak neked egy olyan táncot, ami nem mesterségesen újratanított, nem koreográfia, hanem a természetes közegében olyan, amilyennek látod!
- Emlékszem.
- Most rábasztál. Itt a Karsai Zsiga! Most mutathatok olyant. És ehhez tudd: amikor kint jártunk a Zsiga falujában, az csak összefütyült tíz, tizenöt legényt, kimentünk a falu szélire, és füttyszóra, vagy fésűmuzsikára ezt mind együtt táncolták. Akkor Zsiga, melyiket?
- Mindegy.
- És akkor az a székely, aki eddig csak somolyogva nézett benneteket, te meg suttyomba azt figyelted, hogy ha fafaragó lennél, erről az arcról mintáznád azt a fogalmat, hogy „a székely”, a Tinka füttyszavára egy olyant mutatott, amilyent te eddig csak színpadon láttál.

És tudd hozzá még azt is – mondja a Tinka –, hogy ott, az elejében, amikor elkezdtük a gyűjtést, egy székely faluban lefilmeztünk egy öreg székelyt. A filmről a fiam letanulta a táncot. Utána egy tíz évvel, újra kimentünk ugyanabba a faluba. Az öreg már nem élt. És ott, a legények előtt, a fiam eltáncolta az öreg táncát, mondván:

- És ezt a táncot ismerik-e még?

Te! Meredt szemekkel nézték. Egyszer csak egy fiatal székel a homlokára ütött:

- Ūristen! Ez édesapám tánca!...

Újra csak borsódzott a hátad, és visszafelé állt rajtad a toll.

Csak szó nélkül bólogtál.

- Szóval?

- Alhatok rá néhányat

- Csak ne sokat!...

A Martin Gyurkát, a magyar néptánc Kodályát, azóta elsirattad. Az az ember olyan heves tűzön égette magát, hogy komolyan féltetted. Mondtad is neki ott, mindjárt:

- Te Gyurka! tudod te mit csinálsz? (Egyik cigarettán gyűjtötte épp a másikat.)

Míg tíz, tizenöt törzsmondatban, minden járványtani bölcsességedet össze-széve próbáltad kézzelfoghatóvá tenni, ami tényleg magától értetődő, csak mosolygott:

- Aranyos vagy! Inkább állj bele a néptáncba! – és mosolygott tovább.

- Tinka, ne baszogass!

Csak félrerántotta mosolygó arcát: Te se.

4. sz. Függelék

Tanulmányban hivatkozott filmek és települések jegyzéke.⁶⁰

Ada. 2017.03.30., gyűjtötte Resócki Rolland, a felvételkedészítő tulajdonában. Filmfelvétel.

Bácskertes. 1969.12.26., gyűjtötte Martin György és Vásárhelyi László, BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Ft. 0712. *Néptánc Tudástár – Filmek*, neptanctudastar.abtk.hu/hu/films?ItemId=%22Ft.0712%22. Filmfelvétel. A szerző által pontosításra került adatok: 1969.12.07.

Bácskertes. 1972.05.28., gyűjtötte Berkes Eszter, BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Ft. 0773. *Néptánc Tudástár – Filmek*, neptanctudastar.abtk.hu/hu/films?ItemId=%22Ft.0773%22. Filmfelvétel.

Bácskertes. 1973.08.18., gyűjtötte Martin György, Pálffy Gyula, Pesovár Ernő és Sztanó Pál, BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Ft. 0827. *Néptánc Tudástár – Filmek*, neptanctudastar.abtk.hu/hu/films?ItemId=%22Ft.0827%22. Digitalizált filmfelvétel.

Bácskertes. 1974.10.17., 19., gyűjtötte Berkes Eszter, BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Ft. 0846. *Néptánc Tudástár – Filmek*, neptanctudastar.abtk.hu/hu/films?ItemId=%22Ft.0846%22. Filmfelvétel. A szerző által pontosításra került adatok: 1974.05.19.

Csantavér. 1979.11.16., gyűjtötte Bartucz Szilveszter, Felföldi László és Nagy Albert, BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Ft. 1049. *Néptánc Tudástár – Filmek*, neptanctudastar.abtk.hu/hu/films?ItemId=%22Ft.1049%22. Filmfelvétel. A szerző által pontosításra került adatok: 1979.10.28., gyűjtötte Bartucz Szilveszter és Nagy Albert.

⁶⁰ ZTI Néptánc Tudástár filmjegyzékében jelenleg számos elírás és tévesztés olvasható, ezek pontosítása mindenképp elengedhetetlen a jövőben.

- Csantavér. 1991.04.06.; 1991.10.06.; 1991.10.07.; gyűjtötte Nagy István és Tandi Tibor, BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, ZTI_Nt_Vt_0044. Akt. 1307. számú kézirat melléklete.
- Doroszló. 1972.05.28., gyűjtötte Berkes Eszter, BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Ft. 0773. *Néptánc Tudástár – Filmek*, neptanctudastar.abtk.hu/hu/films?ItemId=%22Ft.773%22. Filmfelvétel.
- Drea. 1979.10.23., gyűjtötte Bartuc Szilveszter és Nagy Albert, BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Ft. 1049. *Néptánc Tudástár – Filmek*, neptanctudastar.abtk.hu/hu/films?ItemId=%22Ft.1049%22. Filmfelvétel.
- Gombos. 1972.05.28., gyűjtötte Berkes Eszter, BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Ft. 0773. *Néptánc Tudástár – Filmek*, neptanctudastar.abtk.hu/hu/films?ItemId=%22Ft.773%22. Filmfelvétel.
- Gombos. 1974.10.17., 19., gyűjtötte Berkes Eszter, BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Ft. 0846. *Néptánc Tudástár – Filmek*, neptanctudastar.abtk.hu/hu/films?ItemId=%22Ft.846%22. Filmfelvétel. A szerző által pontosításra került adatok: 1974.05.19.
- Gombos. 1978.07.26., gyűjtötte Borbély Jolán, Manno Sándorné, Martin György, Pálffy Gyula, Szabó Jenő és Sztanó Pál, BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Ft. 0996. *Néptánc Tudástár – Filmek*, neptanctudastar.abtk.hu/hu/films?ItemId=%22Ft.996%22. Filmfelvétel.
- Horgos. 1972.05.28., gyűjtötte Berkes Eszter, BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Ft. 0773. *Néptánc Tudástár – Filmek*, neptanctudastar.abtk.hu/hu/films?ItemId=%22Ft.773%22. Filmfelvétel.
- Kispiac. 1979.06.09.; 05.27., gyűjtötte Bartucz Szilveszter, Csábi László és Nagy Albert, BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Ft. 1030. *Néptánc Tudástár – Filmek*, neptanctudastar.abtk.hu/hu/films?ItemId=%22Ft.1030%22. Filmfelvétel. A szerző által pontosításra került adatok: 1979.06.9–10., gyűjtötte Bartuc Szilveszter és Nagy Albert.
- Mohol. 1972.05.28., gyűjtötte Berkes Eszter, BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Ft. 0773. *Néptánc Tudástár – Filmek*, neptanctudastar.abtk.hu/hu/films?ItemId=%22Ft.773%22. Filmfelvétel.
- Mohol. 1978.12.14., gyűjtötte Bartucz Szilveszter, Felföldi László és Nagy Albert, BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Ft. 1009. *Néptánc Tudástár – Filmek*, neptanctudastar.abtk.hu/hu/films?ItemId=%22Ft.1009%22. Filmfelvétel. A szerző által pontosításra került adatok: gyűjtötte Bartuc Szilveszter, Felföldi László és Nagy Albert.
- Mohol. 1979.06.09.; 05.27., gyűjtötte Bartucz Szilveszter, Csábi László és Nagy Albert, BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Ft. 1030. *Néptánc Tudástár – Filmek*, neptanctudastar.abtk.hu/hu/films?ItemId=%22Ft.1030%22. Filmfelvétel. A szerző által pontosításra került adatok: 1979.06.9–10., gyűjtötte Bartuc Szilveszter és Nagy Albert.
- Óbecse. 1979.06.09.; 05.27., gyűjtötte Bartucz Szilveszter, Csábi László és Nagy Albert, BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Ft. 1030. *Néptánc Tudástár – Filmek*, neptanctudastar.abtk.hu/hu/films?ItemId=%22Ft.1030%22. Filmfelvétel. A szerző által pontosításra került adatok: 1979.06.9–10., gyűjtötte Bartuc Szilveszter és Nagy Albert.

- Óbecse. 1979.11.16., gyűjtötte Bartucz Szilveszter, Felföldi László és Nagy Albert, BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Ft. 1049. *Néptánc Tudástár – Filmek*, neptanctudastar.abtk.hu/hu/films?ItemId=%22Ft.1049%22. Filmfelvétel. A szerző által pontosításra került adatok: 1979.10.26., gyűjtötte Bartucz Szilveszter, Csáby László és Nagy Albert.
- Ürményháza. 1969.12.26., gyűjtötte Kovács Hilda, Martin György és Vásárhelyi László, BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Ft. 0713. *Néptánc Tudástár – Filmek*, neptanctudastar.abtk.hu/hu/films?ItemId=%22Ft.713%22. Filmfelvétel. A szerző által pontosításra került adatok: 1969.12.08., gyűjtötte Kics Hilda, Martin György és Vásárhelyi László.
- Székelykeve. 1972.05.28., gyűjtötte Berkes Eszter, BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Ft. 0773. *Néptánc Tudástár – Filmek*, neptanctudastar.abtk.hu/hu/films?ItemId=%22Ft.773%22. Filmfelvétel. A szerző által pontosításra került adatok: 1972.06.01.
- Temerin. 1972.05.28., gyűjtötte Berkes Eszter, BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Ft. 0773. *Néptánc Tudástár – Filmek*, neptanctudastar.abtk.hu/hu/films?ItemId=%22Ft.773%22. Filmfelvétel.
- Szivác. 1978.07.26., gyűjtötte Borbély Jolán, Manno Sándorné, Martin György, Pálffy Gyula, Szabó Jenő és Sztanó Pál, BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Ft. 0996. *Néptánc Tudástár – Filmek*, neptanctudastar.abtk.hu/hu/films?ItemId=%22Ft.996%22. Filmfelvétel.
- Zentagunaras. 1975.07.25., gyűjtötte Martin György, Németh István, Pálffy Gyula, Pesovár Ernő, Pesovár Ferenc és Sztanó Pál, BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Ft. 0888. *Néptánc Tudástár – Filmek*, neptanctudastar.abtk.hu/hu/films?ItemId=%22Ft.888%22. Filmfelvétel.
- Zombor. 1969.08.20., gyűjtötte Borbély Jolán, Martin György, Pesovár Ernő, Pesovár Ferenc és Szabó Jenő, BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Ft. 0703. *Néptánc Tudástár – Filmek*, neptanctudastar.abtk.hu/hu/films?ItemId=%22Ft.703%22. Filmfelvétel.
- Völgyes. 1992. 07. 27–31., gyűjtötte Farkas Katalin és Nagy István, a szerző tulajdonában. Filmfelvétel.
- Völgypart. 1978.12.14., gyűjtötte Bartucz Szilveszter, Felföldi László és Nagy Albert, BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum, Ft.1009. *Néptánc Tudástár – Filmek*, neptanctudastar.abtk.hu/hu/films?ItemId=%22Ft.1009%22. Filmfelvétel. A szerző által pontosításra került adatok: 1978.12.15., gyűjtötte Bartucz Szilveszter, Felföldi László és Nagy Albert.